

Leikkauspintoja kirkon jäsenyyteen

*Maarit Hytönen - Kimmo Ketola -
Veli-Matti Salminen - Hanna Salomäki*

tutkimuskeskus

KIRKON TUTKIMUSKESKUS⁺

Leikkauspintoja kirkon jäsenyyteen

*Maarit Hytönen – Kimmo Ketola –
Veli-Matti Salminen – Hanna Salomäki*

ISBN 978-951-693-333-0
ISSN 2341-7641

Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 35

SISÄLLYS

Esipuhe	3
----------------------	----------

Hanna Salomäki

Kirkkoon sitoutumisen alueelliset erot	5
1 Muuttuva suomalainen uskonnollisuus	5
1.1 Kohti yksityistyvää uskonnollisuutta	5
1.2 Alueellinen moninaistuminen kirkossa	7
1.3 Maassamuutto, maahanmuutto ja ikärakenne eri hiippakunnissa	8
2 Kirkon jäsenyys ja siihen vaikuttavat tekijät	16
2.1 Kirkon jäsenosuuden muutokset eri puolilla maata	16
2.2 Kirkkoon liittyminen ja kirkosta eroaminen	19
2.3 Uskonnolliset liikkeet	21
3 Kirkolliset toimitukset	23
3.1 Kirkollisten toimitusten tavoitavuus.....	23
3.2 Alueelliset erot kasteissa.....	26
4 Kirkon kasvatustyön tavoitavuus.....	28
4.1 Lapsi- ja varhaisnuorisotyön tavoitavuus	28
4.2 Rippikouluun osallistuminen	30
5 Alueellinen eriytyminen ja kirkon kehitys tulevaisuudessa.....	32
6 Lähteet ja kirjallisuus	36

Veli-Matti Salminen

Osallistumattomien yhteisö? Kansankirkon passiiviset jäsenet tarkastelussa	40
1 Passiiviset osallistujat ja kirkko	40
2 Osallistuminen kirkkosuhteen kuvaajana	42
2.1 Osallistujaryhmien muodostaminen	43
3 Osallistujaryhmien tausta ja uskonnollisuus	45
3.1 Osallistujaryhmiä erottelevat demografiset tekijät	45
3.2 Aatteellisten ja osallistumattomien jäsenten katsomuksellinen ja hengellinen identiteetti.....	46
4 Aatteellisten ja osallistumattomien jäsenten yhteys kirkkoon.....	48
4.1 Kirkon jäsenyyden merkitys	49
4.2 Kontakti seurakuntaan ja sitä koskevat toiveet	50
4.3 Minkälaisen kirkon aatteelliset ja osallistumattomat haluaisivat?.....	51
5 Aatteelliset ja osallistumattomat jäsenet arvokartalla.....	52
6 Voiko yhteisöön kuulua osallistumatta?.....	57
7 Kirjallisuus.....	58

Kimmo Ketola

Jäsenet kirkon verkoissa? Verkon käytön vaikutukset suomalaisten kirkkosuhteeseen	63
1 Johdanto	63
2 Uskonto ja internet tutkimuksen kohteena	65
3 Uskonto verkostoyhteiskunnassa.....	66
4 Uskonnollinen yhteisöllisyys ja verkko	68
5 Suomalaisten suhde seurakuntaan	70
6 Internetin käytön arkipäiväisyys	71
7 Uskonnollisilla verkkosivuilla vierailijat.....	72
8 Kirkolliseen viestintään kohdistuvat odotukset.....	73
9 Verkon aktiivikäyttäjien uskonnolliset katsomukset.....	75
10 Verkkoyhteisöllisyyttä vai verkostoyksilöllisyyttä?	77
11 Kirjallisuus	79

Maarit Hytönen

Elämäntehtävästä harrastukseksi? Kutsumusajattelu ja sen rooli Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa	83
1 Tutkimustehtävä ja aiempi tutkimus	83
2 Kutsumus Raamatussa ja Tunnustuskirjoissa	85
2.1 Kutsumusajattelun raamatullinen tausta.....	85
2.2 Kutsumus Lutherin ajattelussa ja Tunnustuskirjoissa.....	86
3 Kutsumus suomalaisessa katekismusopetuksessa.....	90
3.1 Kutsumusajattelun tulo suomalaisiin katekismuksiin	90
3.2 Vuoden 1923 katekismus ja kristinoppi.....	90
3.3 Vuoden 1948 katekismus ja kristinoppi.....	91
3.4 Vuoden 1999 katekismus ja kristinoppi.....	94
3.5 Kutsumus rippikouluopetuksessa.....	95
4 Kutsumus kirkon kirjoissa.....	97
4.1 Kutsumusajattelu piispojen kannanotoissa.....	97
4.2 Kutsumus Kirkollisten toimitusten kirjassa.....	99
4.3 Kutsumus kirkon hengellisen työn ammattien ydinosaamiskuvauksissa	101
5 Kutsumus kirkon strategioissa ja lausunnoissa.....	102
5.1 Kutsumusajattelu 2000-luvun strategioissa ja muissa kirkkohallituksen julkaisuissa	102
5.2 Kutsumusajattelu 1900-luvun strategioissa ja muissa kirkkohallituksen julkaisuissa	105
5.3 Kutsumusajattelu kirkon lausunnoissa viranomaisille	108
6 Johtopäätöksiä	109
7 Lähteet ja kirjallisuus	112

Esipuhe

Tuorein kirkon nelivuotiskertomus Haastettu kirkko osoitti suomalaisten sitoutumisen kirkkoon muuttuneen aiempaa ohuemmaksi. Havainto koskee sekä kirkon oppiin, toimintaan että jäsenyyteen sitoutumista. Jo pidempään jatkunut kehitys on 2000-luvulla kiihtynyt. Tutkimustulokset nostivat esiin tarpeen analysoida yksityiskohtaisemmin sitoutumisen mekanismeja.

Tähän tarpeeseen vastaamiseksi Kirkon tutkimuskeskus aloitti tutkimushankkeen Kirkon muuttuva yhteisöllisyys. Vuosina 2012–2015 toteutettavan hankkeen tavoitteena on selvittää, miten kirkkoon sitoutuminen ja yhteisöllisyys ovat muuttuneet ja millaisia uusia yhteisöllisyyden muotoja on rakentunut. Hankkeen tutkijoina ovat tutkimuskeskuksen vt. johtaja sekä kaikki tutkijat. Lisäksi tutkimushankkeessa on mukana kolmisenkymmentä perustutkinto- ja jatko-opiskelijaa seitsemästä eri yliopistosta.

Tämä on tutkimushankkeen ensimmäinen osaraportti. Ensimmäisessä artikkelissa Hanna Salomäki käsittelee alueellisia eroja kirkkoon sitoutumisessa. Aiempi tutkimus osoittaa, että hiippakunnat ovat keskenään yhä heterogeenisempiä, mutta erojen toteaminen on jäänyt melko yleisluontoiselle tasolle. Esimerkiksi pääkaupunkiseudulla asuvien muuta maata heikompi sitoutuminen kirkolliseen elämään on tullut monissa tutkimuksissa esille, mutta tähän vaikuttavia syitä ei ole juurikaan analysoitu. Artikkelissa selvitetään, miten suomalaisten kirkkoon kuuluminen on kehittynyt eri puolilla Suomea. Lisäksi tarkastellaan kasvatustyön (lapsi- ja varhaisnuorisotyön ryhmät ja rippikoulu) sekä kirkollisten toimitusten (kaste ja kirkollinen vihkiminen) tavoittavuutta eri puolilla maata ja näissä tapahtuneita muutoksia. Pääasiallinen tarkastelujakso on 2000–2012.

Lähes puolet kirkon jäsenistä osallistuu kirkon toimintaan vain satunnaisesti. Veli-Matti Salminen käsittelee artikkelissaan tämän ryhmän sitoutumista kirkkoon. Harvoin osallistuvat eivät juuri näy kirkon toimintatilastoissa, mutta kirkon tulevaisuuden kannalta on keskeistä, miten he suhtautuvat kirkon jäsenyyteen ja toimintaan. Harvoin osallistuvia saatetaan nimittää esimerkiksi passiivisiksi, vieraantuneiksi tai irrallisiksi jäseniksi. Yleistävät nimitykset eivät kuitenkaan huomioi tämän jäsenryhmän moninaisuutta ja heterogeenisyyttä. Artikkelissa osoitetaan Gallup Ecclesiastica 2011 -kyselyn analyysin pohjalta, että passiivisen osallistumisen ja ohuen kirkkosuhteen taustasyöt ovat hyvin erilaisia. Näin ollen myös jäsenten kiinnikkeet ja kontaktipinnat kirkkoon eriytyvät paljolti sen mukaan, minkälaiset arvot ja identiteetit heillä korostuvat. Osalle pelkkä kirkkoon kuuluminen ilman osallistumista merkitsee perinteeseen sitoutumista ja sen ylläpitämistä, osalle yleisen humanitaarisen auttamistyön kannattamista. Passiiviseen osallistumiseen voi liittyä myös uskonnollisesti väljä, löyhä sitoutuminen tai kriittinen ja uskontokielteisempi irrallisuus.

Viime vuosina kirkossa on panostettu voimakkaasti verkkotyöhön. Hengellinen elämä verkossa -hanke oli yksi kirkon strategisista kärkihankkeista vuosina 2009–2012. Kimmo Ketolan artikkeli perehtyy kirkon verkkotyön tavoitavuuteen ja sen taustalla vaikuttaviin tekijöihin. Verkosta on sen käytön yleistymisen ja helpottumisen myötä tullut lähes kaikkien suomalaisten käyttämä viestintäkanava ja sosiaalisen vuorovaikutuksen areena. Jo 1990-luvulta lähtien uskonnontutkijat ovat pyrkineet selvittämään verkkoyhteisöllisyyden vaikutuksia uskonnolliseen elämään ja yhteisöihin. Artikkelissa käydään läpi uskontoa ja internetiä käsittelevää aikaisempaa tutkimusta ja tehdään katsaus siihen, mitä tutkijat ovat aihepiiristä

tähän saakka saaneet selville. Aikaisempiin teorioihin ja havaintoihin tukeutuen artikkelin jälkimmäisessä osassa analysoidaan kyselyaineistojen avulla suomalaisten uskonnollista elämää verkossa. Artikkelissa tarkastellaan esimerkiksi millaisia ovat hengellisten verkkosivustojen aktiiviset vierailijat ja millaista uskonnollisuutta he tyypillisesti edustavat – ovatko he muita suomalaisia radikaalimpia vai perinteisempiä uskonnollisilta näkemyksiltään? Hengellisten netinkäyttäjien profiilin selvittäminen auttaa kehittämään kirkon verkkotyötä eteenpäin tämän toimintaympäristön luonteen edellyttämällä tavalla.

Arjen kristillisyyttä on suomalaisessa kirkollisessa elämässä kuvattu usein sanalla kutsumus. Kutsumus on ymmärretty kristityn Jumalalta saamaksi tehtäväksi, jota hän toteuttaa elämässään – työssä, perheessä ja harrastuksissa. Maarit Hytönen analysoi artikkelissaan Elämäntehtävästä harrastukseksi? Kutsumusajattelu ja sen rooli Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa, miten kirkko on omissa dokumenteissaan pitänyt kutsumusajattelua esillä. Kutsumusajatus syöpyi monen suomalaisen mieleen vuoden 1948 kristinopin myötä. Tämän jälkeen kutsumusta on pidetty kirkossa esillä varsin satunnaisesti. Monet strategiat ja mietinnöt mainitsevat sanan kutsumus, vielä useammat jättävät mainitsematta tai koettavat ilmaista asian jotakin muuta sanaa käyttämällä. Joissakin dokumenteissa kutsumusajattelua pidetään vanhanaikaisena, sääty- tai agraariyhdistykseen kuuluvana reliikkinä, jota ei pystytä tai haluta välittää uusille sukupolville. Kutsumusajattelusta luopuminen saattaa kuitenkin johtaa siihen, että kristityn ainoaksi tavaksi toteuttaa kristillistä identiteettiään jää osallistuminen seurakunnan toimintaan ja vapaaehtoistyöhön. Hylkäämällä Lutherin ajatus Jumalan antamasta kutsumuksesta, jota ihminen toteuttaa työssä, perheessä ja harrastuksissa, perinteinen luterilainen käsitys kristityn roolista kapeutuu olennaisesti.

Kirkkoon sitoutumisen alueelliset erot

Hanna Salomäki

1 Muuttuva suomalainen uskonnollisuus

1.1 Kohti yksityistyvää uskonnollisuutta

Uskonnollisuutta on länsimaissa viime vuosikymmeninä luonnehtinut trendi, jossa korostetaan yksilön omaa henkisyttä ja hengellisyyttä sen sijaan, että uskonto nähtäisiin kiinteästi uskonnollisiin instituutioihin sitoutuvana kysymyksenä. Uskonnollisista katsomuksista ja käytännöistä on tullut vähemmän absoluuttisia ja varmoja, eivätkä ne enää ole koko elämän kestäviä. Uskonnollisuuden muutos ilmenee sekä kirkkojen jäsenmäärissä, uskonnollisessa osallistumisessa että uskonnollisen perinteen siirtämisessä uusille sukupolville. Sekularisaatiota eli maallistumista koskevissa tutkimuksissa huomiota on kiinnitetty ensisijaisesti kolmeen teemaan: uskonnolliseen osallistumiseen, yksilön uskonnollisiin uskomuksiin sekä institutionaaliseen asemaan.¹

Modernisaation on todettu heikentävän uskonnollisten yhteisöjen vaikutusta. Osallistuminen uskonnolliseen toimintaan vähenee ja uskonnon merkitys henkilökohtaisessa elämässä heikkenee. Kehittyneissä teollistuneissa yhteiskunnissa kirkossakäynti on laskenut useiden vuosikymmenien ajan. Sekularisaatio ei tapahdu ainoastaan länsimaissa, vaan myös muualla, kuten Japanissa, Uudessa Seelannissa ja Australiassa.² Davie katsoo, että sekularisaatio ei ole modernisaation väistämätön seuraus. Hänen mukaansa uskonnollisuuden harjoittaminen on muuttunut entistä yksityisemmäksi. Tämä merkitsee muutosta uskonnollisiin instituutioihin sitoutumisesta, mutta ei sinänsä uskonnollisuudesta. Davie on kuvannut kehityslinjaa ilmauksella *believing without belonging* Davien näkemys on kuitenkin herättänyt kritiikkiä. Bruce ja Voas sekä Lüchau katsovat, että uskonnollisuuden harjoittaminen ja osallistuminen on keskeinen osa uskonnollisuutta eikä uskomista ja osallistumista voida erottaa toisistaan.³

Bergerin mukaan yhteiskunnallinen eriytyminen johtaa uskonnon aseman heikkenemiseen niin yhteiskunnallisella kuin yksilönkin tasolla. Yksilötasolla sekularisaatio merkitsee uskonnollisten uskomusten heikkenemistä. Se ei merkitse uskonnon häviämistä, vaan siirtymistä yhä enemmän yksityiselle elämänalueelle. Yhteiskunnallisella tasolla uskonnollisten rakennelmien korvautuminen sekulaareilla rakennelmilla merkitsee uskonnollisen maailmankuvan muuttumista epärelevantiksi.⁴ Myös Luckmann korostaa sitä, että uskonto yksinomaan muuttuu vähemmän näkyväksi, mutta ei katoa. Perinteisten uskonnollisten yhteisöjen funktiot tulevat

1 Garrod & Jones 2009, 102; Warner 2010, 181.

2 Norris & Inglehart 2004, 25.

3 Bruce & Voas 2007, 2–3; Lüchau 2007.

4 Berger 1966.

yhä marginaalisemmiksi. Elämäntarkoituksen etsintä keskittyy yksityiselle elämänalueelle.⁵ Casanova on kuitenkin tuonut esiin, että uskonnot voivat joko astua tai olla astumatta julkisen elämän piiriin. Hänen mukaansa privatisaatio ei ole väistämätön, vaan uskonnoilla on mahdollisuus myös valita julkinen identiteetti ja aktiivinen osallistuminen yhteiskunnallisiin keskusteluihin.⁶

Uskonnon roolin muuttuminen ilmenee myös siinä, että monilla länsimaisilla ihmisillä se ei ole enää itsestään selvä osa yksilön elämänkaareen liittyviä erilaisia juhlia. Myöskään vuodenvuorokiertoon liittyvät juhlat eivät enää välttämättä saa uskonnollista merkitystä. Eurooppalaisten uskonnollisuutta koskevat tutkimukset osoittavat, että jokainen sukupolvi on entistä vähemmän uskonnollinen, eikä uskonnollisuus iän myötä merkittävästi muutu. Keskeisenä syynä uskonnollisuuden muutokselle on nähty kristillisen kasvatuksen heikkeneminen. Vanhemmat jättävät myös tietoisesti välittämättä lapsilleen omaan perinteeseensä liittyvät uskonopilliset sisällöt, tavat, juhlapäivien perinteen ja arkiseen elämään kytkeytyvät uskonharjoituksen muodot.⁷

Suomea on luonnehtinut vahva kansankirkko, jossa kirkkoon kuuluvien osuus on suuri riippumatta siitä, mitä maan osaa tarkastellaan. Kirkkoon kuulumisen ei ole ollut erityinen uskonnollisuuden ilmaus, vaan se on nähty osana kansallista identiteettiä. Samanlainen tilanne on muissa Pohjoismaissa.⁸ Viime vuosina tilanne on kuitenkin muuttunut. Gallup Ecclesiastica -kysely (2011) osoitti, että mitä nuorempaan ikäluokkaan siirrytään, sitä pienempi osuus on heitä, jotka näkevät perinteen tärkeänä syynä kirkkoon kuulumiselle. Yhä enemmän on niitä suomalaisia, jotka asennetasolla kyseenalaistavat jäsenyytensä kirkossa, ja lisäksi ennätysmäinen määrä suomalaisia on 2000-luvulla toteuttanut tämän ajatuksen eroamalla kirkosta. Suomen ohella myös muut pohjoismaiset kansankirkot ovat menettäneet viimeisen 20 vuoden aikana suuren määrän jäseniään.⁹

Monet kirkon työmuodot ovat tavoittaneet valtaosan suomalaisista eri elämänvaiheissa. Erityisesti rippikoulu on nähty merkittävänä vaiheena, jolloin kirkko on kohdannut lähes koko ikäluokan. Suomalaiset osallistuvat rippikouluun huomattavasti muita Pohjoismaita aktiivisemmin.¹⁰ Hyvin merkittävässä roolissa on pidetty myös elämänkaareen liittyvissä juhlissa tapahtuvaa kontaktia suomalaisten kanssa. Kasteiden ja kirkollisten vihkimisten osuus on kuitenkin huomattavasti laskenut 2000-luvun alussa. Kirkollisen hautaan siunaamisen osuudessa ei ole sen sijaan tapahtunut suuria muutoksia.¹¹

Jumalanpalvelus on kirkossa nähty toiminnan keskeisenä muotona, *Jumalan kansan juhlan*. Kirkon uudessa strategiassa *Meidän kirkko – osallisuuden yhteisö* esitetään tavoitteena, että jumalanpalvelus tavoittaisi entistä suuremman osuuden suomalaisista.¹² Osallistuminen jumalanpalvelukseen on kuitenkin laskenut huomattavasti viime vuosikymmeninä. Osallistumisen lasku on kiihtynyt erityisesti 2000-luvulla. Samankaltainen muutos on tapahtunut

5 Luckmann 1967; Luhmann 1977.

6 Casanova 1994.

7 Voas 2009; Voas & Crockett 2005; Hervieu-Leger 1998.

8 Davie 2007, 140.

9 Lüchau & Andersen 2012, 27.

10 Haastettu kirkko 2012, 106–112.

11 Haastettu kirkko 2012, 150.

12 Meidän kirkko 2007.

osallistumisessa seurakunnan muihin toimintamuotoihin, kuten seuroihin, musiikkitilaisuuksiin tai erilaisiin muihin kokoavan toiminnan muotoihin.¹³

Paitsi jäsenyydessä ja osallistumisessa muutoksia on myös suomalaisten sitoutumisessa kirkon oppeihin. Entistä pienempi osa suomalaisista uskoo tai pitää todennäköisenä erilaisia kristinuskon oppeja, kuten sitä, että Jeesus on Jumalan poika tai että Jeesus on noussut kuolleista. Aiempiin tutkimuksiin verrattuna yhä useampi suomalainen myös torjuu Jumalan olemassaolon ylipäänsä: viidesosa suomalaisista katsoo, että Jumalaa ei ole olemassa. Lisäksi selvästi aiempaa useammat mieltävät uskonnolliseksi identiteetikseen ateismin. Tämä on yleistä varsinkin nuorten miesten joukossa. Kirkon oppiin sitoutuminen on vahvasti yhteydessä instituutioon sitoutumiseen: kirkosta eroamisen keskeinen syy on se, että henkilö ei usko kirkon opetukseen.¹⁴ Britannian uskonnollisuuden muutosta tutkineet Voas ja Crockett korostavat juuri uskomisen ja kuulumisen välistä yhteyttä: toisen elementin heikkeneminen ennustaa laskua myös toisella alueella.¹⁵

Tutkimukset osoittavat, että useilla eri osa-alueilla tapahtuva uskonnollisuuden muutos on selvästi kiihtynyt 2000-luvulla. Tasaisesti heikkenevä sitoutuminen kirkkoon on 2000-luvun jälkeen muuttunut huomattavasti nopeammaksi. Muissa Pohjoismaissa kehitys on samankaltainen.

1.2 Alueellinen moninaistuminen kirkossa

Uskonnollisuuden muutokset eivät kosketa samalla tavalla Suomen eri osia. Osassa Suomea luterilaisella kirkolla on edelleen varsin vahva rooli, kun taas joillakin alueilla esimerkiksi kirkkoon kuuluu vain puolet asukkaista. Aikaisemmissa tutkimuksissa Suomea on suurelta osalta käsitelty yhtenä kokonaisuutena, ja alueelliset erot ovat jääneet lyhyelle maininnalle. Tällaisia ovat esimerkiksi kirkon nelivuotiskertomukset, joissa tarkastelu painottuu valtakunnalliselle tasolle.¹⁶

Alueellisia eroja ja niihin vaikuttavia syitä on kuitenkin tarkasteltava nykyistä syvemmillä ja yksityiskohtaisemmalla tasolla. Vaikka pääkehityslinjoja on tuotu esiin, on tarpeen selvittää nykyistä tarkemmin, mitkä tekijät vaikuttavat uskonnolliseen sitoutumiseen. On viitteitä siitä, että kirkkoon sitoutuminen pirstaloituu: eri ryhmien uskonnollisuus poikkeaa toisistaan aikaisempaa enemmän. Tämä ilmenee esimerkiksi eri ikäryhmien uskonnollisuuden hajaantumisenä, mutta myös alueellisena erilaistumisena. Tällöin keskiarvojen käyttäminen kuvaamaan suomalaista uskonnollista todellisuutta antaa yhä vähemmän tietoa todellisesta tilanteesta eri alueilla.

Alueellisten erojen ja niihin vaikuttavien tekijöiden yksityiskohtainen tarkasteleminen on tarpeen, jotta toimintaa voitaisiin suunnitella paikallisesta tilanteesta käsin. Eri puolella Suomea toimivien seurakuntien toimintaympäristö on varsin erilainen, ja niitä koskevat hyvin erilaiset kehitystrendit. Mitä yksityiskohtaisemmin seurakunnat ovat tietoisia omalla alueella tapahtuvista muutoksista ja oman alueen erityispiirteistä, sitä paremmin ne pystyvät vastaamaan tämän alueen tarpeisiin. Kirkon yhteiset strategiat ja valtakunnalliset toimintalinjat ovat entistä vaikeammin muotoiltavia, kun alueiden väliset erot kasvavat. Erilaisilla

¹³ Haastettu kirkko 2012, 96–98; 113–114.

¹⁴ Haastettu kirkko 2012, 40–45; 86.

¹⁵ Voas ja Crockett 2005, 20.

¹⁶ Esim. Haastettu kirkko 2012, Monikasvoinen kirkko 2008, Kirkko uudella vuosituhanella 2004.

kirkkoon sitoutumisen alueilla tarvitaan myös erilaisia linjauksia toiminnan suunnittelussa. Tutkimuksen tavoitteena on analysoida alueellisia eroja kirkon päätöksenteon avuksi paikallisella ja valtakunnallisella tasolla.

Suomessa uskonnollista, aluemaantieteellistä tutkimusta on tehty muun muassa uskonnollisista liikkeistä. Haavio on evankelisuutta koskevassa tutkimuksessaan ja Huotari herätysliikkeiden kannatusta selvittävässä tutkimuksessaan tutkinut sitoutumisen eroja paikkakunnittain.¹⁷ Myös Sinikaran ja Suolinnan lestadiolaista liikettä käsittelevä tutkimus lähestyi liikkeeseen sitoutumista aluekulttuurisesta näkökulmasta.¹⁸ Samaan aihepiiriin kytkeytyy myös Juha Kauppisen tutkimus, jossa hän selvitti Kansanlähetyksen kannatuksen muutoksia alueellisesti.¹⁹ Sohlbergin ja Ketolan tutkimuksessa selvitettiin uskonnollisten liikkeiden toimintaa Helsingissä.²⁰

Tämän tutkimuksen tehtävänä on selvittää kirkkoon sitoutumisessa tapahtuneita muutoksia alueellisesta näkökulmasta. Tutkimuksessa selvitetään, miten

1. sitoutuminen kirkon jäsenyyteen
2. kirkollisten toimitusten tavoitavuus sekä
3. lapsi- ja nuorisotyön tavoitavuus

ovat muuttuneet eri puolilla maata 2000-luvulla. Tarkastelussa pääasiallisena yksikkönä on hiippakunta, mutta alueellisia eroavaisuuksia tarkastellaan joissakin tapauksissa myös kuntakohtaisesti.

Tutkimuksen lähdeaineistona käytetään Kirkon tilastollisia vuosikirjoja, kirkon nelivuotiskertomuksia sekä suomalaisille tehtyjä kyselyjä. Luterilainen kirkko julkaisee vuosittain Kirkon tilastollista vuosikirjaa, joka sisältää suuren määrän kirkkoon sitoutumista koskevia tunnuslukuja seurakuntatasolla. Myös nelivuotiskertomuksia varten on koottu seurakunnista laajasti tilastollista tietoa.

Tutkimus kohdistuu evankelis-luterilaisen kirkon tarkasteluun. Termiä *kirkko* käytetään tässä tekstissä kuvaamaan luterilaista kirkkoa, vaikka sitä ei jatkossa erikseen mainita.

1.3 Maassamuutto, maahanmuutto ja ikärakenne eri hiippakunnissa

Suomen väestö keskittyy entistä enemmän suuriin asutuskeskuksiin. Neljässä suurimmassa kunnassa (Helsinki, Espoo, Tampere ja Vantaa) asuu lähes neljännes väestöstä.²¹ Vuoden 2012 lopussa luterilaisen kirkon jäsenmäärä oli noin 4 146 056. Tästä lukumäärästä lähes 937 500 asui Helsingin tai Espoon hiippakunnissa. Yli viidennes koko kirkon jäsenmäärästä kasautuu siis kahteen hiippakuntaan. Tämän vuoksi pääkaupunkiseudun uskonnollinen kehitys vaikuttaa suuresti mittakaavassa siihen, millaisiksi koko maan kirkkoon sitoutumista koskevat tunnusluvut muotoutuvat.

17 Huotari 1981.

18 Suolinna & Sinikara 1986.

19 Kauppinen 1990.

20 Sohlberg & Ketola 2011.

21 Rapo 2012, 73.

Taulukko 1. Kirkon jäsenmäärä ja jäsenosuus hiippakunnittain vuonna 2012. Kirkon tilastollinen vuosikirja 2012. (Espoon hiippakunta aloitti toimintansa vuonna 2004.)

	Jäsenmäärä	Osuus jäsenistä (%)
Turku	538 998	13,0
Tampere	638 003	15,4
Oulu	532 843	12,9
Mikkeli	394 274	9,5
Porvoo	252 489	6,1
Kuopio	416 891	10,1
Lapua	435 065	10,5
Helsinki	513 353	12,4
Espoo	424 140	10,2
Koko kirkko	4 146 056	100

Muuttoliikkeestä huolimatta eteläsuomalaisten hiippakuntien osuus koko kirkon jäsenistöstä on ollut jo parikymmentä vuotta samalla tasolla. Jo vuonna 1990 kirkon jäsenistä viidennes (20,1 %) oli Helsingin hiippakunnassa.²² Tämä selittyy sillä, että Etelä-Suomessa kirkkoon kuuluvien osuus on keskimääräistä alhaisempi. Vaikka väkeä siirtyy etelään, alemman kirkkoonkuulumisprosentin vuoksi Etelä-Suomen hiippakuntien suhteellinen osuus ei ole merkittävästi kasvanut.

Muuttoliike Suomessa

2000-luvulla kuntien välinen muuttojen määrä on pysynyt entisellä tasolla.²³ Toisaalta kuitenkin muuttotappiomaakuntien muuttotappiot ovat viime vuosina pienentyneet. Suurten ikäluokkien siirtyminen eläkkeelle lisää työvoimantarvetta näillä alueilla, ja lisäksi maahanmuutto on kääntänyt muuttotappiomaakuntien väkiluvun kasvuun.²⁴

Seurakuntien välisessä muutossa muuttajien määrät ovat 2000-luvulla pienentyneet. Tämä johtuu sekä seurakuntien että kirkon jäsenten määrän vähenemisestä. Kirkon sisällä muuttoliike on suuntautunut ennen muuta Helsingin hiippakuntaan. Koko 2000-luvun Helsingin hiippakuntaan muuttaneita on ollut sekä määrällisesti että suhteellisesti suurin osuus. Vuosina 2008–2011 Helsingin hiippakuntaan muuttaneita oli lähes puolet hiippakunnan väkiluvusta. Vähäisintä muuttaminen oli Porvoon ja Lapuan hiippakunnissa, joissa muuttajien osuus oli alle viidennes hiippakunnan väkiluvusta.²⁵

²² Seurakuntien väkiluku ja sen muutokset 1990, 4.

²³ Haastettu kirkko 2012, 82.

²⁴ Rapo 2012, 73.

²⁵ Haastettu kirkko 2012, 82–83.

Taulukko 2. Seurakuntiin muuttaneet hiippakunnittain 2000-luvulla.

	Seurakuntaan muuttaneita 2000–2003	Seurakuntaan muuttaneita 2004–2007	Seurakuntaan muuttaneita 2008–2011	Muuttaneiden (2008–2011) osuus väkiluvusta (%)
Turku	175 958	173 322	148 592	27
Tampere	222 428	228 147	206 219	32
Oulu	153 471	160 943	139 994	26
Mikkeli	101 494	98 089	87 394	21
Porvoo	48 255	47 699	42 970	17
Kuopio	121 432	122 169	114 437	27
Lapua	95 075	96 486	80 540	18
Helsinki	436 098	277 913	243 336	47
Espoo	-	140 535	120 597	28
Koko kirkko	1 354 211	1 345 303	1 184 079	28

Erityisesti Helsingin hiippakunnassa asuville on siten ominaista liikkuvuus, eikä heillä ole pitkiä sidoksia oman asuinalueensa yhteisöihin. Tyypillinen muuttaja on opiskelija, joka muuttaa useita kertoja lyhyen ajan sisällä. Kuten aiempi tutkimus osoittaa, juuri tämä ikäryhmä on altis kirkon jäsenyydestä irtautumiseen. Vaikka suurin osa seurakunnista ilmoitti toivottavansa uudet seurakuntalaiset jollakin tavalla tervetulleeksi²⁶, vaikuttaa siltä, että monella nuorella aikuisella katkos yhteydessä seurakunnan toimintaan tapahtuu juuri sinä ajankohtana, jolloin hän muuttaa asumaan opiskelupaikkakunnalle.

Maahanmuutto

Alueellista kirkkoon sitoutumista tarkasteltaessa on syytä ottaa huomioon maahanmuuton vaikutus eri alueilla. Maahanmuuttoa voidaan tarkastella useiden eri mittareiden avulla: esimerkiksi ulkomailla syntyneiden tai ulkomaisten kansalaisten määrää arvioiden.

Ulkomaisten kansalaisten lukumäärä on Suomessa vähitellen lisääntynyt. Tilastokeskuksen mukaan vuonna 2000 Suomessa oli 91 000 ulkomaisten kansalaista, vuonna 2003 noin 107 000 ja vuonna 2007 noin 133 000. Vuonna 2011 Suomessa asui yli 183 000 ulkomaisten kansalaista. Tämä merkitsee 3,4 prosenttia väestöstä. Vieraskielisiä oli 245 000 (4,5 %) ja ulkomailla syntyneitä 266 000 (4,9 %). Väestöltään Suomi on yksi Euroopan homogeenisimpiä maita. Ulkomaalaisten ikärakenne poikkeaa paljon koko väestön ikärakenteesta, sillä lasten ja työikäisten osuus on keskimääräistä suurempi.²⁷ Suurimmat ulkomailla syntyneiden väestöryhmät ovat virolaiset ja venäläiset, joita oli vuonna 2011 kolmannes (34 %). Osuus oli sama kuin vuonna 2000.²⁸

Maahanmuuttajat ovat keskittyneet tietyille alueille Suomessa: puolet vieraskielisistä asui joko Helsingissä, Espoossa, Tampereella tai Vantaalla (vuonna 2010). Helsingissä kahdeksan prosenttia (45 000) väkiluvusta oli vuonna 2011 ulkomaan kansalaisia ja 11,5 prosenttia vieraskielisiä (68 000). Espoossa ulkomaan kansalaisia oli 7,5 prosenttia (18 800), Vantaalla

²⁶ Haastettu kirkko 2012, 83.

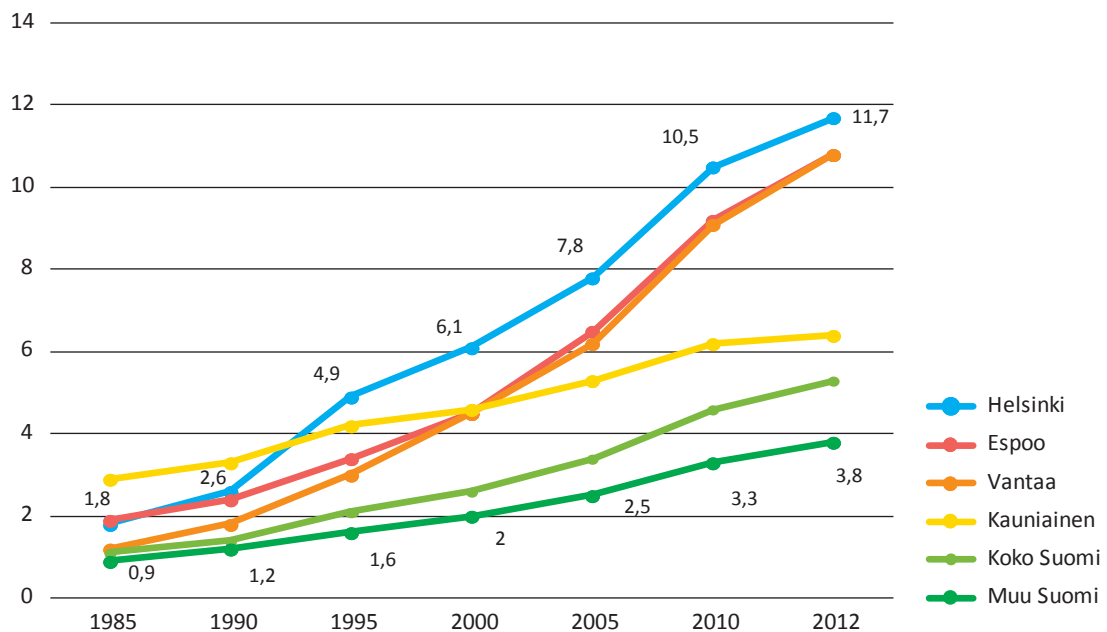
²⁷ Monikasvoinen kirkko 2008, 16; Haastettu kirkko 2012, 18.

²⁸ Haastettu kirkko 2012, 20.

7,3 (14 800), Turussa 5,3 prosenttia (9 500) ja Tampereella 4,0 prosenttia (8 500).²⁹ Siksi näiden alueiden tarkastelu antaa suuntaa siitä, millä tavoin maahanmuuttajat vaikuttavat luterilaiseen kirkkoon sitoutumiseen.

Maahanmuuttoa tarkasteltaessa voidaan käyttää tunnuslukuna myös ulkomailla syntyneiden osuutta. Ulkomailla syntyneiden osuus on Suomessa kasvanut hyvin hitaasti. Vuonna 1985 Suomessa oli 1,1 prosenttia ulkomailla syntyneitä, mutta vuonna 2012 edelleenkin vain 5,3 prosenttia. Koko maata ajatellen ulkomailla syntyneillä on siis hyvin pieni vaikutus suomalaisen väestörakenteeseen. Ulkomailla syntyneitä oli Suomessa noin 285 000 vuonna 2012.

Kuvio 1 osoittaa selvästi, miten Helsingin, Vantaan ja Espoon maahanmuuttajien määrän kehitys poikkeaa muusta maasta. Helsingissä maahanmuuttajien osuus kääntyi voimakkaaseen nousuun 1990-luvun alkupuolella, Espoossa ja Vantaalla hieman myöhemmin. Vuosituhannen taitteen jälkeen maahanmuuttajien osuus on kohonnut pääkaupunkiseudun suurissa kaupungeissa yhtä nopeasti ja irtautunut muun maan kehityksestä. Helsingissä, Espoossa ja Vantaalla joka kymmenes oli ulkomailla syntynyt vuonna 2012. Muualla Suomessa ulkomailla syntyneiden osuus oli selvästi pienempi, vain neljä prosenttia.

Kuvio 1. Ulkomailla syntyneiden osuuden muutos Suomessa eri alueilla vuosina 1985–2012. Tilastokeskus. (%)

Maahanmuutto kasvattaa uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomien osuutta. Suuri osa ulkomailla syntyneistä ei kuulu mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan. Tilastokeskuksen tietojen mukaan ulkomailla syntyneistä neljännes (25,8 %), vieraskielisistä vajaa viidennes (17,1 %) prosenttia ja ulkomaan kansalaisista runsas kymmenesosa (13,1 %) oli vuonna 2011 jonkin uskonnollisen yhdyskunnan jäseniä. Lähes viidesosa uskonnollisiin yhdyskuntiin

²⁹ Haastettu kirkko 2012, 18.

kuulumattomista oli vieraskielisiä (18,7 %) tai ulkomailla syntyneitä (18,2 %).³⁰ Maahanmuuttajien kohdalla tilastot eivät anna todenmukaista kuvaa uskonnollisuudesta, sillä vain vähemmistö maahanmuuttajista on liittynyt uskonnollisen yhdyskunnan jäseneksi. Tämä ei kuitenkaan merkitse uskonnottomuutta. Myöskään uskonnollisuutta koskevat kyselyt eivät välttämättä tavoita maahanmuuttajia, joten heidän uskonnollisuutensa ja sen vaikutukset jäävät monelta osin tilastojen ulottumattomiin. Martikaisen arvion mukaan Suomessa valtaosa maahanmuuttajista on kristittyjä (53–61 %).³¹

Vuonna 2012 kolme neljästä ulkomailla syntyneestä kuului väestörekisteriin tai heidän uskonnollinen taustansa oli tuntematon. Luterilaiseen kirkkoon kuului vain kuudesosa. Sekä ortodoksiseen kirkkoon että muihin kirkkokuntiin kuului kantasuomalaisia suurempi osuus. Ulkomailla syntyneiden uskonnollinen profiili on huomattavasti muuttunut vuoden 2000 tilanteesta, jolloin jopa kolmannes oli luterilaiseen kirkkoon kuuluvia.

Ulkomailla syntyneiden kuulumisessa uskonnollisiin yhdyskuntiin on huomattavasti eroja eri puolilla maata. Helsingissä, Espoossa ja Vantaalla neljä viidestä ulkomailla syntyneestä kuului väestörekisteriin tai heidän uskonnollinen taustansa oli tuntematon vuonna 2012. Luterilaiseen kirkkoon kuului yksi kymmenestä. Kauniaisissa kirkkoon sen sijaan kuului joka kolmas ja väestörekisteriin kaksi kolmesta. Kauniaisissa asuvat, ulkomailla syntyneet ovat siis huomattavasti muita pääkaupunkiseudulla asuvia useammin kirkon jäseniä. Muualla Suomessa asuvista, ulkomailla syntyneistä joka viides kuului luterilaiseen kirkkoon vuonna 2012.

Vuonna 2012 erityisesti muualla Suomessa asuvista, ulkomailla syntyneistä huomattavasti pienempi osuus kuului luterilaiseen kirkkoon kuin vuonna 2000. Kirkkoon kuuluvien osuus oli puolittunut. Tästäkin huolimatta kirkkoon kuului kuitenkin suurempi osuus kuin useimmissa pääkaupunkiseudun kaupungeissa. Vuonna 2000 kirkkoon kuului kaksi viidestä (40 %) ulkomailla syntyneistä. Osuus oli lähes sama Kauniaisissa asuvilla, ulkomailla syntyneillä (38 %). Espoossa kirkkoon kuuluvia oli vuonna 2000 viidennes.

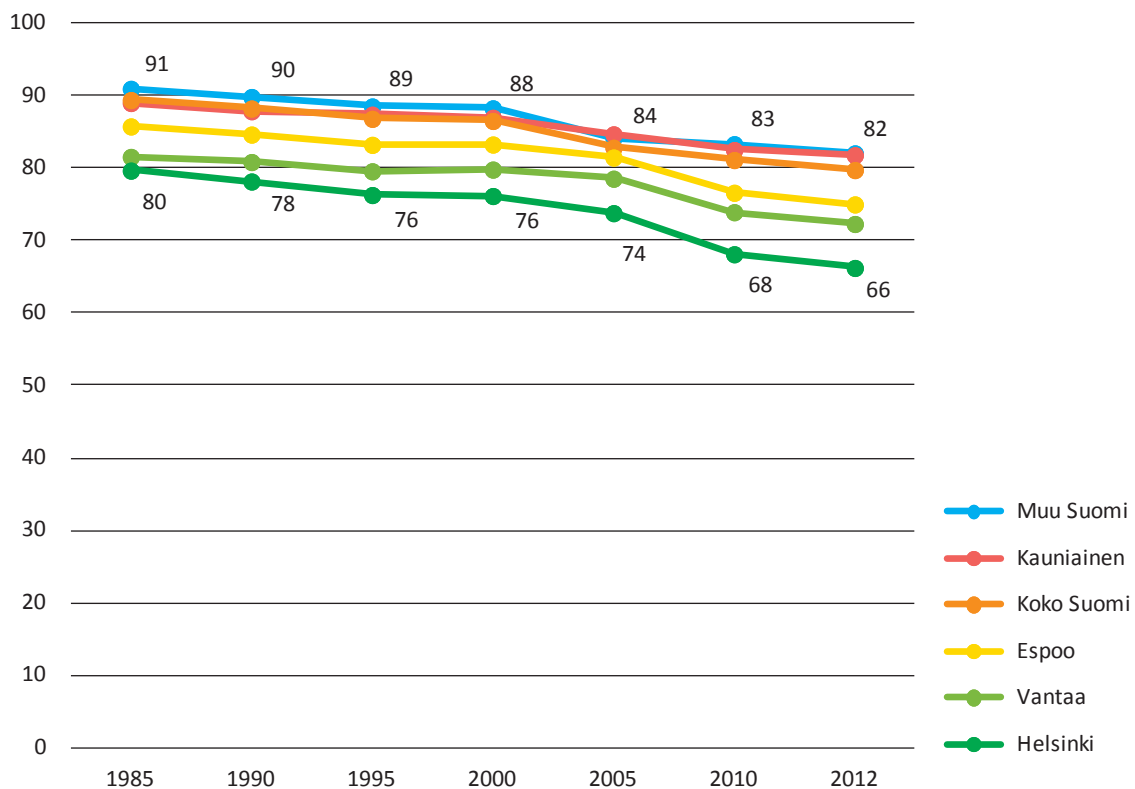
30 Haastettu kirkko 2012, 34.

31 Martikainen 2011, 234–235, 243.

Taulukko 3. Kantasuomalaisten ja ulkomailla syntyneiden kuuluminen uskonnollisiin yhdyskuntiin pääkaupunkiseudulla ja muualla Suomessa vuosina 2000 ja 2012. Tilastokeskus. (%)

	2000				2012			
	Ev. lut. kirkko	Ortodoksinen kirkko	Muu uskonto-kunta	Väestörekisteri tai tuntematon	Ev. lut. kirkko	Ortodoksinen kirkko	Muu uskonto-kunta	Väestörekisteri tai tuntematon
Helsinki								
Kantasuomalaiset	76,2	1,4	1,3	21,1	66,2	1,5	1,8	30,5
Ulkomailla syntyneet	16,6	3,1	4,9	75,4	9,1	2,5	7,2	81,2
Espoo								
Kantasuomalaiset	83,3	1,1	1,0	14,6	75,0	1,1	1,5	22,3
Ulkomailla syntyneet	22,1	2,1	4,8	71,0	10,4	1,7	7,2	80,8
Vantaa								
Kantasuomalaiset	79,8	1,3	1,1	17,8	72,3	1,2	1,6	24,9
Ulkomailla syntyneet	18,0	2,0	4,0	76,0	8,9	2,3	6,7	82,1
Kauniainen								
Kantasuomalaiset	87,0	0,7	1,6	10,7	81,8	0,8	1,5	15,8
Ulkomailla syntyneet	37,5	0,5	4,1	58,0	29,7	0,9	5,9	63,5
Muu Suomi								
Kantasuomalaiset	88,3	1,0	1,0	9,8	82,1	0,9	1,2	15,8
Ulkomailla syntyneet	40,2	2,5	3,2	54,1	21,1	2,7	4,6	71,5
Koko maa								
Kantasuomalaiset	86,5	1,0	1,0	11,4	79,8	1,0	1,3	18,0
Ulkomailla syntyneet	31,7	2,6	3,8	61,9	16,2	2,5	5,7	76,5

Pääkaupunkiseudulla samaan ajankohtaan ajoittuu siis kaksi trendiä, jotka vaikuttavat kirkon jäsenmäärän laskuun: kantasuomalaisten oma etäänntyminen kirkosta ja maahanmuuttajien osuuden kasvun kiihtyminen. Ulkomailla syntyneiden pienen osuuden vuoksi suurin vaikutus kirkon jäsenosuuteen on Suomessa kuitenkin kantasuomalaisilla. Helsingissä kantasuomalaisten kirkkoon kuuluminen on laskenut muuta maata nopeammin, erityisesti vuodesta 2005 eteenpäin. Pääkaupunkiseudun ulkopuolella kantasuomalaisten kirkkoon kuuluminen on laskenut hitaammalla tahdilla.

Kuvio 2. Kantasuomalaisten kirkkoon kuuluminen Suomessa eri alueilla vuosina 1985–2012. Tilastokeskus. (%)

Kirkon toiminnan kannalta on merkityksellistä hahmottaa maahanmuuttajien vaikutus alueen uskonnollisuuteen. Koska maahanmuuttajien osuus on pieni, heidän vaikutuksensa suorissa tilastoluvuissa on varsin vähäinen. Tilastollisten muutosten vähäisyyden sijaan merkittävää on nähdä maahanmuuttajien vaikutus uskonnollisuuteen ja sen ilmaisuun. Maahanmuuttajat tuovat mukanaan uusia tapoja olla uskonnollinen. Pienetkin uskonnolliset vähemmistöt, kuten islam, haastavat perinteisen eurooppalaisen ajattelun siitä, että uskonto on yksityisasia. Tämän sijaan uskonto nähdään elämäntapana, joka ei rajaudu erilliselle kentälle.³²

Ikärakenne eri hiippakunnissa

Sekä suomalaisena että yleisesti länsimaisena ilmiönä on havaittu, että nuoremmat ikäluokat ovat merkittävästi vanhempia ikäryhmiä vähemmän uskonnollisia.³³ Hiippakunnan ikärakenne on näin ollen merkittävä tekijä tarkasteltaessa kirkkoon sitoutumista. Suuri ikäikäiden osuus ennakoit korkeita kirkkoon sitoutumisen tunnuslukuja.

Vuonna 2012 alle 20-vuotiaita oli eniten Espoon ja Oulun hiippakunnissa, joissa asukkaista runsas neljännes oli korkeintaan 20-vuotiaita. Kun tarkastellaan kaikkia alle 30-vuotiaita, oli ikäryhmä laajin Oulun hiippakunnassa: lähes kaksi viidestä (38 %). Nuoren ikäryhmän osuus on siis merkittävä. Ikäluokan osuutta selittää osittain vanhoillislestadiolainen herätysliike, joka

³² Davie 2012, 5.

³³ Voas 2009; Haastettu kirkko 2012, 412–413.

oli hiippakunnan alueella voimakas. Yli kahdessa kolmesta seurakunnasta (70 %) liikkeellä oli toimintaa ainakin kerran viikossa vuonna 2011.³⁴ Liikkeen normistossa syntyvyydensäänöstely torjutaan, joten perheet ovat suuria. Alle 30-vuotiaiden osuus oli alhaisin Mikkelin hiippakunnassa: osuus oli lähes 10 prosenttiyksikköä alhaisempi kuin Oulun hiippakunnassa.

Taulukko 4. Ikäjakama eri hiippakunnissa (alueen asukkaat) vuonna 2012.

	Alle 20-vuotiaat (%)	20–29-vuotiaat (%)	Yhteensä alle 30-vuotiaat (%)	Yli 65-vuotiaat (%)
Turku	21,3	12,2	33,5	20,7
Tampere	22,0	12,5	34,5	19,4
Oulu	25,4	12,7	38,1	17,3
Mikkeli	19,7	10,0	29,7	23,9
Porvoo	21,7	10,0	31,7	21,8
Kuopio	20,9	11,6	32,5	21,5
Lapua	22,9	13,1	36,0	19,5
Helsinki	20,5	15,7	36,2	15,5
Espoo	26,0	11,4	37,4	14,1

Eläkeikäisten osuus oli korkein Mikkelin hiippakunnassa, jossa yli 65-vuotiaita oli lähes neljännes. Osuus oli selvästi korkeampi kuin maassa keskimäärin: yli 65-vuotiaita oli 17 prosenttia. Muita vähemmän yli 65-vuotiaita oli Espoon ja Helsingin hiippakunnissa, joka seitsemäs.

Sekä keskimääräistä suurempi nuoren että vanhan ikäluokan osuus vaikuttavat merkittävästi hiippakunnan tulevaisuuteen. Suuri nuoren ikäluokan osuus ennustaa tämänhetkisen kehityksen pohjalta jäsenosuuden laskemista, sillä juuri nuoret aikuiset eroavat muita ikäryhmiä tyypillisemmin kirkosta. Vuonna 2011 kirkkoon kuuluvien osuus oli alhaisin (67 %) 26–32-vuotiaiden ikäryhmässä.³⁵ Toisaalta pelkästä ikäluokan koosta ei voida suoraan ennustaa hiippakunnan tulevaisuutta, sillä esimerkiksi herätysliikkeiden vaikutus alueella vaikuttaa tilanteeseen. Onkin ennustettavissa, että alle 30-vuotiaiden ikäryhmä Helsingin ja Oulun hiippakunnissa vaikuttaa niiden tulevaisuuteen eri tavoilla.

Toisaalta myös vanhemmalla ikäryhmällä on suuri vaikutus siihen, millaisilta kirkkoon sitoutumisen tunnusluvut näyttävät tulevaisuudessa. Vanhempi ikäryhmä on tyypillisesti nuoria voimakkaammin kirkkoon sitoutunutta. Suuri vanhemman ikäryhmän osuus ilmenee esimerkiksi jäsenyys- ja osallistumistilastoissa. Kun tilannetta tarkastellaan pidemmällä ajanjaksolla, tämän ikäryhmän poistuminen tulee tuottamaan suuria muutoksia sekä jäsenyys-että toimintatilastoihin. Lisäksi vanhemmat ikäryhmät ovat suuria ikäluokkia, joten heidän vaikutuksensa määrällisesti on nuorempia ikäryhmiä suurempi.

³⁴ Haastettu kirkko 2012, 395.

³⁵ Haastettu kirkko 2012, 76.

2 Kirkon jäsenyys ja siihen vaikuttavat tekijät

2.1 Kirkon jäsenosuuden muutokset eri puolilla maata

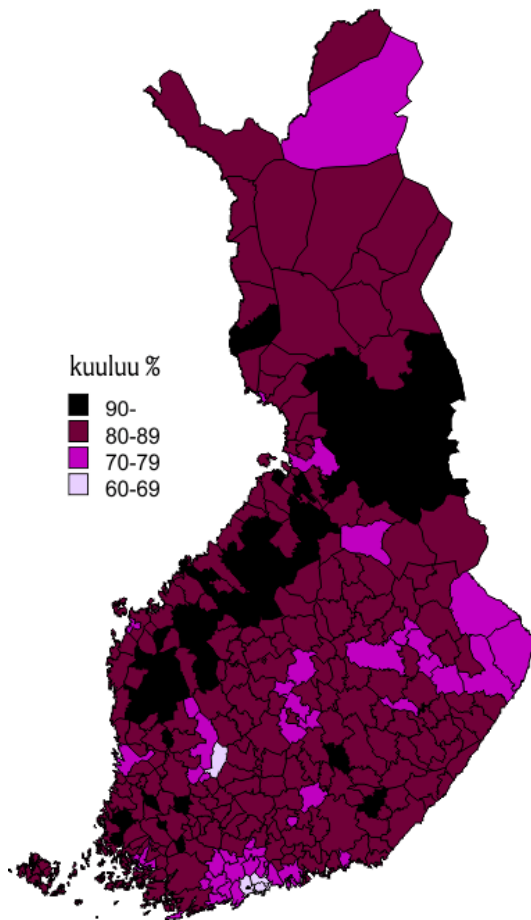
Jäsenosuus kirkossa poikkeaa yhä enemmän toisistaan eri hiippakunnissa. Vuonna 2012 kirkkoon kuului alimmillaan 62,8 prosenttia (Helsingin hiippakunta) ja ylimmillään 84,6 prosenttia (Porvoon hiippakunta). Jäsenosuuden lasku koskettaa kaikkia hiippakuntia. Kaikkien hiippakuntien välistä vertailua on mielekästä tehdä vuodesta 2005 eteenpäin, jotta hiippakuntien rajojen muutos ei vaikuta tulokseen (Espoon hiippakunta aloitti toimintansa 2004). Tällä aikajaksolla kirkon jäsenosuus on laskenut muita hiippakuntia enemmän Helsingin ja Espoon hiippakunnissa. On ennustettavissa, että hiippakuntien väliset erot tulevat lähivuosina edelleen korostumaan.

Taulukko 5. Kirkon jäsenosuuden muutokset eri hiippakunnissa 2000–2012. Kirkon tilastollinen vuosikirja 2000, 2005, 2010, 2011 ja 2012. (%)

	Kirkon jäsenosuus 2000	Kirkon jäsenosuus 2005	Kirkon jäsenosuus 2010	Kirkon jäsenosuus 2011	Kirkon jäsenosuus 2012	Muutos 2000–2012
Turku	87,4	85,5	80,8	80,1	79,4	-8,0
Tampere	84,8	82,8	77,9	77,0	76,3	-8,5
Oulu	90,0	88,9	84,8	84,1	83,4	-6,6
Mikkeli	88,8	87,0	82,4	81,5	80,8	-8,0
Porvoo	91,4	89,8	85,9	85,2	84,6	-6,8
Kuopio	86,4	85,1	81,4	80,7	80,0	-6,4
Lapua	88,2	87,1	83,3	82,5	82,2	-6,0
Helsinki	77,7	71,7	65,2	63,9	62,8	-
Espoo	-	79,6	74,2	73,1	72,1	-
Koko kirkko	85,0	83,1	78,2	77,2	76,4	-8,6

Huolimatta valtakunnallisen kirkkoonkuulumisprosentin laskusta valtaosa kunnista oli vuonna 2011 edelleen sellaisia, joissa kirkkoon kuului vähintään 80 prosenttia suomalaisista (kartta 1). Yhteensä 43 seurakunnassa vähintään 90 prosenttia kunnan väkiluvusta kuuluu kirkkoon. Vahvimpana kirkkoon sitoutumisen alueena näyttäytyi Etelä-Pohjanmaalta alkava vyöhyke, joka rannikkoa seurailleen jatkui Oulun eteläpuolelle asti ja Kainuuseen. Etelä-Suomessa oli muutama yksittäinen seurakunta, jossa kirkkoon kuuluvia oli yli 90 prosenttia, mutta ei vastaavan kaltaista yhtenäistä aluetta. Laajemmat yhtenäiset korkean kirkkoon kuulumisen alueet merkitsevät sitä, että myös sosiaalisessa ympäristössä odotusarvo on kirkkoon kuulumisen. Tällaisella alueella kirkosta eroaminen merkitsee puolestaan sosiaalisesta normista poikkeamista. Vastaavalla tavalla niillä seuduilla, joilla kirkkoon kuulumisen on merkittävästi alhaisempaa, sosiaalinen ympäristö tuottaa painetta kirkosta eroamiseen. Itä-Suomessa jäsenosuudessa näkyi ortodoksisen kirkon vaikutus. Vuonna 2011 kirkkoon kuulumisen oli vuonna 2011 alle 70 prosenttia neljällä paikkakunnalla: Helsingissä, Vantaalla, Espoossa ja Tampereella.

Kirkkoon kuulumisen Suomessa kuntarajojen 2011 mukaan

Kartta 1. Kirkkoon kuulumisen Suomessa 2011 kunnittain (% kirkkoon kuuluvista).

Kirkkoon kuulumisen ja seurakunnan koko

Seurakunnan koko ja kirkkoon kuulumisen ovat yhteydessä toisiinsa. Niistä seurakunnista, joissa ainakin 90 prosenttia alueen asukkaista kuului kirkkoon, valtaosa oli pieniä seurakuntia. Kahdessa kolmesta tällaisesta seurakunnasta jäsenmäärä oli enintään 6 000 henkilöä. Suurin seurakunta, jossa kirkon jäsenosuus oli vähintään 90, oli Kauhava, jossa seurakunnan jäsenmäärä oli noin 15 500.

Suomessa oli 26 seurakuntaa, joissa jäsenosuus kirkossa oli maan keskiarvoa (77,2 %) tai sitä alhaisempi. Näistä yli puolet on vähintään 20 000 hengen seurakuntia. Alhaisen jäsenosuuden seurakunnat taas olivat tyypillisesti suuria kaupunkiseurakuntia.

Taulukko 6. Niiden seurakuntien koko, joissa jäsenosuus oli korkea (vähintään 90 prosenttia) tai alhaisempi kuin Suomessa keskimäärin (77,2) vuonna 2011. Lukumäärät.

Jäsenmäärä	Jäsenosuus korkea (vähintään 90 %)	Jäsenosuus keskimääräistä alhaisempi (enintään 77,2 %)
Alle 3 000	15	2
3 000–5 999	12	4
6 000–8 999	8	2
9 000–11 999	2	-
12 000–14 999	5	-
15 000–19 999	1	2
20 000–29 999	-	5
30 000–	-	11
Yhteensä	43	26

Hiippakunnittain tarkasteltuna voimakkainta kirkon jäsenyyteen sitoutuminen oli Oulun hiippakunnassa. Siellä yli kolmannes (20/55) kunnista oli sellaisia, joissa kirkkoon kuului vähintään 90 prosenttia. Valtakunnan korkein kirkkoonkuulumisprosentti löytyi niin ikään Oulun hiippakunnasta; Perhossa kirkkoon kuului vuonna 94,7 prosenttia vuonna 2011. Myös kaksi seuraavaa sijaitsevat Oulun hiippakunnassa: Kinnula (94,4 %) sekä Reisjärvi (94,3 %). Seuraavaksi vahvimpana kirkkoon sitoutumisen alueena näyttäytyy Lapuan hiippakunta, jossa joka neljännessä kunnassa kirkkoon kuului vähintään 90 prosenttia.

Turun hiippakunnassa kolmessa seurakunnassa kirkkoon kuului vähintään 90 prosenttia kunnan väkiluvusta (Koski Tl, Köyliö ja Punkalaidun). Myös Kuopion hiippakunnassa tällaisia seurakuntia oli kolme (Puolanka, Suomussalmi ja Hyrynsalmi). Porvoon hiippakunnassa kirkkoon kuuluvien osuus nousi yli 90 kahdessa, Pohjanmaalla sijaitsevassa seurakunnassa (Kruunupyyn seurakuntayhtymä ja Larsmo). Tampereen hiippakunnasta löytyi yksi kunta, jossa kirkkoon kuuluvia oli yli 90 % (Jämijärvi). Sama oli tilanne Mikkelin hiippakunnassa (Savitaipale). Espoon ja Helsingin hiippakunnissa tällaisia seurakuntia ei ollut yhtään.

Alhaisin kirkkoonkuulumisprosentti oli vuonna 2011 Helsingin seurakuntayhtymässä (60,4 %), joten Perhon (94,7 %) ja Helsingin seurakuntayhtymän välillä oli kirkkoonkuulumisprosentissa 35 prosenttiyksikön ero. Myös hiippakuntien sisällä kirkkoon kuuluvien osuus vaihtelee runsaasti. Erityisesti tämä korostuu Helsingin hiippakunnassa (60–86 %).

Taulukko 7. Kirkkoon kuuluvien osuudet hiippakunnittain 2011.

	Kirkon jäsen- osuus	Hiippakunnan ylin kirkkoonkuulu- misprosentti	Hiippakunnan alin kirkkoonkuulumisprosentti
Turku	80,1	Koski TI 90,8	Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymä 71,7
Tampere	77,0	Jämijärvi 92,5	Tampereen seurakuntayhtymä 69,1
Oulu	84,1	Perho 94,7	Kemi 73,4
Mikkeli	81,5	Savitaipale 91,1	Kotka-Kymin seurakuntayhtymä 72,6
Porvoo	85,2	Kruunupyyn seurakuntayhtymä 92,5	Maarianhamina 77,4
Kuopio	80,7	Puolanka 92,7	Ilomantsi 72,9
Lapua	82,5	Kinnula 94,5	Jyväskylä 73,7
Helsinki	63,9	Myrskylä 85,6	Helsingin seurakuntayhtymä 60,4
Espoo	73,1	Mäntsälä 81,2	Espoon seurakuntayhtymä 68,9
Koko kirkko	77,2		

Kirkossa meneillään olevassa rakennemuutoksessa pyritään rakentamaan yhä suurempia seurakuntakokonaisuuksia. Vuonna 2003 seurakuntia oli yli 580, vuonna 2011 enää noin 450.³⁶

Rakennemuutoksen tavoitteena on muun muassa seurakuntayhteisöjen tukeminen ja kirkon jäsenyyden vahvistaminen. Myös kirkon strategia vuodelle 2015 korostaa jäsenyyden vahvistamisen merkitystä. Muuttuvassa yhteiskunnallisessa tilanteessa kirkon nähdään toimivan myös paikallisidentiteettiä vahvistavana tekijänä.³⁷ Kuten edellä kävi ilmi, jäsenyyteen sitoutuminen on kuitenkin voimakkainta pienissä yhteisöissä. Mitä suurempia seurakuntayksiköitä rakennetaan, sitä tärkeämpää on pitää huolta yhteisöllisyyttä tukevista tekijöistä.

2.2 Kirkkoon liittyminen ja kirkosta eroaminen

2000-luvulla kirkkoon kuulumista punnitaan yhä tarkemmin. Monien suomalaisten kirkkosuhde näyttäytyy muuntuvana, ja kirkosta saatetaan erota ja siihen liittyä useita kertoja elämän aikana. Asennetasolla kirkosta eroamisen pohdinta on yhä yleisempää. Kun vuonna 2003 kaksi viidestä suomalaisesta (41 %) ajatteli, että ei voisi erota kirkosta missään olosuhteissa, vuonna 2011 näin ajatteli vain viidennes (19 %). Vuonna 2011 joka neljäs (26 %) suomalainen arvioi miettivänsä usein tai piti todennäköisenä kirkosta eroamista. Vuonna 2003 näin ajattelevia oli runsas kymmenesosa (13 %).³⁸ Kirkosta eroaminen on 2000-luvulla jatkuvasti kiihtynyt. 2000-luvun alusta lähtien kirkosta eroaminen on lähes kaksinkertaistunut jokaisella nelivuotijaksolla. Toisaalta myös kirkkoon liittyneitä on ollut jatkuvasti enemmän.³⁹

Vuonna 2012 liittyneitä oli yli 14 000, mikä oli edellisvuotista enemmän. Kirkkoon liittyneiden lukumäärä on lisääntynyt kaikissa hiippakunnissa 2000-luvulla. Suhteellisesti eniten kirkkoon liittyneitä oli Helsingin hiippakunnassa, jossa myös kirkosta eronneiden osuus oli suurin.

³⁶ Haastettu kirkko 2012, 292.

³⁷ Muuttuvien yhteisöjen kirkko 2007; Meidän kirkko 2015.

³⁸ Haastettu kirkko 2012, 85–86.

³⁹ Haastettu kirkko 2012, 83–84, 89.

Taulukko 8. Kirkkoon liittyneet vuosina 2000–2011 hiippakunnittain.

	Liittyneitä yhteensä 2000–2003	Liittyneitä yhteensä 2004–2007	Liittyneitä yhteensä 2008–2011	% keskväkiluvus- ta 2011
Turku	5 234	4 565	6 083	0,3
Tampere	6 485	6 206	8 065	0,3
Oulu	3 962	3 612	4 822	0,3
Mikkeli	3 288	2 894	3 544	0,2
Porvoo	1 725	2 231	2 839	0,3
Kuopio	3 340	2 904	3 675	0,2
Lapua	3 369	3 220	3 931	0,2
Helsinki	14 825	8 623	10 263	0,5
Espoo	-	5 259	6 643	0,4
Koko kirkko	42 228	39 514	49 865	0,3

Kauppisen tutkimus osoitti, että kirkkoon liitytään ensisijaisesti elämänsäkaareen liittyvien tapahtumien vuoksi. Näitä ovat esimerkiksi kaste, kummus tai läheisen kuolema. Elämänvaiheista kirkkoon liittyi kolme viidestä (59 %) tutkimukseen osallistuneesta. Kolmannes (32 %) näki henkiset tai hengelliset syyt merkittävänä tekijänä kirkkoon liittymiselleen.⁴⁰

Kirkosta eroaminen on selvästi kiihtynyt vuonna 2003 voimaan tulleen uskonnonvapauslain myötä, jonka mukaan kirkosta eroaminen ei vaadi enää henkilökohtaista käyntiä eroilmoituksen tekemiseksi. Eroamiseen ei myöskään enää liity kuukauden harkinta-aikaa. Käytännössä suurin osa kirkosta eronneista eroaa nykyään sähköisesti.⁴¹ Keskeiset kirkosta eroamisen syyt ovat kokemukset siitä, että kirkolla ei ole omassa elämässä mitään vaikutusta eikä itse usko kirkon opetuksiin. Vuosina 2010–2011 korostuvat myös aiempaa enemmän se, että on eri mieltä jostain kirkon päätöksestä tai kannanotosta.⁴²

Jokaisessa hiippakunnassa kirkosta eronneiden määrä on ainakin kolminkertainen vuosina 2008–2011 verrattuna vuosiin 2000–2003. Mikään hiippakunta ei siis ole kiihtyvän kirkostaeroamisilmiön ulkopuolella.

Taulukko 9. Kirkosta eronneet vuosina 2000–2011 hiippakunnittain.

	Eronneita yhteensä 2000–2003	Eronneita yhteensä 2004–2007	Eronneita yhteensä 2008–2011	% keskväkiluvusta 2011
Turku	8 619	16 344	27 402	1
Tampere	12 291	23 786	38 085	1,3
Oulu	6 518	14 440	25 046	1,1
Mikkeli	5 893	11 836	19 251	1,1
Porvoo	2 214	4 813	9 005	1
Kuopio	6 107	11 302	18 982	0,8
Lapua	5 360	10 760	18 856	0,9
Helsinki	23 581	24 038	40 980	0,9
Espoo		15 564	27 520	1,5
Koko kirkko	70 583	132 883	225 127	1,3

40 Kauppinen 2008.

41 Monikasvoinen kirkko 2008, 62.

42 Haastettu kirkko 2012, 86–87.

Viime vuosina selvästi eniten eronneita on ollut Helsingin hiippakunnassa, niin määrällisesti kuin suhteellisesti. Vuosina 2008–2011 lähes kahdeksan prosenttia hiippakunnan jäsenistä erosi kirkosta. Myös Espoon ja Tampereen hiippakunnissa kirkosta eroaminen on voimakkaasti kiihtynyt. Espoossa eronneita oli 6,4 prosenttia keskiväkiluvusta; Tampereella eronneiden osuus oli 5,9 prosenttia keskiväkiluvusta (2008–2011).⁴³

Missään hiippakunnassa ei voi tuudittautua siihen, että kirkkoon kuuluminen säilyy jatkuvasti korkealla. Yksilöiden voimistunut jäsenyyden kyseenalaistaminen haastaa myös kirkkoa kommunikoidaan jäsenyyden motivaatiosta. Kirkon tulee kyetä vastaamaan kysymykseen, miksi siihen pitäisi kuulua. Erityisesti tämä on tärkeää nuorten ikäluokassa, jossa jäsenyyttä voimakkaimmin arvioidaan.

2.3 Uskonnolliset liikkeet

Myös uskonnolliset ryhmät vaikuttavat kirkkoon sitoutumiseen. Suomeen on muodostunut alueita, joissa erilaisilla hengellisillä liikkeillä on erityisen suuri vaikutus. Niin herätysliikkeet kuin kirkon ulkopuolella toimivat niin sanotut vapaat suunnat ovat omalta osaltaan vaikuttaneet yksilöiden uskonnolliseen sitoutumiseen. Huotarin mukaan herätykset ovat merkinneet melko laajamittaista uutta yhteisönmuodostusta osin kyläkunnittain ja osin paikkakuntakohtaisesti, sillä ominaista on ollut säännöllinen kokoontuminen uskonnollisiin tilaisuuksiin. Tämän kaltaisten yhteisöjen olemassaolo on kirkon kannalta merkittävä ilmiö.⁴⁴ Toisinaan liikkeet ovat muodostaneet seurakuntatoiminnalle kilpailevia, toisinaan sitä tukevia yhteisöjä.

Erityisesti Pohjanmaa on vahvaa herätysliikkeiden toiminta-aluetta. Herätysliikkeiden vahva kenttä on ulottunut Pohjanmaan rannikkoseuduilta läpi Suomen Kainuuseen ja Savoan saakka aina itärajalle asti.⁴⁵ Herätysliikkeillä on siten vahvaa vaikutusta erityisesti Lapuan, Oulun ja Kuopion hiippakunnan alueilla. Tätä kuvastaa esimerkiksi aktiivinen toiminta, jota eri liikkeet järjestävät seurakuntien alueella.⁴⁶ Pohjanmaalla valtaosa kunnista oli sellaisia, joissa ainakin kolmella herätysliikkeellä oli toimintaa vähintään kerran kuukaudessa vuonna 2007.⁴⁷

Herätysliikkeille on tyypillistä vahva sitoutuminen kirkon jäsenyyteen. Herätysliikkeiden kesäjuhlien osallistujilla kirkkoon kuuluvien osuus on varsin korkea: heistä 98–100 % kuului kirkkoon. Poikkeuksen teki Kansan Raamattuseuran kesäjuhlat, jonka osallistujista luterilaiseen kirkkoon kuului 92 prosenttia.⁴⁸

Herätysliikkeiden vaikutusta voidaan arvioida tarkastelemalla niitä paikkakuntia, joissa kirkkoon kuuluvien osuus on korkea tai keskimääräistä alhaisempi. Korkean kirkkoon kuulumisen paikkakunnista yhdeksän kymmenestä on sellaisia, joissa vähintään yhdellä, mutta tyypillisemmin useammilla herätysliikkeillä on toimintaa joka kuukausi. Vain muutama yksittäinen seurakunta oli sellaisia, joissa millään herätysliikkeellä ei ole toimintaa.

43 Monikasvoinen kirkko 2008, 62; Haastettu kirkko 2012, 84.

44 Huotari 1981, 116–117. Ks. Raittila 1976, 221–223.

45 Salomäki 2010, 97–103, Huotari 1981.

46 Haastettu kirkko 2011.

47 Salomäki 2010, 103.

48 Salomäki 2010, 207.

Taulukko 10. Herätysliikkeiden vaikutus niillä paikkakunnilla, joissa kirkkoon kuulumisen hyvin korkeaa tai keskimääräistä alhaisempaa.

Alueella toimivien herätysliikkeiden lukumäärä	Kirkkoon kuulumisen korkea (väh. 90 %)	Kirkkoon kuulumisen keskimääräistä alhaisempaa (enintään 77,2 %)
	Seurakuntien lukumäärä	Seurakuntien lukumäärä
ei yhtään	4	7
yksi	11	4
2-4	26	10
5 tai enemmän	2	5
	43	29

Hengellisen liikkeen vaikutus ja kirkkoon sitoutuminen näyttävät siis olevan yhteydessä toisiinsa. Kun tarkastellaan niitä seurakuntia, joissa kirkkoon kuuluvien osuus on enintään maan keskitasoa (77,2 %), selvästi suurempi osa on herätysliiketoiminnan ulkopuolella. Yli neljäsosa (27 %) alhaisen kirkkoon kuulumisen kunnista on sellaisia, joissa millään herätysliikkeellä ei ole kuukausittaista toimintaa. Tämä korostuu erityisesti pienemmillä paikkakunnilla (kuten Raisio tai Karkkila). Suurissa kaupungeissa, joissa kirkkoon kuulumisen on tavallisesti alhaista, kuitenkin toimii tavallisesti monia herätysliikkeitä.

Huotarin 1981 julkaisemassa tutkimuksessa on arvioitu herätysliikkeiden kannatusta paikkakunnittain herätysliikelehtien levikin ja paikallisosastojen jäsenten määrän pohjalta. Hän on tutkimuksessaan verrannut kannatusta paikkakunnan väkilukuun. Huotari arvioi, että kun myös suhteellinen kannatus saa korkeita arvoja, liikkeen vaikutus on paikkakunnalla huomattava. Huotarin tutkimuksessa nousee esiin muutamia paikkakuntia erityisen vahvoina herätysliikepaikkakuntina, joissa vähintään joka kymmenes asukas on joko herätysliikelehden tilaaja tai osastojäsen. Näitä olivat Halsua, Himanka, Kurikka, Lohtaja, Loimaan maalaiskunta, Merijärvi, Perho, Ranua, Sievi, Veteli, Yli-Ii, Ylihärmä ja Ylistaro. Kun kannatusosuus on näin korkea, voidaan olettaa, että liikkeillä on havaittavaa vaikutusta paikkakunnan uskonnollisuuteen.⁴⁹ Valtaosassa näitä kuntia voidaan edelleen havaita herätysliikevaikutus – niissä on yhden tai useamman herätysliikkeen toimintaa. Paikkakunnille oli myös tyypillistä korkea kirkkoon kuulumisen aste. Kaikissa edellä mainituissa, itsenäisenä säilyneissä kunnissa kirkkoon kuuluvien osuus oli vuonna 2011 vähintään 90 prosenttia.⁵⁰ Perinteisesti vahvoille herätysliikepaikkakunnille on siten edelleen tyypillistä korkea kirkkoon kuulumisen aste.

Herätysliikkeiden vaikutusta kirkkoon sitoutumiseen voidaan tarkastella useilla tasoilla. Uusien liikkeen syntyessä on usein käyty keskustelua siitä, mikä on liikkeen suhde paikallisiseurakuntaan. Liikkeiden on pelätty muodostavan paikallisiseurakunnan rinnalle kilpailevia uskonnollisia yhteisöjä.⁵¹ 2000-luvulla valtaosa herätysliikkeiden kannattajista on kuitenkin kiinteästi seurakuntatoimintaan sitoutuneita. Aktiivisista kirkossakävijöistä puolet on herätysliikkeisiin kuuluvia.⁵² Herätysliikkeiden kesäjuhille osallistuneille tehty kysely osoitti, että

49 Huotari 1981, 133–134.

50 Noin puolet kunnista oli liitetty johonkin toiseen kuntaan: Yli-Ii Ouluun, Ylistaro Seinäjokeen ja Ylihärmä Kauhavaan. Himanka ja Lohtaja on liitetty Kalajokeen. Loimaan maalaiskunta on osa Loimaata. Merijärvi on liitetty Ylivieskaan. Myös Ylivieskassa ja Kauhavalla kirkkoon kuulumisen ylittää 90 prosenttia. Kalajoella se on 89,2 %, Seinäjoella 87,2 % ja Loimaalla 88,6 %. Oulussa kirkkoon kuuluvien osuus on kaupungeille tyypillisesti alhaisempi (77,6 %).

51 Esim. Heininen & Heikkilä 1996; Pihkala 2007, 61–62.

52 Kirkkomonitor 2004; Gallup Ecclesiastica 2011.

liikkeiden kannattajat osallistuvat keskimäärin aktiivisemmin paikallisseurakunnan toimintaan kuin oman herätysliikkeensä toimintaan.⁵³

Herätysliikkeet kiinnittävät kirkon jäsenyyteen kahdesta syystä: useimmissa herätysliikkeissä oletusarvona pidetään sitä, että osallistujat pysyvät kirkon jäsenenä. Siitä huolimatta, että osassa liikkeitä arvostellaan kirkkoa ja sen ratkaisuja, päälinjaus edelleen on se, että kirkon jäsenenä tulee pysyä. Tällä tavoin liikkeet myös kiinnittävät jäseniään kansankirkon jäsenyyteen. Toiseksi herätysliikkeiden antina on ollut pienyhteisöjen rakentaminen. Monenlaisten toimintamuotojen ja erilaisten tehtävien kautta ne ovat tukeneet maallikkovastuuseen, mikä lisää sitoutumista ja yhteisöön kiinnittymistä. Kun valtaosa herätysliikkeistä toimii tiiviissä yhteydessä paikallisseurakuntaan, herätysliikesidos kiinnittää myös seurakunnan toimintaan.

3 Kirkolliset toimitukset

3.1 Kirkollisten toimitusten tavoitavuus

Luterilaisessa kirkossa kirkolliset toimitukset on nähty tärkeänä työmuotona, jonka kautta voidaan tavoittaa suuri joukko suomalaisia. Meidän kirkko -strategia (2007) kuvaa, että kirkko tapaa edelleen valtaosan suomalaisista kirkollisissa toimituksissa. Sen mukaan seurakuntatyön kehittämiseksi on olemassa hyvät lähtökohdat toimitusten tarjoaman laajan kosketuspinnan kautta. Toimituksia ei nähdä vain siirtymäriitteinä, vaan niissä ollaan kirkon ydinsanomien ja perustehtävän äärellä.⁵⁴

Kirkon kannalta erityisessä roolissa on kaste, jonka kautta tullaan jäseneksi seurakuntaan. Kirkon jäsenyys rakentuu kasteen sakramenttiin. Kaste on Jumalan teko ja siten jäsenyyden sitoutumisen perusta. Kasteella on myös merkittävä yhteisöllinen elementti, sillä kasteen kautta kirkosta tulee yksilöä kantava ja häntä muihin kirkon jäseniin yhdistävä tekijä. Lutherin mukaan lapset tulee kastaa, koska Kristus on asettanut kasteen ja käskennyt kastaa ilman ikärajoituksia, koska kasteessa annetaan lahja, jossa jo pieni lapsi ilman mitään ansiota tehdään osalliseksi kolmiyhteisestä Jumalasta ja koko pelastuksesta ja koska kaste kutsuu Kristuksen seuraamisen tielle ja antaa siihen voimaa.⁵⁵

Suomalaisille eri elämänvaiheisiin liittyvät kirkolliset toimitukset ovat perinteisesti olleet tärkeä syy kirkkoon kuulumiselle.⁵⁶ Vuonna 2007 suomalaisista 90 % piti melko tai erittäin tärkeänä syynä kirkkoon kuulumiselleen mahdollisuutta kirkolliseen hautaan siunaamiseen, 91 % mahdollisuutta saada lapselle kristillinen kaste ja 87 % mahdollisuutta kirkolliseen vihkimiseen.⁵⁷ Vuoden 2011 Gallup Ecclesiastica -kyselyssä erilaiset auttamiseen liittyvät syyt olivat ohittaneet kirkolliset toimitukset kirkkoon kuulumisen tärkeimpänä motiivina. Tästä huolimatta edelleen neljä viidestä suomalaisesta piti mahdollisuutta kasteeseen (79 %), kirkolliseen avioliittoon siunaamiseen (79 %) sekä hautaan siunaamiseen (82 %) melko tai

53 Salomäki 2010, 211, 253.

54 Meidän kirkko, 2007, 22.

55 Häkkinen 2010, 83; Jolkkonen 2013, 12; Häkkinen 2013, 79.

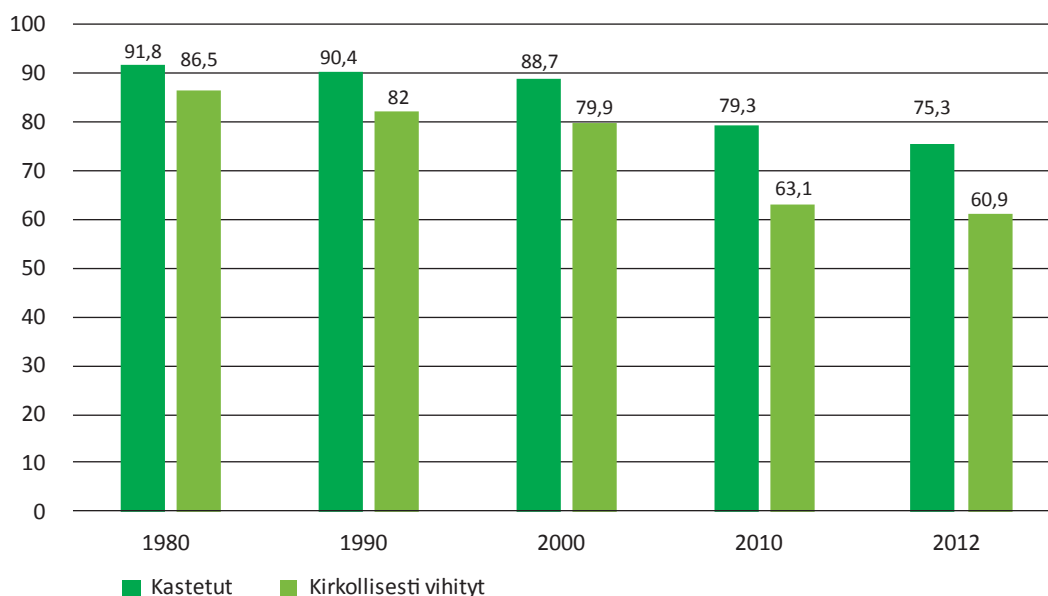
56 Kirkko muutosten keskellä 2004, 93–94; Monikasvoinen kirkko 2008, 55–56.

57 Monikasvoinen kirkko 2008, 55–56.

erittäin tärkeänä syynä kirkkoon kuulumiselleen. Toimituksilla on siten edelleen suomalaisten ajattelumaailmassa tärkeä rooli kirkkoon kuulumisen syynä.⁵⁸

Toimituksiin liittyvissä motiiveissa ei ole juurikaan eroja eri ikäryhmillä. Ainoastaan haetaan siunaamista vanhemmat ikäryhmät pitävät tärkeämpänä kuin nuoremmat ikäryhmät. Alle 25-vuotiaista 75 prosenttia, mutta yli 65-vuotiaista 89 prosenttia piti mahdollisuutta kirkolliseen haetaan siunaamiseen melko tai erittäin tärkeänä syynä kirkkoon kuulumiselleen. Vaikka eri ikäryhmillä toimituksiin liittyvät motiivit ovat samalla tasolla, nuoremmat ikäryhmät kuitenkin valitsevat kirkollisen toimituksen selvästi harvemmin kuin vanhemmat ikäryhmät. Kirkollisten toimitusten tavoitavuus on heikentynyt viime vuosikymmenen aikana voimakkaasti. Kehitys on kiihtynyt viime vuosina. Muutos koskee ennen muuta kastetuiden ja kirkollisten vihkimisten tavoitavuutta, kun taas kirkollisen haetaan siunaamisen tavoitavuudessa ei ole tapahtunut erityisen suurta muutosta.

Vuoteen 2000 saakka muutokset kastettujen osuudessa olivat hyvin pieniä. Selvä muutos kuitenkin tapahtui seuraavan vuosikymmenen aikana, jolloin osuus laski lähes kymmenen prosenttiyksikköä. Muutos on tämän jälkeen edelleen kiihtynyt, sillä vuosien 2010 ja 2012 välillä osuus oli laskenut jo 4 prosenttia. Vielä suurempi muutos on tapahtunut kirkollisten vihkimisten osuudessa. Kirkollisesti vihittyjen osuus laski kolmessakymmenessä vuodessa yli kaksikymmentä prosenttiyksikköä. Muutos on tapahtunut erityisesti vuoden 2000 jälkeen. Vuonna 2000 kirkollisesti vihittyjen osuus oli vielä neljä viidestä, mutta vuonna 2012 enää kolme viidestä.⁵⁹ Avioliitot merkitään kirkon tilastoihin, jos vähintään toinen parista on kirkon jäsen. Kaikista Suomessa vihityistä avioliitoista kirkollisesti vihittyjen osuus oli noin puolet (53 %) vuonna 2011. Siviilivihkimisten osuus kaikista avioliitoista on kaksinkertaistunut kahdessa vuosikymmenessä.

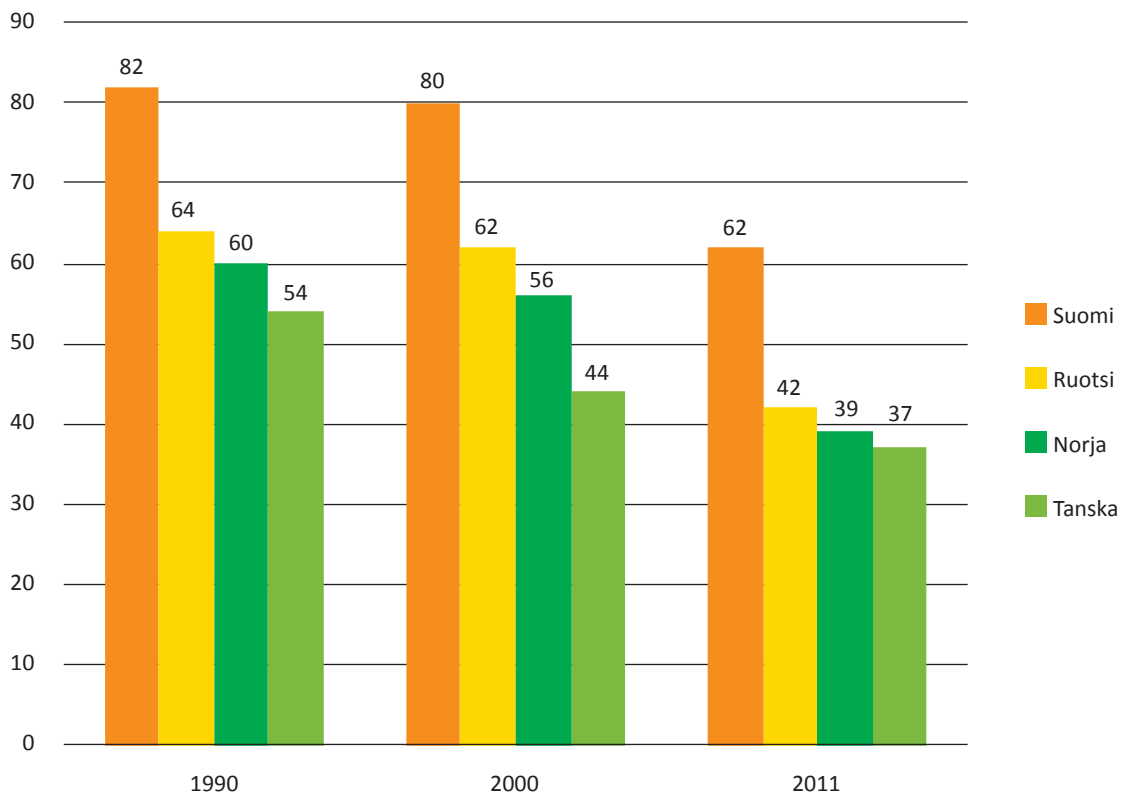

Kuvio 3. Kastettujen osuus syntyneistä ja kirkollisesti vihittyjen osuus vihityistä (jos toinen parista on kirkon jäsen) vuosina 1980, 1990, 2000, 2010 ja 2012. Kirkon tilastollinen vuosikirja 2000, 2010 ja 2012.

58 Haastettu kirkko 2012, 77–78.

59 Kirkon tilastollinen vuosikirja 2000, 2010 ja 2012.

Muissa Pohjoismaissa kirkollisten vihkimisten osuus on kehittynyt varsin yhdenmukaisesti. Osuus on laskenut saman verran juuri samana ajankohtana Suomen ohella niin Ruotsissa kuin Norjassakin. Vain Tanskassa lasku on ollut hillitympää.⁶⁰ Kehitys on kiinnostava, sillä muissa maissa kirkollisesti vihittyjen osuus on lähtökohtaisesti huomattavasti Suomea alhaisempi. Myös Englannissa kasteiden ja vihkimisten osuus on jatkuvasti laskenut. Vuonna 2007 lapsista kastettiin enää 13 prosenttia ja kirkollisesti vihittyjen osuus oli vain yksi neljästä (vuonna 2006).⁶¹

Kuvio 4. Kirkollisten vihkimisten osuus Pohjoismaissa 1990, 2000 ja 2011. (%)

Sekä kastettujen että kirkollisesti vihittyjen osuuksien muutos kytkeytyy kirkon jäsenkunnassa tapahtuneisiin muutoksiin. Kirkollinen vihkiminen on mahdollista silloin, kun vähintään toinen vihittävistä kuuluu luterilaiseen kirkkoon ja toinen kuuluu johonkin kristilliseen uskontokuntaan. Yhä suurempi osa perheenperustamisessa olevista eroaa kirkosta, joten enenevällä osalla ehdot kirkollisesta vihkimisestä eivät täyty. Entistä suurempi joukko lapsia on sellaisia, joiden vanhemmista ainakaan toinen ei kuulu luterilaiseen kirkkoon. Tällöin lapsen kastamisesta tulee entistä useammin neuvottelukysymys itsestäänselvyyden sijaan. Lisäksi tuoreet tutkimukset osoittavat, että nykyään lapsen kastaminen ei ole itsestäänselvyys myöskään silloin, kun molemmat vanhemmat ovat kirkon jäseniä. Esimerkiksi Ruotsissa kirkkoon kuuluvien vanhempien lasten kastaminen laski kymmenen prosenttiyksikköä kuudessa vuodessa. Yhteiskunnan muuttuminen pluralistisemmaksi on merkinnyt sitä, että kastetta ei pidetä enää automaattisena.⁶²

60 Salomäki 2013, 5–6.

61 Middlemiss *Lé Mon* 2013, 12; Warner 2010 11–13.

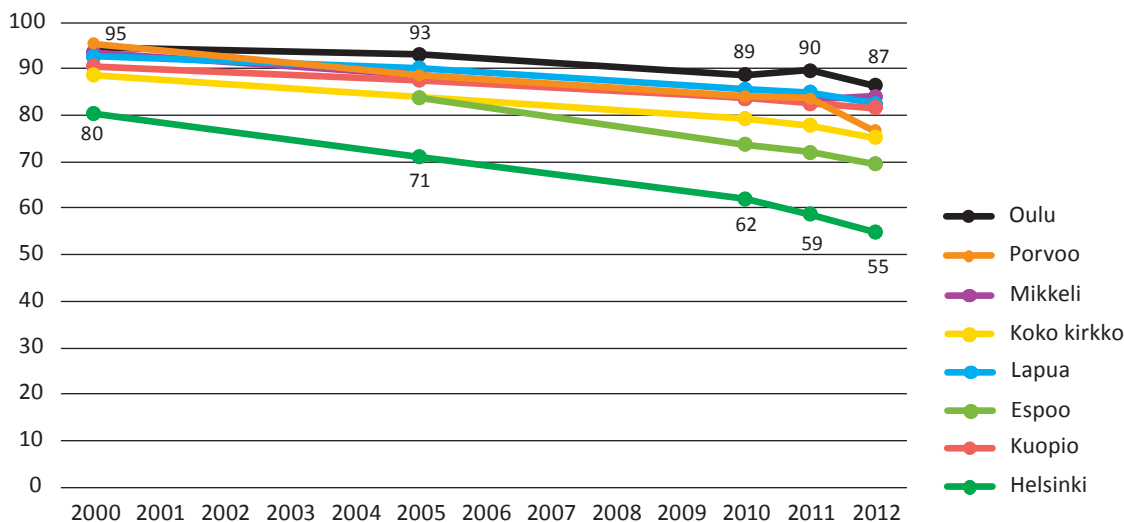
62 *Nyckeln till Svenska kyrkan* 2013, 75.

Hautaan siunaamisen osalta muutokset ovat varsin vähäisiä. Edelleen lähes kaikki vainajat saavat kirkollisen hautaan siunaamisen: vuonna 2011 kirkollisesti siunattiin hautaan noin 95 prosenttia vainajista. Vuonna 2003 kirkollisen hautaan siunaamisen sai 98 prosenttia ja vuonna 2007 noin 96 prosenttia. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, etteivätkö muita kirkollisia toimituksia koskevat muutokset ajan myötä koskisi myös hautajaisia. Hautajaisia järjestävät ikäluokat ovat tällä hetkellä pääosin vielä kirkkoon sitoutuneita. Kun nuoremmat ikäluokat tulevat ikään, jossa hautajaisten järjestäminen on ajankohtaista, voidaan olettaa muutoksia tapahtuvan myös kirkollisessa siunaamisessa. Koska kuitenkin tähän mennessä tapahtuneet muutokset koskevat ennen muuta kastetta ja kirkollista vihkimistä, on alueellisia eroja tarkasteltaessa syytä kiinnittää huomiota juuri näihin.

3.2 Alueelliset erot kasteissa

Samaan aikaan kun kastettujen osuus on laskenut, ovat alueelliset erot vahvistuneet. Vuonna 2000 kastettiin alimmillaan neljä viidestä (80,2 % Helsingin hiippakunnassa), enimmillään lähes 96 % hiippakunnan syntyneistä lapsista (95,5 % Porvoon hiippakunnassa). Vuoteen 2012 mennessä hiippakuntien väliset erot olivat selvästi kasvaneet, ja ero oli jo yli 30 prosenttiyksikköä (54,9 % Helsingin hiippakunnassa, 86,5 % Oulun hiippakunnassa).

Vuodesta 2000 eteenpäin kastettujen osuus on laskenut voimakkaimmin Porvoon hiippakunnassa. Vuonna 2012 kastettujen osuus oli lähes 19 prosenttia alhaisempi kuin vuonna 2000. Keskimääräistä alhaisempi muutos on ollut Oulun hiippakunnassa, jossa kastettujen osuus on runsaassa vuosikymmenessä laskenut noin kahdeksan prosenttiyksikköä. Kehitys kastettujen määrän vähenemisessä on samansuuntainen kaikissa hiippakunnissa. Erityisen voimakasta se on Helsingin hiippakunnassa, jossa kastettujen osuus on kahdessa vuodessa laskenut seitsemän prosenttiyksikköä.

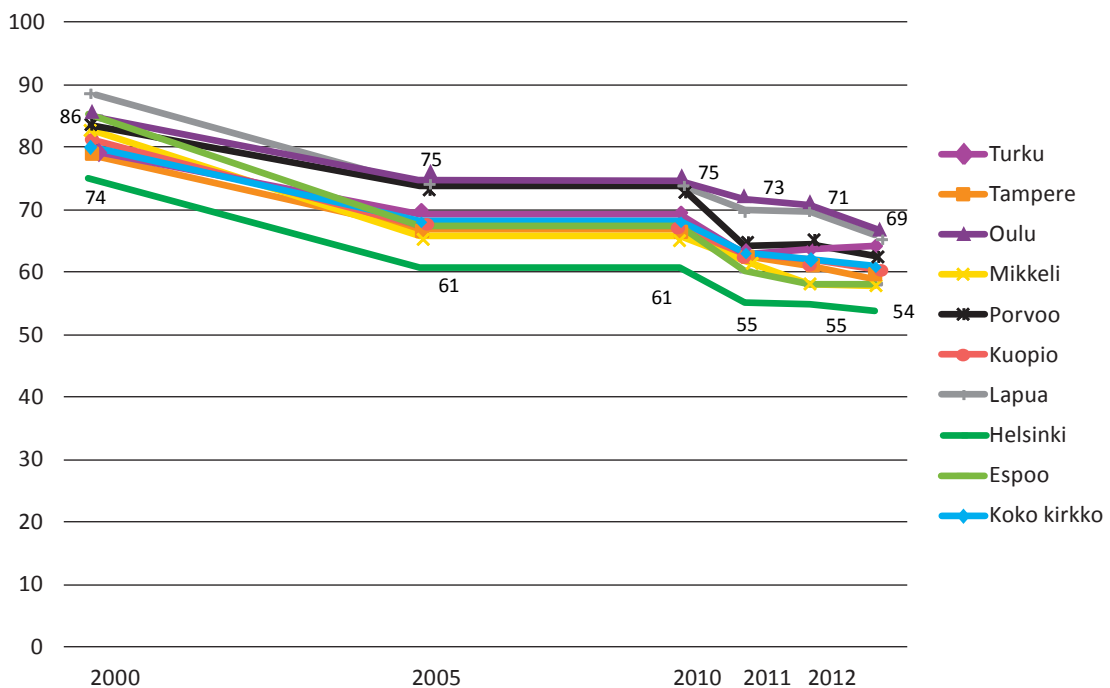
Kuvio 5. Kastettujen osuus hiippakunnittain vuosina 2000–2012. (% syntyneistä lapsista) (Kirkon tilastollinen vuosikirja 2000, 2005, 2010, 2011 ja 2012)

Helsingin hiippakunnassa kastettujen lasten osuus ei laske yksinomaan kirkosta eroamisen vuoksi. Helsingin seurakuntayhtymässä toteutetun tutkimuksen mukaan tärkein syy kastamatta jättämiselle oli se, että lapsi saa myöhemmin valita itse kuulumisensa yhteisöön. Näin ajatteli kaksi viidestä vastaajasta (39 %). Toiseksi tärkein syy oli se, että lapsen isä ei

halunnut lasta kastettavan (18 %). Kuitenkin valtaosa kyselyyn vastanneista oli sitä mieltä, että päätös kastamatta jättämisestä oli tehty toisen vanhemman kanssa hyvässä yhteisymmärryksessä.⁶³ Niemelän rippikoululaisia koskevan pitkittäistutkimuksen mukaan 20-vuotiaista kolme neljästä (77 %) aikoi kastaa lapsensa. Viiden vuoden kuluttua samoista nuorista enää kaksi kolmesta (64 %) aikoi kastaa lapsensa.⁶⁴ Kyse on siis nopeasta asennemuutoksesta. Viime vuosina on myös entistä enemmän markkinoitu elämänkaaren juhlien viettämistä siten, että juhlaan ei liittyisi mitään uskonnollisia elementtejä.

3.3 Alueelliset erot kirkollisissa vihkimisissä

Vuonna 2012 kirkollisesti vihittyjen osuus oli korkein Oulun (68,8 %) ja alhaisin Helsingin (53,9 %) hiippakunnassa. Muutos kirkollisesti vihittyjen osuudessa on ollut rajua kaikissa hiippakunnissa. Viidessä hiippakunnassa vihittyjen osuus on laskenut ainakin 20 prosenttiyksikköä vuodesta 2000 lähtien. Kaikista voimakkainta vihittyjen osuuden lasku oli Mikkelin hiippakunnassa, jossa vuonna 2012 vihittyjen osuus oli jopa 25 prosenttiyksikköä alhaisempi kuin vuonna 2000. Keskimääräistä vähäisempää vihittyjen osuuden lasku oli Turun (-15 %) sekä Oulun (-17 %) hiippakunnassa.

Kuvio 6. Kirkollisten vihkimisten osuus hiippakunnittain vuosina 2000–2012. Kirkon tilastollinen vuosikirja 2000, 2005, 2010, 2011 ja 2012. (%)

Kirkollisen vihkimisen suosioon vaikuttavat myös avioituvien ikä ja se, kuinka mones avioliitto on kyseessä. Vuonna 2010 ensimmäisistä avioliitoista vihittiin kirkollisesti 60 prosenttia, toisista 44 prosenttia ja kolmansista 36 prosenttia. Kirkollinen vihkiminen on toden-

63 Rönnqvist 2012.

64 Niemelä 2012.

näköisintä, kun morsian on 20–30-vuotias. Ensimmäistä kertaa avioituvista alle 30-vuotiaista kirkollisesti vihittiin kaksi kolmesta, mutta yli 50-vuotiaista vain runsas kolmannes.⁶⁵

Helsingin seurakuntayhtymässä vuonna 2012 noin viidennes (18,5 %) sellaisista pareista, joissa vaimo kuului luterilaiseen kirkkoon ja mies luterilaiseen kirkkoon tai muuhun kristilliseen uskontokuntaan, valitsi siviilivihkimisen. Näin tehtiin siitä huolimatta, että parilla olisi ollut mahdollisuus kirkolliseen vihkimiseen. Jos taas mies oli luterilaiseen kirkkoon kuuluva ja vaimo muuhun kristilliseen kirkkokuntaan kuuluva, oli todennäköisempää valita siviilivihkiminen (28,2 %). Luvut kertovat siitä, että yhä useammin kirkolliseen vihkimiseen kelpoinen pari itse valitsee siviilivihkimisen.

Kirkollisten toimitusten tavoittavuuden muutos kertoo laajemmasta ajattelutavan murroksesta. Se on seurausta arkielämässä tapahtuneesta uskonnollisuuden muutoksesta. Yhä suuremmalle joukolle suomalaisista kirkon tai uskonnon toiminnot eivät kytkeydy enää arkielämän tapoihin sekä julkisen että yksityisen uskonnonharjoituksen vähennyttyä. Tämän luonteva seuraus on se, että myöskään oman elämän juhlatilanteissa kirkolla ei ole automaattista roolia edes kirkon jäsenillä, vaan siihen liittyy oma, erillinen pohdinta. Kirkossa tuleekin etsiä uusia tapoja viestittää siitä, mitä sillä on kirkollisissa toimituksissa tarjottavana tavallisille suomalaisille. Häkkinen korostaa sitä, että uskonnollisuuden muutos haastaa ennen muuta kasteen ja kasvatuksen aseman vahvistamiseen. Hänen mukaansa tärkeintä on tukea kotien antamaa kasteopetusta.⁶⁶

4 Kirkon kasvatustyön tavoittavuus

4.1 Lapsi- ja varhaisnuorisotyön tavoittavuus

Kirkon voimassa olevassa strategiassa korostetaan sitä, että kirkko on läsnä jäsentensä elämässä lapsuudesta lähtien ja kaste myös velvoittaa kristillisen opetuksen antamiseen. Kirkko näkee tärkeimpänä yhteistyökumppaninaan perheen. Tavoitteena on se, että lapsella ja nuorella on kaikissa ikävaiheissa mahdollisuus kasvaa seurakunnan yhteydessä.⁶⁷ Todellisuudessa yhä useampi suomalainen kuitenkin elää ilman yhteyttä seurakuntaan lapsuudestaan lähtien. Mitä nuorempaan ikäryhmään siirrytään, sitä pienempi on niiden joukko, jotka ovat lapsuudessaan saaneet kristillistä kasvatusta. Gallup Ecclesiastica 2011 -kyselyn mukaan alle 25-vuotiaista joka viides (21 %), mutta yli 65-vuotiaista puolet (52 %) katsoo saaneensa kristillistä kasvatusta kotonaan.⁶⁸ Muutokset ilmenevät myös halukkuudessa antaa kristillistä kasvatusta lapsille. Kun kysyttiin, antoiko tai antaisiko omille lapsille kristillistä kasvatusta, alle 25-vuotiaissa oli kaikista vähiten niitä, jotka vastasivat myönteisesti. Sekä miesten että naisten joukossa osuudet olivat selvästi pienempiä nuoremmilla kuin vanhemmilla ikäryhmillä. Alle 25-vuotiaista miehistä vain joka seitsemäs (14 %) antoi tai aikoi antaa lapsille kristillistä kasvatusta, kun yli 65-vuotiaista miehistä kristillistä kasvatusta oli antanut joka

65 Haastettu kirkko 2012, 111.

66 Häkkinen 2013, 84.

67 Meidän kirkko 2007, 38.

68 Haastettu kirkko 2012, 138–139.

toinen (51 %). Alle 25-vuotiaista naisista joka kolmas (33 %) oli antanut tai aikoi antaa kristillistä kasvatusta, mutta yli 65-vuotiailla naisilla osuus oli 60 prosenttia.⁶⁹

Kirkon kasvatustyötä koskevien tilastolukujen tarkastelu osoittaa, että entistä pienempi joukko on mukana seurakunnan säännöllisessä ryhmätoiminnassa. Vuonna 2012 kirkon lapsi- ja varhaisnuorisotyön ryhmät tavoittivat neljänneksen 3–14-vuotiaiden ikäryhmästä.⁷⁰ Osuus on runsaassa vuosikymmenessä laskenut merkittävästi, sillä vuonna 2000 tavoitettiin vielä lähes kaksi viidestä (38 %) tähän ikäluokkaan kuuluvasta. Vuonna 2000 lapsi- ja varhaisnuorisotyön ryhmiin osallistuneita oli lähes 290 200. Kymmenessä vuodessa määrä laski yli 100 000 osallistujalla (180 800 vuonna 2010).⁷¹

Eri hiippakunnat tavoittivat lapsia ja varhaisnuoria säännöllisen ryhmätoiminnan pariin hyvin eri tavoin. Laajinta tavoitavuus oli Oulun, Kuopion ja Lapuan hiippakunnissa: lähes kolmannes ikäluokasta osallistui ryhmiin vuonna 2012. Helsingin hiippakunnassa tavoitettiin vain puolet tästä. Oulun hiippakunnassa lapsityön tavoitavuus oli kuitenkin heikentynyt vuosikymmenessä enemmän kuin missään muualla. Vuonna 2000 hiippakunnassa vielä puolet 3–14-vuotiaista oli mukana lapsi- ja varhaisnuorisotyön ryhmissä. Mikkelin ja Lapuan hiippakunnissa osuudet olivat laskeneet lähes yhtä paljon. Osuudet ovat laskeneet eniten niissä hiippakunnissa, joissa lapsityön tavoitavuus on ollut Suomessa korkeinta. Tästäkin huolimatta näissä hiippakunnissa osallistuminen on edelleen keskimääräistä korkeampaa. Kehitys osoittaa, että mikään alue Suomessa ei ole uskonnollisuuden muutoksen nykyisten kehityslinjien ulkopuolella.

Taulukko 11. Lapsi- ja varhaisnuorisotyön ryhmiin osallistuneiden osuus (% 3–14-vuotiaista) hiippakunnittain vuosina 2000–2012. Kirkon tilastollinen vuosikirja 2000, 2005, 2010, 2011 ja 2012. (%)

	Ryhmiin osallistuneita 2000	Ryhmiin osallistuneita 2005	Ryhmiin osallistuneita 2010	Ryhmiin osallistuneita 2011	Ryhmiin osallistuneita 2012	Muutos (%) 2000–2012
Turku	37,7	30,8	27,0	28,2	27,1	-10,6
Tampere	39,2	29,5	25,7	24,3	23,9	-15,3
Oulu	49,1	40,7	34,2	32,7	29,7	-19,4
Mikkeli	45,2	32,5	25,9	26,7	25,7	-19,5
Porvoo	33,6	30,4	27,8	26,6	26,1	-7,5
Kuopio	44,1	34,4	28,7	29,1	29,5	-14,6
Lapua	47,2	39,5	31,0	30,3	29,1	-18,1
Helsinki	23,8	19,2	16,8	17,3	16,3	(-7,5)
Espoo	-	21,7	18,6	18,0	18,2	-
Koko kirkko	37,9	30,4	25,6	25,3	24,4	-13,5

Hiippakunnittaisen kehityksen tarkastelu osoittaa, että Etelä-Suomesta alkanut kehitys on saapunut muille alueille noin kymmenen vuoden viiveellä. Esimerkiksi Helsingin hiippakunnassa lapsi- ja varhaisnuorisotyön tavoitavuus oli laskenut jo vuonna 2000 sille tasolle, jolle ensimmäisissä muissa hiippakunnissa tultiin vasta vuonna 2012.

69 Haastettu kirkko 2012, 139.

70 Kirkon tilastollisessa vuosikirjassa käytetään nimitystä ”Lapsityön ryhmiin osallistuneet”, joka lasketaan prosenttiosuutena 3–14-vuotiaista. Tilastoon lasketaan päiväkerhojen, iltapäiväkerhojen, kesäkerhojen, varhaisnuorten ja partiotyön ryhmiin osallistuneet.

71 Tilastollinen vuosikirja 2000, 87; Tilastollinen vuosikirja 2010, 115.

Lapsi- ja varhaisnuorisotyön ryhmien tavoitavuuden muutos kytkeytyy osaltaan laajempaan kehitykseen, jossa ryhmätoiminnasta on siirrytty yhä monimuotoisempaan toimintaan, myös yksittäisiin ja avoimen osallistumisen tilaisuuksiin. Tällöin ryhmätoiminnan tavoitavuuden muutos ei suoraviivaisesti merkitse sitä, että seurakunta menettää kontaktiaan seurakuntalaisiin, vaan että kontaktit rakentuvat yhä monipuolisempien muotojen kautta. Perinteisen kerhotoiminnan ohella esimerkiksi kouluyhteistyön merkitys on kasvanut ja saanut yhä erilaisempia muotoja.⁷² Muutoksiin vaikuttavat myös yhteiskunnalliset päätökset, esimerkiksi maksuttoman esiopetuksen voimaantuleminen on vähentänyt päiväkerhoon tulevien 6-vuotiaiden lukumäärää.⁷³

4.2 Rippikouluun osallistuminen

Suomessa rippikoululla on poikkeuksellisen vahva asema. Pohjoismaista Tanskassa rippikoulun kävi kolme neljästä nuoresta (73 %), Norjassa kaksi kolmesta (65 %) ja Ruotsissa vain kolmannes (32 %) vuonna 2011.⁷⁴ Siinä missä Suomessa rippikoulu tavoittaa yhtä lailla molemmat sukupuolet, Ruotsissa pojat osallistuvat rippikouluun selkeästi tyttöjä harvemmin.⁷⁵ Myös Englannissa rippikoulun suosio on jatkuvasti laskenut, ja konfirmaatiosta on tullut riitti, jonka valitsevat enää kirkollisesti kaikkein aktiivisimmat.⁷⁶ Suomessa useampi kuin neljä viidestä (86 %) 15-vuotiaasta kävi rippikoulun vuonna 2012. Osuus on vain neljä prosenttiyksikköä alhaisempi kuin vuonna 2000. Tämä on varsin pieni muutos verrattuna moniin muihin kirkkoon sitoutumista koskeviin tunnuslukuihin.

Poikkeuksellisen voimakas asema rippikoululla on Oulun hiippakunnassa, jossa rippikoulun kävi 95 prosenttia 15-vuotiaista vuonna 2012. 2000-luvun aikana Oulun hiippakunnassa rippikoululaisten osuus on jopa kohonnut, mikä on poikkeuksellista koko maassa.

72 Haastettu kirkko 2012, 146.

73 Haastettu kirkko 2012, 141.

74 Haastettu kirkko 2012, 150.

75 Niemelä 2007, 6–7.

76 Middlemiss *Lê Mon* 2013, 12.

Taulukko 12. Rippikoulun käyneiden osuus (% 15-vuotiaista) hiippakunnittain vuosina 2000–2012. Kirkon tilastollinen vuosikirja 2000, 2005, 2010, 2011 ja 2012. (%)

	Rippikoulun käyneiden osuus 2000	Rippikoulun käyneiden osuus 2005	Rippikoulun käyneiden osuus 2010	Rippikoulun käyneiden osuus 2011	Rippikoulun käyneiden osuus 2012	Muutos (%) 2000–2012
Turku	94,0	90,7	89,8	89,4	87,2	-6,8
Tampere	91,3	88,6	88,7	87,7	88,1	-3,2
Oulu	94,4	94,4	93,7	94,8	95,0	+0,6
Mikkeli	94,5	91,2	91,9	89,3	89,8	-4,7
Porvoo	91,4	92,6	90,2	89,3	88,5	-2,9
Kuopio	90,7	87,7	89,1	88,3	87,0	-3,7
Lapua	93,0	93,7	91,3	88,4	88,4	-4,6
Helsinki	82,3	73,9	72,6	70,4	70,2	(-12,1)
Espoo	-	84,2	83,2	84,1	82,3	-
Koko kirkko	90,4	87,9	87,1	86,2	85,6	-4,8

Selvästi muuta maata heikompi rippikoulun asema on Helsingin hiippakunnassa, jossa sen käy 70 prosenttia ikäluokasta. Vuodesta 2005 eteenpäin rippikoululaisten osuus on kuitenkin säilynyt melko tasaisena. Etelä-Suomen kehitys osoittaa, että huolimatta rippikoulun vahvasta asemasta rippikoulun suosio ei ole itsestään selvä. Kun tarkastellaan yksittäisten paikkakuntien tilannetta, voidaan löytää alueita, joissa rippikouluun osallistuminen on laskenut jo huomattavasti alle maan keskitason. Esimerkiksi Helsingin seurakuntayhtymässä vain 64,5 prosenttia ikäluokasta käy rippikoulun.⁷⁷

Kasvatustyön tavoitavuutta arvioitaessa on syytä pohtia maahanmuuttajaväestön vaikutusta erityisesti eteläsuomalaisissa hiippakunnissa. Helsingissä alle 15-vuotiaista jo lähes 14 prosenttia oli vieraskielisiä.⁷⁸ Näin suurella vieraskielisten osuudella voi olettaa olevan vaikutusta myös kirkon kasvatustyön tavoitavuuteen. Yksiselitteistä maahanmuuttajien vaikutus ei kuitenkaan ole, sillä Tilastokeskuksen mukaan Suomessa syntyneistä maahanmuuttajien lapsista enemmistöllä on vain yksi maahanmuuttajavanhempi. Näin ollen suuri osa maahanmuuttajaperheistä on myös suomalaisten perinteiden vaikutuspiirissä. Martikainen arvioi toisen sukupolven maahanmuuttajien uskonnollisuuden olevan hyvin monimuotoista.⁷⁹ Vaikka Vantaalla ja Espoossa ulkomaalaistaustaisten henkilöiden osuus on suuri, niissä rippikoululaisten osuus on edelleen kolme neljästä.⁸⁰ Maahanmuuttajaväestöllä ei näin ollen näytä olevan yksiselitteistä vaikutusta kirkon kasvatustyön tavoitavuuteen.

Rippikoulun käymisen motiivit vaikuttavat osaltaan siihen, miten säilyvänä nuorisokulttuurisena instituutiona rippikoulua voidaan pitää. Yksi tärkeimmistä rippikoulun käymisen motiiveista on ollut se, että rippikoulu antaa mahdollisuuden kirkolliseen vihkimiseen.⁸¹ Kuten edellä on tullut ilmi, suomalaisten suhtautuminen kirkollisiin toimituksiin on muuttunut. Myös ne, joilla olisi oikeus kirkolliseen vihkimiseen, eivät sitä välttämättä valitse.

⁷⁷ Kirkon tilastollinen vuosikirja 2012.

⁷⁸ Rapo 2012, 72.

⁷⁹ Martikainen 2011, 243–244.

⁸⁰ Kirkon tilastollinen vuosikirja 2012.

⁸¹ Niemelä 2007, 9.

Sama koskee lapsen kastamista. Näin ollen voidaan olettaa, että kirkollisten toimitusten antama motivaatio rippikoulun käymiseen on heikkenemässä. Jos esimerkiksi kummiutta tai kirkollista avioliittoon vihkimistä ei nähdä enää tavoiteltavana, tämä voi heikentää myös halukkuutta rippikouluun osallistumiseen.

5 Alueellinen eriytyminen ja kirkon kehitys tulevaisuudessa

Tarkastelu osoitti kirkon alueellisen eriytyneen kiihtyneen 2000-luvulta eteenpäin. Jäsenosuus kirkossa, kirkollisten toimitusten tavoitavuus sekä kirkon kasvatustyön tavoitavuus vaihtelevat entistä enemmän maan eri osissa. Meneillään on samaan aikaan kaksi kehityssuuntausta. Vaikka toisaalta alueet muuttuvat keskenään yhä heterogeenisemmiksi, samaan aikaan muutos uskonnollisuudessa koskettaa kaikkia hiippakuntia. Myös kirkollisesti vahvimilla alueilla tapahtuu suuriakin muutoksia kirkkoon ja sen toimintaan sitoutumisessa. Tämä ilmenee jäsenosuuden laskuna sekä toimitusten ja kasvatustyön tavoitavuuden heikkenemisenä. Mikään alue ei Suomessa ole maallistumiskehityksen ulkopuolella.

Kansankirkosta kansojen kirkkoihin

Kirkkotyyppisen uskonnollisen organisaation ominaispiirteenä on se, että se pyrkii tavoittamaan koko kansan ja jäsenyys on inklusiivista eikä edellytä erityistä valintaa.⁸² Suomalaisessa kirkkokeskustelussa on korostettu paljon luterilaisen kirkon asemaa nimenomaan koko kansan kirkkona. Tässä ajattelumallissa yhdistyvät kansa, uskonto ja kulttuuri.⁸³ Nykytilanteessa perinteinen kansankirkkoretoriikka on tullut haastetuksi monen eri tekijän kautta. Uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomien osuus on jatkuvasti kasvanut. Vuonna 2012 joka viides suomalainen ei kuulunut mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan. Lisääntynyt uskonnollinen tarjonta ilmenee esimerkiksi rekisteröityjen uskonnollisten yhteisöjen määrän kasvuna. Maahanmuuttajien lisääntyminen on muuttanut uskonnollista maisemaa suurissa kaupungeissa.

Sohlbergin ja Ketolan mukaan mikään erityinen uskonnollisuuden trendi ei hallitse meillä olevaa uskonnollisen kentän muutosta. Uskonnollisten vaikutteiden kenttä on moninainen. Erilaisten itämaisperäisten uskontojen ohella myös kristinuskon piirissä on kasvavia suuntauksia. Suomalaisten omien uskonnollisten mieltymysten muutos muokkaa uskonnollista maisemaa ainakin yhtä paljon kuin maahanmuuttajien tuoma vaikutus. Suomalaisen uskonnollisuuden jakaantuminen kertookin Sohlbergin ja Ketolan mukaan uskonnollisen etsinnän yhä yksilöllisemmästä luonteesta.⁸⁴

Kansankirkosta on puhuttu Suomessa sekä kirkkona, joka kattaa suuren osan kansaa että merkityksessä ”kirkko koko kansaa varten”.⁸⁵ Vaikka luterilainen kirkko on edelleen selvästi suurin kirkkokunta, nykyinen kehityssuunta asettaa kyseenalaiseksi monet totut ajattelutavat. Toisteltu lause on muun muassa ”kansankirkko kohtaa suomalaiset kirkollisissa toimituksissa.” Miten tämä ajatus sopii esimerkiksi Helsingin seurakuntayhtymään, jossa

82 Weber 1963, 60–65.

83 Turcotte 2012, 527.

84 Sohlberg & Ketola 2011, 227.

85 Huhta 2012.

vain kaksi kolmesta kuuluu kirkkoon ja ainoastaan puolet lapsista kastetaan? Kuinka kirkon ja kansallisuuden vahva sidos avautuu niille asukkaille, jotka ovat lähtöisin muualta kuin Suomesta? Voimakas kansankirkon korostaminen saattaa muodostua myös poissulkeväksi, ja joka tapauksessa se koskettaa entistä pienempää osaa kansasta.

Kynnystaso alittuu isoissa kaupungeissa

Kuten aiemmassa tutkimuksessa on osoitettu, kaupungeissa uskonnollinen osallistuminen on tavallisesti heikompaa ja maaseutumaisessa ympäristössä voimakkaampaa. Pohjoismaissa esimerkiksi kirkosta eroaminen on todennäköisempää pääkaupungissa tai keskuksissa asuvilla.⁸⁶ Myös tämä tarkastelu osoitti, että erityisesti Helsingin hiippakunnassa kirkkoon sitoutuminen poikkeaa selvästi muista hiippakunnista ja siinä tapahtuu lyhyessä ajassa hyvin voimakkaita muutoksia. Esimerkiksi kastettujen osuus on laskenut seitsemän prosenttiyksikköä vain kahdessa vuodessa. Kirkkoon kuuluvatkaan eivät enää automaattisesti kasta omia lapsiaan. Yhä useamman nuoren aikuisen elinpiirissä on henkilöitä, joiden lasta ei kasteta. Tällöin kastamattomuudesta tulee yhä potentiaalisempi vaihtoehto. Samanlaisena joukkoilmionä voidaan pitää kirkosta irtautumista. Helsingin hiippakunnassa lähes joka kymmenes jäsen erosi kirkosta vuonna 2011.

Sosiaalisilla suhteilla on uskonnossa vahva rooli. Lähipiirin valinnat ja ympäristön yleinen kehitys vaikuttavat voimakkaasti siihen, millaisia valintoja yksilö tekee. Muun muassa rippikoulua koskeva tutkimus osoittaa, että on olemassa tietty kynnystaso, jonka yläpuolella pysyminen säilyttää rippikoulun nuorisokulttuurisena ilmiönä. Tällöin se nähdään kyseistä ikäluokkaa koskevana ja osallistumismotivaatio säilyy korkeana riippumatta siitä, onko itse erityisen uskonnollinen. Kun yleinen osallistuminen laskee alle puolen, osallistumisesta tulee yhä enemmän yksilön oman valinnan kysymys itseäänselvyyden sijaan. Erityisesti Etelä-Suomessa voidaan löytää alueita, joissa kynnystason alittuminen tuottaa nopeakin irtautumista kirkollisista perinteistä. Vastaavasti sellaiset alueet, joissa kirkkoon sitoutuminen on yleisesti ottaen korkeampaa, äkillisiä romahduksia ei yhtä helposti tapahdu. Tästä hyvä esimerkki on Oulun hiippakunta, jossa hyvin monet kirkkoon sitoutumisen tunnusluvut ovat korkealla. Esimerkiksi rippikouluun osallistuvien osuus on 2000-luvulla jopa noussut.

Väestörakenteen muutos selittää vain osan vaihtelusta

Etelä-Suomen muusta maasta poikkeavia uskonnollisuuden tunnuslukuja on selitetty muun muassa ikärakenteella ja maahanmuuttajien osuudella. Alueellinen tarkastelu kuitenkin osoitti, että näiden tekijöiden vaikutus ei ole yksiselitteinen. Tämän tuo esille varsinkin pääkaupunkiseudun sisäinen eriytyminen. Vaikka Espoon ja Helsingin hiippakuntien väestökehitys on monella tavoin samanlainen, Espoon hiippakunta näyttyy selvästi kirkkoon sitoutuneempaa hiippakuntana kuin Helsingin hiippakunta.

Alle 30-vuotiaiden osuus alueen asukkaista on samanlainen Helsingin ja Espoon hiippakunnissa. Myöskään tyypillisesti kirkkoon sitoutuneen ikäluokan (yli 65-vuotiaat) osuudessa ei ole eroa näiden hiippakuntien välillä. Samankaltaisesta ikäjakaumasta huolimatta kirkkoon kuuluvien ja kastettujen osuus oli Espoon hiippakunnassa selvästi Helsingin hiip-

⁸⁶ Lüchau & Andersen 2012, 31.

pakuntaa korkeampi eikä irtautumiskehitys kirkosta ole yhtä nopeaa. Mielenkiintoisen havainnon ikärakenteen vaikutukseen tuo myös Oulun hiippakunta, jossa alle 30-vuotiaiden osuus on korkeampi kuin missään muussa hiippakunnassa, mutta siitä huolimatta kirkkoon sitoutumisen tunnusluvut ovat maan korkeimpia useilla osa-alueilla. Esimerkiksi avioliiton solmiminen kirkollisesti on Oulun hiippakunnassa yleisempää kuin missään muualla. Vahvaa uskonnollista sitoutumista voidaan osittain selittää herätysliikkeiden vahvalla vaikutuksella Oulun hiippakunnan alueella, mutta se ei silti voi selittää koko ilmiötä.

Helsingin, Espoon ja Vantaan asukkaista noin kymmenesosa oli ulkomailla syntyneitä vuonna 2012. Maahanmuuttajien keskuudessa kirkkoon sitoutuminen on selvästi alhaisempaa kuin kantasuomalaisten keskuudessa. Tästä huolimatta uskonnollisuuden tunnuslukuja muuttavat ennen muuta kantasuomalaisten omat valinnat, eivät muualta muuttaneet. Esimerkiksi Helsingissä kantasuomalaisten kirkkoonkuulumisprosentti oli vuonna 2012 kymmenen prosenttia alhaisempi kuin se oli vuonna 2000. Kantasuomalaisten valinnat ilmenevät selvästi myös kirkosta eronneiden huomattavana määränä. Helsingin hiippakunnassa erilaiset uskonnollista sitoutumista koskevat tunnusluvut muuttuivat huomattavasti nopeammalla tahdilla kuin mitä maahanmuuttajien määrä lisääntyi.

On myös huomattava, että ulkomaalaistaustainen väestö ei ole yhdenmukaista, vaan sen sisällä on paljon uskonnollista variaatiota. Esimerkiksi Kauniaisissa asuvista ulkomailla syntyneistä huomattavasti suurempi osuus kuuluu kirkkoon kuin Helsingissä, Vantaalla ja Espoossa.

Kaikki hiippakunnat ovat muutoksen kourissa

Kuten eurooppalaista uskonnollisuuden muutosta käsittelevät tutkimukset osoittavat, myös Suomessa uskonnollisuuden muutos ilmenee koko maassa. Tulokset antavatkin tukea näkemykselle laaja-alaisesta uskonnollisen sitoutumisen muutoksesta. Esimerkiksi lapsityön tavoitavuus on heikentynyt 2000-luvulla voimakkaimmin niissä hiippakunnissa, joissa sen tavoitavuus on valtakunnallisesti vertaillen korkeinta. Myöskään voimakkaasti kirkkoon sitoutuneet hiippakunnat eivät ole irtautumiskehityksen ulkopuolella. Jokaisessa hiippakunnassa tulee siis ottaa vakavasti meneillään oleva kehitys kirkollisen sitoutumisen heikkenemisestä, vaikka omalla paikkakunnalla tätä ei vielä olisikaan suoraan nähtävissä.

Hiippakunnissa, joissa kirkon jäsenosuus on säilynyt muita korkeampana, voidaan selityksiä hakea ikärakenteesta sekä alueen uskonnollisesta tilanteesta. Mikkelin hiippakunnassa väestöstä lähes neljännes on vähintään 65-vuotiaita, jotka ikäluokkana ovat selvästi nuorempia ikäryhmiä vahvemmin kirkkoon sitoutuneita. Myös Kuopion ja Porvoon hiippakunnissa runsas viidennes on ainakin 65-vuotiaita, mikä voi selittää korkeaa kirkkoon kuulumisen astetta näillä alueilla.

Oulun ja Lapuan hiippakunnissa voimakasta kirkkoon sitoutumista voivat selittää myös herätysliikevaikutteet. Nämä hiippakunnat näyttävät voimakkaimpina herätysliikealueina Kuopion hiippakunnan ohella. Herätysliikkeisiin sitoutuminen on Suomessa merkinnyt myös kirkon jäsenyyteen sitoutumista. Niillä paikkakunnilla, joissa kirkkoon kuuluu ainakin 90 % asukkaista, toimii yksi tai useampia herätysliikkeitä. Paikkakunnilla, joissa kirkkoon kuuluvien osuus on keskimääräistä alhaisempi, herätysliikkeillä ei ole välttämättä mitään toimintaa. Samansuuntainen on paikkakunnan koon merkitys. Niistä seurakunnista, joissa kirkkoon kuului vuonna 2011 ainakin 90 %, kaksi kolmesta oli enintään 6 000 asukkaan

paikkakuntia. Alhaiset kirkkoonkuulumisprosentit löytyvät suurista kaupungeista. Pienissä seurakunnissa korostuvat tuttuus, läheisyys ja jäsenten välinen verkostoituminen.⁸⁷

Tulokset osoittavat, kuinka merkityksellinen lähiyhteisön rooli on. Kirkon nelivuotiskertomuksen mukaan todellisilla kontakteilla seurakuntaan on merkittävä vaikutus siihen, miten sitoutuminen kirkkoon säilyy. Yksilön sitoutumiselle on merkitystä sillä, saako hän muilta yhteisön jäseniltä tukea. Pieni yhteisö, muodostuipa se sitten paikkakunnan koon vuoksi tai tietyssä uskonnollisessa liikkeessä, voi antaa yksilön kaipaamaa sosiaalista tukea. Kirkkoon sitoutumiselle on merkitystä esimerkiksi sillä, tunteeke muita kirkossa käyviä tai seurakunnan työntekijöitä. Pienissä yhteisöissä tämä on todennäköisempää. Delantyn mukaan modernin yhteiskunnan irrallisuus ja juurettomuus lisäävätkin yhteisöön kuulumisen tarvetta.⁸⁸ Tulokset asettavat myös selkeän tavoitteen sille, että seurakunnan rakenteita uudistettaessa tulee huolehtia lähiyhteisöjen säilymisestä. Esimerkiksi jumalanpalveluksen tai kerhon siirtäminen pitkän välimatkan päähän on riski kirkkoon sitoutumisen kannalta. Jos kirkko ei tarjoa palveluita lähellä, monien osallistuminen saattaa olla uhattuna.

Kirkon strategioista tehtävä alueellisesti joustavia

Pääkaupunkiseudulla, Espoon ja Helsingin hiippakunnissa tapahtuvalla kehityksellä on paljon vaikutusta kirkon tulevaisuuteen, sillä siellä asuu yli viidennes suomalaisista. Pääkaupunkiseudun uskonnollinen kehitys näkyy siten vahvasti koko maan tunnusluvussa. Jotta sekä pääkaupunkiseudun viidennes että muualla asuvat neljä viidestä suomalaisesta voidaan tavoittaa, kirkon strategioissa tulee ottaa huomioon eri alueiden erilaiset tarpeet. Kirkon muututtua 2000-luvulla yhä heterogeenisemmaksi valtakunnallisten keskiarvojen pohjalle rakentuvat yhteiset linjaukset koskettavat entistä pienempää osaa seurakuntia. Jollakin alueella hyvin toimiva malli ei välttämättä toisessa hiippakunnassa enää kohtaa alueen sosiaalista todellisuutta. Valtakunnallisissa suunnitelmissa tulisi tarkkaan miettiä sitä, kuinka yleistettäviä ohjeistuksia ylipäänsä voidaan tehdä nykyisessä tilanteessa.

Entistä tärkeämpään rooliin nouseekin paikallinen suunnittelu. Esimerkiksi kastekotien lähestyminen on järkevä toteuttaa eri tavalla alueilla, joissa vain joka toinen lapsi kastetaan kuin sellaisilla seuduilla, joissa kastetaan lähes kaikki lapset. Alueilla, joissa seurakunnan jäsenosuus on jo huomattavasti laskenut, tulee kiinnittää erityistä huomiota kontaktien rakentamiseen ja siihen, miten voidaan tavoittaa ihmisiä seurakunnan toiminnan pariin eri ikäryhmissä. Alueellisen näkökulman kautta rakennetussa suunnittelussa voidaan ottaa huomioon juuri oman alueen erityispiirteet, sen vahvuudet ja heikkoudet.

Artikkeli nostaa esiin runsaasti jatkotutkimuksen tarpeita. Kustakin käsitellystä osa-alueesta olisi tarpeen tehdä syvällisempi ja yksityiskohtaisempi tutkimus. Yksi tarpeellinen näkökulma olisi jatkaa iän ja uskonnollisuuden välisen suhteen tutkimusta esimerkiksi ikäkohorteittain. Alueellisia ja paikkakunnittaisia eroja on tarpeen tutkia yksityiskohtaisemmin esimerkiksi siten, että selvitetään väestörakennetta ja sen muutoksia. Kokonaan oma tutkimusaiheensa olisi maahanmuuttajien uskonnollisuus ja sen saamat ilmenemismuodot.

87 Läsnaolon yhteisö 2007, 11.

88 Delanty 2003, 188.

6 Lähteet ja kirjallisuus

Julkaisematon aineisto

Rönnqvist, Katariina

2012 Lapsiperhe ja seurakunta – kysely kastamattomien lasten vanhemmille. Raportti Aspectum Consulting Oy.

Seurakuntien väkiluku ja sen muutokset

1990 Seurakuntien väkiluku ja sen muutokset. Kirkkohallitus: Suomen evankelis-luterilaisen kirkon tilastoja.

Sähköiset

Kirkon tilastollinen vuosikirja 2012

2012 Kirkon tilastollinen vuosikirja 2012. [[http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/8A75CE045AD09FE4C22577AE00256611/\\$FILE/Kirkon%20tilastollinen%20vuosikirja%202012_Vaesto%20ja%20henkilosto.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/8A75CE045AD09FE4C22577AE00256611/$FILE/Kirkon%20tilastollinen%20vuosikirja%202012_Vaesto%20ja%20henkilosto.pdf)] Aineisto haettu 17.1.2014.

Meidän kirkko

2007 Meidän kirkko. Osallisuuden yhteisö. [[http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/9297F603C875C1C8C225770A002E3448/\\$FILE/kirkon_strategia_2015_mietinto.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/9297F603C875C1C8C225770A002E3448/$FILE/kirkon_strategia_2015_mietinto.pdf)] Aineisto haettu 17.1.2014.

Muuttuvien yhteisöjen kirkko

2007 Muuttuvien yhteisöjen kirkko. Kirkkohallituksen 25.10.2005 asettaman seurakuntarakennetyöryhmän mietintö. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinto. Sarja C 2007:9. [[http://apostoli6.evl.fi/julkaisut.nsf/0/D0D3C56654B761D5C22573CC00418ABB/\\$file/srkrakennetyoryhman_mietinto.pdf](http://apostoli6.evl.fi/julkaisut.nsf/0/D0D3C56654B761D5C22573CC00418ABB/$file/srkrakennetyoryhman_mietinto.pdf)]

Läsnäolon kirkko

2007 Läsnäolon yhteisö. Kirkkohallituksen asettaman Seurakuntarakennetyöryhmän raportti. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinto. Sarja C 2007:1. [[http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/AB3A71BA9E133F3FC22576DC0043CE84/\\$FILE/Lasnaolon_yhteiso.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/AB3A71BA9E133F3FC22576DC0043CE84/$FILE/Lasnaolon_yhteiso.pdf)]

Niemelä, Kati

2012 Ten years after the confirmation – what has changed and what is still left? Julkaisematon esitelmä. [[http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/4D9073DDB9C38745C22576F20030A70E/\\$FILE/TenYearsAfterConfirmation.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/4D9073DDB9C38745C22576F20030A70E/$FILE/TenYearsAfterConfirmation.pdf)]

Julkaistut

Berger, Peter

1967 The Sacred canopy. Elements of a Sociological Theory of Religion. Garden City: Doubleday.

Bruce Steve & Voas, David

2007 Religious Toleration & Organisational Typologies. – Journal of Contemporary Religion. Vol. 22, 1: 1–17.

Casanova, José

1994 Public religion in the modern world. Chigago: The University of Chigago Press.

Davie, Grace

2007 The Sociology of Religion. London: Sage.

2012 Belief and unbelief. – Approaching Religion. Vol. 2, 1: 3–7.

Delanty, Gerald

2003 Community. London: Routledge.

Garrod, Joan & Jones, Marsha

2009 Religion and Belief. New York: Palgrave Macmillan.

Haastettu kirkko

2012 Haastettu kirkko. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008–2011. Ketola, Kimmo & Niemelä, Kati & Palmu, Harri & Salomäki, Hanna. Tampere: Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 118.

Hervieu-Léger, Daniele

1998 The Transmission and Formation of Socioreligious Identities in Modernity. An Analytical Essay on the Trajectories of Identification. – International Sociology 13(2): 213–228.

Hintsala, Meri-Anna & Ketola, Kimmo

2012 Kohtaamista vai oikeaa tietoa? Kirkon työntekijöiden kokemuksia sosiaalisessa mediassa. Kirkon tutkimuskeskuksen www-julkaisuja 31. [[http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/2CDC066108439899C2257AD00038D857/\\$FILE/www31.pdf](http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/2CDC066108439899C2257AD00038D857/$FILE/www31.pdf)] Aineisto haettu 20.8.2013.

Heelas, Paul & Woodhead, Linda

2005 Spiritual Revolution – Why Religion is Giving Way to Spirituality. Oxford: Blackwell.

Heininen, Simo & Heikkilä, Markku

1996 Suomen kirkkohistoria. Helsinki: Edita.

Huotari, Voitto

1981 Kirkkomme herätysliikkeet tänään. Kirjapaja: Pieksämäki.

Häkkinen, Seppo

2010 Ihanne ja todellisuus. Jäsenyyteen sitoutuminen Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa 1960-luvulta 2000-luvulle. Tampere: Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 108.

2013 Rohkeasti luterilainen. Paimenkirje. Helsinki: Kirjapaja.

Kauppinen, Juha

1990 Kansanlähetyksen alueellinen leviäminen. Tutkimus uskonnollisen innovaation hierarkkisesta diffuusiosta Suomessa vuosina 1967–1983. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus A:52.

2008 Takaisin kirkkoon. Tutkimus aikuisena kirkkoon liittyneistä Tampereella 1996–2006. Tampere: Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 104.

Kirkon tilastollinen vuosikirja 2000

2001 Kirkon tilastollinen vuosikirja 2000. Helsinki: Kirkkohallitus.

Kirkon tilastollinen vuosikirja 2005

2006 Kirkon tilastollinen vuosikirja 2005. Helsinki: Kirkkohallitus.

Kirkon tilastollinen vuosikirja 2010

2011 Kirkon tilastollinen vuosikirja 2010. Helsinki: Kirkkohallitus.

Kirkon tilastollinen vuosikirja 2011

2012 Kirkon tilastollinen vuosikirja 2011. Helsinki: Kirkkohallitus.

Kirkko muutosten keskellä

2004 Kirkko muutosten keskellä. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2000–2003. Kääriäinen, Kimmo & Hytönen, Maarit & Niemelä, Kati & Salonen, Kari. Tampere: Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 89.

Luckmann, Thomas

1967 *The Invisible Religion: the Problem of Religion in the Modern Society*. New York: Macmillan.

Luhmann, Niklas

1977 *Funktion der Religion*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Lüchau, Peter

2007 *By Faith Alone? Church Attendance and Christian Faith in three European Countries*. – *Journal of Contemporary Religion*. Vol. 22:1, 1–17.

Lüchau, Peter & Andersen, Peter B.

2012 *Socio-economic factors behind disaffiliation from the Danish national church*. – *Nordic Journal of Religion and Society*. 25(1): 27–45.

Martikainen, Tuomas

2011 *Maahanmuuttajien uskonnollisen taustan tilastollinen arvioiminen Suomessa*. – *Teologinen aikakauskirja* 3/2011: 232–246.

Middlemiss Lē Mon, Martha

2013 *Internationell utblick 1: Church of England. Nyckeln till Svenska kyrkan – en skrift om organistion, verksamhet och ekonomi 2012*. Uppasala: Svenska kyrkan. 7–20.

Monikasvoinen kirkko

2008 Monikasvoinen kirkko. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2004–2007. Kääriäinen, Kimmo & Ketola, Kimmo & Niemelä, Kati & Palmu, Harri & Salomäki, Hanna. Tampere: Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 103.

Niemelä, Kati

2007 Rippikoulusta aikuisuuteen. Pitkittäistutkimus rippikoulun merkityksestä ja vaikuttavuudesta. – Tampere: Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 99.

Norris, Pippa & Inglehart, Ronald

2004 Sacred and Secular. Religion and Politics Worldwide. Cambridge: University Press.

Nyckeln till Svenska kyrkan

2013 Nyckeln till Svenska kyrkan – en skrift om organisation, verksamhet och ekonomi 2012. Uppasala: Svenska kyrkan.

Raittila, Pekka

1976 Lestadiolaisuus 1860-luvulla. Helsinki: Akateeminen kustannusliike.

Rapo, Markus

2012 Suomi ilman maahanmuuttajia. – Hyvinvointikatsaus 1/2012: 72–74.

Salomäki, Hanna

2010 Herätysliikkeisiin sitoutuminen ja osallistuminen. Tampere: Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 113. Diss.

2013 Haastettu kirkko uuden edessä. – Haastettu kirkko – Osallisuus, yhteisöllisyys, usko. Kirkon tutkimuskeskuksen www-julkaisuja 32. 3–9.

Sohlberg, Jussi & Ketola, Kimmo

2011 Helsingin uskonnot. Uskonnon muutosyhteisökartoituksen valossa. – Teologinen aikakauskirja 3/2011: 208–227.

Suolinna, Kirsti & Sinikara, Kaisa

1986 Juhonkylä. Tutkimus pohjoissuomalaisesta lestadiolaiskylästä. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Voas, David

2009 The Rise and Fall of Fuzzy Fidelity in Europe. – European Sociological Review. 155–168.

Voas, David & Crockett, Alasdair

2005 Religion in Britain. Neither Believing nor Belonging. – Sociology 39:1. 11–28.

Warner, Rob

2010 Secularization and Its Discontents. London: Continuum.

Weber, Max

1963 The Sociology of Religion. Boston: Beacon.

Osallistumattomien yhteisö? Kansankirkon passiiviset jäsenet tarkastelussa

Veli-Matti Salminen

1 Passiiviset osallistujat ja kirkko

Tässä artikkelissa käsittelen kirkon toimintaan osallistumista kansalaisyhteiskunnan tutkimuksen näkökulmasta. Tarkastelun kohteena ovat kirkon toimintaan harvoin tai ei lainkaan osallistuvat jäsenet. Passiivisesti osallistuvia saatetaan nimittää esimerkiksi vieraantuneiksi, irrallisiksi tai kulttuurisiksi kirkon jäseniksi. Yleistävät nimitykset kuitenkin tuottavat herkästi tarkoitushakuisia vastakkainasetteluja eivätkä ne huomioi sitä moninaisuutta, joka passiivisen jäsenistön heterogeeniseen joukkoon sisältyy. Tämä jäsenistön ”väliryhmä” ei näy kirkon toimintatilastoissa, mutta suurena ryhmänä se takaa kirkon jäsenistön enemmistöaseman väestössä. Se voi sisältää jäseniä, joille kirkon jäsenyys ei ole erityisen merkitsevää tai se edustaa vieraita arvoja. Yhtä lailla joukkoon kuuluu sellaisia jäseniä, joille kirkko voi olla kulttuurinen, identiteettiä määrittävä taustatoimija, mutta ei yhteisö, jonka toimintaan he osallistuisivat. Tutkimus liittyy kirkon kannalta keskeiseen tulevaisuuden kysymykseen, miten valtaosa kirkon jäsenistöstä tulee sitoutumaan kirkon jäsenyyteen ja toimintaan. Nykytilanteessa yhteisöllinen osallistuminen on muodoltaan yhä hajautetumpaa, lyhytjänteisempää ja kertaluonteisempaa. Osallistumattomuuden ongelma yhteiskunnassa synnyttää kysymyksen, mitä yhteisöille tapahtuu, kun niissä toimivien yksilöiden osuus vähenee, ja mikä sitoo passiivisia jäseniä yhteisöihinsä. Vaikka yhtenäiskulttuuri on pirstoutunut ja ihmisten elämäntavat sekä -arvot ovat eriytyneet, yhteisöihin kuulumisen ja identifioitumisen tarve on ihmisillä ilmeisen pysyvä. Se ei kuitenkaan välttämättä kanavoidu toiminnalliseksi osallistumiseksi. Toisaalta monet haluavat osallistua jonkinlaiseen toimintaan, mutta eivät välttämättä ”perinteisen” yhteisön, kuten vaikkapa seurakunnan puitteissa.

Kansalaisyhteiskunnaksi käsitän tässä tapauksessa järjestäytyneen ja järjestäytymättömän kansalaistoiminnan julkisen vallan ja markkinoiden ulkopuolella, mutta myös niiden välillä¹. Tällöin on luontevaa ottaa myös kirkko mukaan tarkasteluun. Suomessa evankelis-luterilainen kirkko on kansankirkko, joka organisatorisesti on lähellä julkista sektoria mutta toiminnallisesti lähellä kansalaisyhteiskuntaa. Suomalaisista 76 prosenttia kuuluu evankelis-luterilaiseen kirkkoon ja jäsenistä lähes puolet osallistuu korkeintaan kerran vuodessa tai harvemmin sen toimintaan. Vastaavasti noin 80 prosenttia suomalaisista on jäsenenä vähintään yhdessä yhdistyksessä, ja jäsenistä 40 prosenttia osallistuu harvemmin kuin kerran vuodessa niiden toimintaan².

1 Cohen & Arato 1992.

2 Kankainen 2007, 73.

Kirkon toiminnalliset uhkakuvat ovat samanlaiset kuin yhdistyssektorin: jäsenistön ikääntyminen ja aktiivisesti osallistuvien väheneminen. Kirkkoon sitoutumisessa tähän liittyy olennaisesti myös uskonnollisuuden muutos. Enenevä määrä väestöstä ei ole uskonnollisia eikä uskonnottomia vaan näiden määritelmien välille itsensä luokittelevia ”henkisiä” ihmisiä, samoin kuin enemmistö ei ole aktiiveja eikä täysin osallistumattomia vaan harvoin tai satunnaisesti osallistuvia³. Kirkon toimintaan osallistuvat ovat passiivisia jäseniä uskonnollisempia, mutta uskonnollisuus ei kuitenkaan näytä tutkimusten valossa selittävän muuhun kansalaistoimintaan osallistumista⁴.

Amerikkalaista demokratiaa 1800-luvulla tutkineen Alexis de Tocquevillen⁵ päätelmä oli, että yhdistyksissä toimiminen – sekä jäsenyys että vapaaehtoistoiminta – lisää demokraattisia asenteita ja luottamusta. Robert D. Putnam⁶ mukaili tätä linjaa amerikkalaisen yhteiskunnan yhteisöllisyyden analyyseissään ja korosti erityisesti kasvokkaista vuorovaikutusta yhdistyksissä. Sama asetelma pätee myös evankelis-luterilaisen kirkon piirissä. Kirkko tavoittelee strategiassaan jäsenyyden vahvistamista osallisuuden ja kohtaamisen kautta sekä seurakuntalaisten toimintamahdollisuuksien kasvattamista.

Kirkon strategian kannalta katsottuna osallistuminen tulkitaan samoin kuin yhdistystoiminnan teoreetikoiden näkökulmasta. Tulokulma on siis järjestelmästä eli tässä tapauksessa kokonaiskirkosta ja seurakunnista jäseniin päin. Yhdistysten tutkimuksissa on kuitenkin myös pluralistinen linja, jossa todetaan passiivisten jäsenten merkitys kansalaisyhteiskunnassa ja kyseenalaistetaan samalla passiivisen osallistumisen huonommuus demokratian kannalta. Aktiivisella yhdistystoiminnalla on toki positiivinen vaikutus yleiseen arvo- ja asenneilmapiiriin, mutta tämä yhteys on osittain näennäinen. Yksilötasolla mitattuna yhdistystoiminnan itsenäinen vaikutus yleiseen luottamukseen ja kansalaisosallistumiseen jää vähäiseksi esimerkiksi sukupuolen, iän, koulutuksen ja tulotason rinnalla kontrolloituna.⁷

Artikkelin tarkoituksena on kuvata ja kartoittaa kirkon passiivisten jäsenten heterogeenistä kokonaisuutta ja heidän yhteisöllisiä kiinnikkeitään kirkkoon. Pyrin vastaamaan seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

1. Keitä ovat ne kirkon jäsenet, jotka osallistuvat harvoin tai ei juuri lainkaan toimintaan?
2. Miten he itse asemoituvat kirkkoon nähden – eli miksi kuuluvat kirkkoon ja mitä odottavat kirkolta?
3. Minkälaisia asenne-, identiteetti- ja arvoryhmiä passiivisten jäsenten keskuuteen muodostuu ja minkälaisia kiinnekohtia kirkkoon niillä voisi olla?

Lähden liikkeelle kirkollisen osallistumisen muutostrendeistä ja hahmottelen tämän jälkeen ryhmät, jotka seurakunnan toimintaan osallistumisen perusteella voidaan muodostaa. Osallistujaryhmät on tässä tapauksessa luokiteltu osin aiempia tutkimuksia mukaillen⁸ aktiivisiin, mukana oleviin rivijäseniin, passiivisiin ja toimintaan osallistumattomiin jäseniin. Profiloidakseni osallistujaryhmiä kuvailen ensin sitä, minkälaiset demografiset tekijät painot-

3 Haastettu kirkko 2012.

4 Hooghe 2003.

5 Tocqueville 2006.

6 Putnam 2000.

7 Wollebaek & Selle 2003, 76–77.

8 esim. Niemelä 2003; Jäsen 360.

tuvat missäkin ryhmässä, ja etenen siitä osallistujaryhmien katsomukselliseen ja hengelliseen identiteettiin. Käsittelen passiivisten ja osallistumattomien jäsenten suhdetta kirkkoon sekä jäsenyyden motiivien että seurakuntaan koetun yhteyden kautta. Kirkkoa koskevien kehittämistoiveiden ja odotusten kartoituksen jälkeen analyysi etenee passiivisten osallistujien arvojen ja asenteiden erittelyyn ja niiden pohjalta muodostettavien arvoryhmittymien tarkasteluun.

2 Osallistuminen kirkkosuhteen kuvaajana

Tilastojen tuottama kuva kirkon jäsenyydestä, kirkollisesta osallistumisesta ja kirkon oppeihin sitoutumisesta on selkeä: institutionaalinen uskonnollisuus heikkenee jatkuvasti. Olen valinnut tutkimukseni kohteeksi osallistumisen, joka on yksi kirkkosuhteen ulottuvuuksista ja samalla selkeästi yhteydessä sekä yksilön arvomaailmaan että yhteisölliseen orientaatioon. Osallistumisen painopiste on siirtynyt pois jumalanpalveluksista ja toimituksista, osin muualle seurakunnan toimintaan. On ilmeistä, että kirkko on toiminnallisesti muuttunut monimuotoisemmaksi ja sen myötä toimintamuodot myös eriytyneet, mikä näkyy ennen kaikkea perinteisiksi katsottujen toimintamuotojen osallistujamäärien vähenemisenä ja muun sosiaalisen toiminnan merkityksen kasvamisena. Lisäksi osallistumisen luonne on myös seurakunnissa muuttunut pitkäkestoista sitoutumista vaativasta projekti- ja kertaluonteiseen osallistumiseen.⁹ Vähintään yhtä ilmeistä on kuitenkin myös se, että suurempi osuus kirkon jäsenistöstä ei hakeudu uudelleenkaan toimintaan vaan jää kokonaan kirkollisen osallistumisen ulkopuolelle.

Kun tarkastellaan jumalanpalveluksia ja kirkollisia toimituksia, yleinen trendi on laskeva mitattuna sekä kävijämäärillä että ihmisten osallistumistiheyttä kysymällä. Kolmen viimeisimmän Gallup Ecclesiastica -kyselyn perusteella selkeimmin viime vuosina on vähentynyt jumalanpalveluksissa käynti. Monen satunnainen osallistuminen on vaihtunut siihen, etteivät he käy jumalanpalveluksissa enää käytännössä lainkaan.¹⁰ Kirkossa käynti ei ole kokonaisuudessaan vähentynyt yhtä dramaattisesti kuin jumalanpalveluksiin osallistuminen, sillä kirkkokonserteissa ja muissa hengellisissä musiikkitilaisuuksissa käyminen satunnaisesti on lisääntynyt (ks. Taulukko 1). Tämän taustalla on etenkin tunnettujen artistien enenevä innostus konsertoida kirkossa, mikä vetää myös kerralla paljon yleisöä kirkkoihin. Kaksi kolmasosaa suomalaisista on kirkkokonserttien ja hengellisten musiikkitilaisuuksien kautta kosketuksissa kirkkoon. Suurelle osalle tästä yleisöstä konsertti kerran tai pari vuodessa voi olla keskeinen tai ainoa kirkossa käymisen muoto.

9 Häkkinen 2010, 193.

10 Haastettu kirkko 2012, 36–37; Häkkinen 2010, 192–194.

Taulukko 1. Osallistuminen jumalanpalveluksiin, konsertteihin ja vapaaehtoistyöhön 2003–2011. Gallup Ecclesiastica 2003 (N = 1 009), 2007 (N = 1 030) ja 2011 (N = 3 411).

Toimintamuoto	Vuonna 2003 (%)	Vuonna 2007 (%)	Vuonna 2011 (%)
Jumalanpalvelukset			
kerran kuussa tai useammin	7	11	6
muutaman kerran vuodessa	25	25	16
kerran vuodessa tai harvemmin	40	38	40
ei lainkaan viime vuosina	27	26	38
Kirkkokonsertit/ Musiikkilaisaudet			
kerran kuussa tai useammin	3	4	3
muutaman kerran vuodessa	14	15	18
kerran vuodessa tai harvemmin	37	36	44
ei lainkaan viime vuosina	46	45	35
Vapaaehtoistyö seurakunnassa			
kerran kuussa tai useammin	(ei kysytty)	4	6
muutaman kerran vuodessa	-	4	6
kerran vuodessa tai harvemmin	-	14	22
ei lainkaan viime vuosina	-	78	67

Vapaaehtoistyö seurakunnissa on edelleen harvinaista, mutta sitä tehdään hieman enemmän kuin neljä vuotta aiemmin. Etenkin kokonaan vapaaehtoistoiminnan ulkopuolella olevien osuus on pienentynyt. Kyselyn tietojen mukaan kolmasosa suomalaisista osallistuu jollakin tavoin seurakuntien vapaaehtoistyöhön ainakin joskus. Osuus on vain aavistuksen vähäisempi kuin esimerkiksi vuoden 2000 World Values -kyselyssä, jonka mukaan suomalaisista 38 prosenttia osallistuu yleisesti vapaaehtoistyöhön¹¹. Suosituimmat vapaaehtoistyön muodot Suomessa ovat lapsi- ja nuorisotyö, urheilu ja liikunta sekä vanhusten, vammaisten ja huono-osaisten auttaminen. Kirkon tai muun uskonnollisen yhteisön vapaaehtoistyö oli esimerkiksi WVS 2000 -kyselyn mukaan vähemmän suosittua.¹² Tosin kyselyn rajaukset aiheuttavat tulokseen harhaa siltä osin, että kaikissa edellä mainituissa työmuodoissa voidaan tehdä vapaaehtoistyötä kirkon piirissä tai kirkon ja järjestöjen yhteistyönä.

2.1 Osallistujaryhmien muodostaminen

Osallistuminen seurakunnan toimintaan on melko yleisluontoinen kirkkosuhteen indikaattori. Sen tutkimuksellinen mielekkyys perustuu kuitenkin siihen, että osallistuminen vaihtelee monelta osin linjassa esimerkiksi yksityisen uskonnonharjoituksen, uskonnon henkilökohtaisen merkityksen ja katsomuksellisen identiteetin kanssa. Suomalaisen osallistuminen seurakunnan toimintaan ryhmiteltiin tässä tapauksessa tukeutuen Gallup Ecclesiastica -kyselyn kysymykseen ”Kuinka usein osallistut tai olet muutoin suoraan tekemisissä seurakuntasi kanssa”. Kysymys niputtaa yhteen kaikenlaisen seurakuntaosallistumisen ja seurakunnan palvelujen käytön, joka voi siis tarkoittaa yhtä lailla tilaisuuksia, tapahtumia kuin keskusteluja työntekijöiden kanssa. Osallistujaryhmät nimettiin osallistumistiheyden mukaan

¹¹ Yeung & Grönlund 2005.

¹² Yeung & Grönlund 2005, 178.

erityyppisiin jäseniin sekä kirkkoon kuulumattomiin. Kun tarkastellaan vain kirkon jäsenistöä, kerran vuodessa tai harvemmin osallistuvien jäsenten osuus on hieman yli puolet eli varsin merkittävä. Nämä jäsenryhmät on nimetty aatteellisiksi ja osallistumattomiksi. Kirkon toiminnassa näkyvimmat, aktiivijäsenet, edustavat alle viidesosaa jäsenistöstä (ks. Taulukko 2).

Taulukko 2. Seurakuntaosallistumisen mukaan muodostetut ryhmät. Gallup Ecclesiastica 2011.

Osallistujatyyppi	% suomalaisista	% kirkon jäsenistä
Aktiivijäsenet (osallistuu viikoittain/kerran kuussa)	13 %	16 %
Sosiaaliset jäsenet (osallistuu väh. 2 kertaa vuodessa)	19 %	25 %
Aatteelliset jäsenet (osallistuu kerran vuodessa tai harvemmin)	37 %	48 %
Osallistumattomat jäsenet (ei käytä srk:n palveluja)	9 %	11 %
Ei-jäsenet	23 %	
Yhteensä	100 % (N= 4383)	100 % (N= 3746)

Gallup Ecclesiastica -aineistolla kirkon jäsenistöä on tyypitelty myös Kotimaa-yhtiöiden Jäsen 360-tutkimuksessa, jossa on kartoitettu ja profiloitu kirkon jäsenistöä laajasti osallistumistekijöiden ohella monenlaisilla elämäntapaan, kulutukseen, arvoihin ja mediankäyttöön liittyvillä ominaisuuksilla. Aineisto yhdistettiin RISC Monitor -aineiston tietoihin. Tuloksena muodostettiin neljä jäsensegmenttiä, joilla on lisäksi kymmenen erilaista alasegmenttiä: ”Irralliset” (elämykselliset/suoriutujat), ”Maltilliset” (perinteiset/vastuulliset), ”Avomieliset” (pohdiskelijat/henkiset/etsijät) sekä ”Uskolliset” (toiminnalliset/opilliset /hengelliset).

Taulukko 3. Osallistujaprofiilit, Jäsen360-tutkimuksen jäsensegmentit ja Niemelän uskonnollisuustyyppit.

Osallistujaryhmät kirkon jäsenistössä (Gallup Ecclesiastica 2011, N = 3 746)		Jäsensegmentit Jäsen 360-tutkimuksessa (G.E.2011 & RISC Monitor)		Uskonnollisuustyyppit Niemelän (2003) tutkimuksessa (WVS 2000, N = 1038)	
”Aktiivijäsenet”	16 %	”Uskolliset”	27 %	”Aktiiviseurakuntalaiset”	14 %
”Sosiaaliset jäsenet”	25 %	”Avomieliset”	11 %	”Peruseurakuntalaiset”	35 %
”Aatteelliset”	48 %	”Maltilliset”	19 %	”Passiiviset myönteiset”	25 %
”Osallistumattomat”	11 %	”Irralliset”	43 %	”Ei-uskonnolliset”	16 %
				”Muu / ei tietoa”	10 %
Yhteensä	100 %	Yhteensä	100 %	Yhteensä	100 %

Tässä tutkimuksessa käytetty jäsenryhmien jaottelu ei ole yhtä hienojakoinen kuin Jäsen 360-tutkimuksessa. Jaottelu eroaa myös jonkin verran Kati Niemelän¹³ World Values -kyselyaineistolla muodostamasta tyypittelystä. Tässä tapauksessa sosiaalisten jäsenten väliryhmä jää pienemmäksi ja aatteellisten jäsenten osuus nousee suuremmaksi, kun Niemelän analyysissä myös ”peruseurakuntalaisissa” oli jokseenkin passiivisesti osallistuvia jäseniä. Heidät erotti ”passiivisista myönteisistä” vahvempi henkilökohtainen uskonnollisuus.

13 Niemelä 2003.

3 Osallistujaryhmien tausta ja uskonnollisuus

Tässä luvussa tarkastelen yksityiskohtaisemmin aatteellisia (n=1 792) ja osallistumattomia (n=414) kirkon jäseniä. Varsinkin uskonkäsitteitä ja uskonnollista identiteettiä tarkasteltaessa osoittautuu, että aatteelliset jäsenet mukailevat pitkälti kirkon valtaväestöä. Osallistumattomat taas muistuttavat samoissa kysymyksissä monelta osin kirkkoon kuulumattomia.

3.1 Osallistujaryhmiä erottelevat demografiset tekijät

Osallistumisen tyyppiä selittävät vahvasti ikä, sukupuoli ja elämänvaihe. Naiset ovat enemmistönä aktiivijäsenten ja sosiaalisten jäsenten ryhmässä (61 %), miehet taas aatteellisten (53 %) ja osallistumattomien (56 %) ryhmissä. Osallistuminen on odotetusti vanhempien ikäryhmien harteilla. Aktiivijäsenistä lähes kaksi kolmasosaa (60 %) on yli 50-vuotiaita, kun taas osallistumattomissa alle 30-vuotiaat muodostavat vastaavan enemmistön. Aatteellisten jäsenten ikäjakauma on tasaisempi kuin aktiivijäsenten. Viidennes heistä on 15–24-vuotiaita, ja sitä vanhemmissa ikävuosikymmenissä aatteellisia jäseniä on hieman tätä pienemmät, mutta melko tasasuuret osuudet. Yli 65-vuotiaita on aatteellisten ryhmästä alle kymmenen prosenttia. Osallistumattomien ryhmässä taas nuorten 15–24-vuotiaiden osuus on erityisen korostunut. Heitä on yli neljännes (27 %) ryhmästä. Iältään 25–34-vuotiaitakin on reilu viidennes, joten osallistumattomien ryhmä paikantuu selkeästi nuoriin ja nuoriin aikuisiin: puolet on alle 35-vuotiaita.

Elämänvaihe täydentää pelkkää ikää laaja-alaisemmin edellä mainittua kuvaa seurakunta-osallistumisen taustoista. Varsinkin aktiivijäsenet ovat tyypillisimmin kaksin puolison kanssa asuvia, ja pääosin kyse on eläkeikäisistä pariskunnista, joiden lapset eivät enää asu kotona. Lapsiperheet eivät tämän tuloksen mukaan kuitenkaan ole leimallisesti passiivisia seurakunnan jäseniä, vaikka osallistuminen kodin ulkopuolisiin toimintoihin usein vähenee lasten ollessa pieniä. Lasten ja puolison kanssa asuvia on nimittäin myös aktiivijäsenten ja sosiaalisten jäsenten ryhmissä suhteellisesti enemmän kuin aatteellisten ja osallistumattomien ryhmissä. Tarkempi tarkastelu osoittaa, että nimenomaan leikki-ikäisiä (0–6-vuotiaita) lapsia on suhteellisesti eniten aktiivijäsenten perheissä, ja kouluikäisten tai sitä vanhempien lasten osalta ryhmien välillä ei ole merkittäviä eroja.

Aatteelliset ja toimintaan osallistumattomat jäsenet ovat siis useammin yksin asuvia tai nuoria pariskuntia kuin lapsiperheiden vanhempia. Aatteellisten ja osallistumattomien ryhmissä myös merkittävä osuus asuu vanhempiensa kanssa kotona, mikä johtuu pitkälti 15–24-vuotiaiden voimakkaasta edustuksesta. Yksin asuvia on huomattavan paljon varsinkin kirkkoon kuulumattomien ryhmässä. Näin ollen suhde kirkkoon ohenee todennäköisemmin yksin asuvilla kuin perheellisillä.

Uskonnollinen kotikasvatus ja herätysliikkeisiin kuuluminen vaikuttavat myös osallistumiseen selvästi. Aktiivisista osallistujista valtaosa on saanut kotonaan uskonnollista kasvatusa. Sen sijaan epävarmuus siitä, saiko uskonnollista kotikasvatusta vai ei, on yleisintä aatteellisilla jäsenillä. Osallistumattomilta ja kirkkoon kuulumattomilta uskonnollinen kotikasvatus yleisimmin puuttuu. Herätysliikkeisiin kuuluvat ja ne, jotka katsovat ainakin ajattelussaan olevan vaikutteita jostakin herätysliikkeestä, ovat selvästi muita todennäköisemmin aktiivijäseniä tai sosiaalisia jäseniä. Toisaalta herätysliiketausta ei selitä kaikkien aktiivistumista kirkon toimintaan. Esimerkiksi aktiivijäsenistä hieman yli puolet ei kuulu mihinkään herätysliikkeeseen.

Edellä mainittujen tekijöiden lisäksi myös esimerkiksi asuinpaikalla ja alueella on olennainen merkitys. Aktiivijäsenet asuvat todennäköisemmin pienillä paikkakunnilla ja aatteellisten sekä osallistumattomien enemmistö on selkeämpi suurilla paikkakunnilla, mutta yhteys ei ole näin yksiselitteinen, sillä myös sijainnilla on merkitystä. Alueellisuuden merkitystä kirkkoon sitoutumiseen käsitellään tarkemmin Hanna Salomäen artikkelissa tässä julkaisussa.

3.2 Aatteellisten ja osallistumattomien jäsenten katsomuksellinen ja hengellinen identiteetti

Osallistujatyypin uskonnollista tai hengellistä identiteettiä kartoitettaessa aatteelliset jäsenet katsovat korostuneesti olevansa luterilaisia ja kristittyjä, mutta useimmiten he vastaavat kieltävästi kysyttäessä, ovatko he uskovia tai uskonnollisia. Ryhmälle annettu nimitys ”aatteelliset” juontaa juurensa tähän huomioon, että luterilaisuus ja kristillisuus voidaan katsoa kulttuurisesti tärkeiksi aatteiksi tai ideologioiksi, joihin halutaan identifioitua, vaikka se ei tarkoita oppiin sitoutumista tai toimintaan osallistumista. Henkisyys, uskonnollinen liberaalius ja humanismi ovat asioita, joihin aatteelliset myös kokevat voivansa kiinnittyä. Sen sijaan he harvoin haluavat profiloitua uskonnottomaksi tai ateistiksi.

Kirkon toimintaan osallistumattomat profiloituvat mieluummin agnostikoiksi tai uskonnottomiksi kuin ateisteiksi. Tältä osin osallistumattomat eivät lähene kirkkoon kuulumattomia, joista yli kolmasosa (37 %) piti itseään ateistina. Osallistumattomat toisaalta myös kieltävät aatteellisia jäseniä todennäköisemmin olevansa uskonnollisesti liberaaleja, samalla kun melko yleisesti kieltävät olevansa uskonnollisia tai hengellisiä ihmisiä. Luterilaisen tai kristityn identiteetin varsin moni heistä voi kuitenkin omaksua.

Taulukko 4. Aatteellisten ja osallistumattomien jäsenten katsomuksellinen/hengellinen identiteetti.

Aatteelliset jäsenet: Katsotko olevasi...	(% ”kyllä”)	Osallistumattomat: Katsotko olevasi...	(% ”kyllä”)
Luterilainen	74 %	Henkinen ihminen	46 %
Kristitty	67 %	Agnostikko	43 %
Henkinen ihminen	43 %	Materialistinen ihminen	43 %
Humanisti	38 %	Luterilainen	42 %
Uskova	35 %	Humanisti	35 %
Uskonnollisesti liberaali	35 %	Kristitty	33 %
Materialistinen ihminen	32 %	Uskonoton ihminen	31 %
Etsijä	28 %	Uskonnollisesti liberaali	28 %
Agnostikko	27 %	Hengellinen ihminen	19 %
Uskonnollinen ihminen	22 %	Etsijä	18 %
Hengellinen ihminen	20 %	Uskova	16 %
Kirkollinen	17 %	Ateisti	15 %

Aatteelliset jäsenet suhtautuvat Jumalan olemassaoloon hiukan muita suomalaisia varauksellisemmin, vaikka viidesosa heistä sanookin uskovansa kristinuskon opettamaan Jumalaan. Suosituimmat vaihtoehdot ovat uskomisen Jumalaan eri tavalla kuin kirkko opettaa (25 %) sekä epävarmuus siitä, uskooko vai ei (23 %). Vain 15 prosenttia ilmoittaa, ettei usko Jumalaan. Tämä vaihtoehto puolestaan on yleisin osallistumattomilla: lähes 40 prosenttia ei

usko Jumalaan. Omalla tavallaan uskovien ja uskostaan epätietoisten osuudet jäävät kumpikin alle viidennekseen. Jumalaan sanoo uskovansa 7 prosenttia osallistumattomista jäsenistä. Jeesusta, Raamattua ja kuolemanjälkeistä elämää koskevissa näkemyksissä aatteelliset ja osallistumattomat eroavat monelta osin toisistaan. Aatteellisista jäsenistä noin kolmannes katsoo Jeesuksen olleen lähinnä historiallinen henkilö, mutta reilu viidennes (22 %) uskoo Jeesuksen olevan Jumalan ainoa poika. Lähes yhtä suuri osuus ei myöskään osaa muodostaa käsitystä Jeesuksesta. Raamatun merkitys jakautuu osalle historiakirjoitusten kokoelmaksi (49 %) ja osalle Jumalan innoittamien ihmisten kirjoittamaksi kirjaksi (35 %). Noin kolmannes aatteellisista jäsenistä ei osaa sanoa, mitä kuoleman jälkeen tapahtuu, kun taas toinen kolmannes heistä uskoo kaiken elämän loppuvan. Aatteelliset jäsenet ovat hieman valtaväestöä valmiimpia hyväksymään myös moniuskonnolliset näkemykset, että kaikki lopulta pelastuvat (10 %) tai että ihmiset syntyvät uudelleen tähän maailmaan (12 %).

Kirkon toimintaan osallistumattomilla jäsenillä korostuu näissä kysymyksissä yliluonnollisten mahdollisuuksien torjuminen. Lähes puolet pitää Jeesusta historiallisena, ei-yliluonnollisena henkilönä ja lähes viidesosa kuvitteellisena henkilönä. Viidesosa tosin myös yhdistää Jeesuksen Jumalaan, osa Jumalan innoittamana ja osa Jumalan poikana. Edelleen valtaosa (57 %) ei-osallistujista katsoo Raamatun olevan kokoelma myyttejä, tarinoita, historiallisia tapahtumia, ja lähes puolet (45 %) hyväksyy näkemyksen, että kaikki elämä loppuu kuoleman jälkeen. Neljäsosalla ei-osallistujista ei toisaalta ole kantaa kuolemanjälkeisestä elämästä.

Seurakuntaosallistumisen ollessa vähäistä myös luontevat tavat olla yhteydessä Jumalaan ovat sellaisia, joita toteutetaan mieluiten itsekseen. Kummankin osallistujaryhmän piirissä näkemykset siitä, miten ihminen pääsee yhteyteen Jumalan kanssa, painottuvat yksityiselle alueelle: rukoileminen (57 % aatteellisista, 45 % ei-osallistujista), omantunnon äänen kuunteleminen (60 % aatteellisista, 41 % ei-osallistujista) sekä luonnon keskellä oleminen (56 % aatteellisista, 34 % ei-osallistujista). Meditointi ei nouse kummallakaan ryhmällä kovin tärkeäksi Jumala-yhteyden muodoksi. Osallistumattomat tosin ovat harvoin samaa mieltä väittämien kanssa, koska heistä useampi ei ylipäänsä usko Jumalan olemassaoloon.

Kun sen sijaan kysytään, kuinka usein itse rukoilee, aatteellisten ryhmästä noin neljäsosa sanoo rukoilevansa vähintään kerran viikossa. Reilut 40 prosenttia rukoilee tätä harvemmin ja noin kolmannes ei lainkaan. Rukousaktiivisuudessa aatteelliset jäsenet mukailevat näin ollen pitkälti koko väestöä. Osallistumattomista huomattavasti harvempi (16 %) rukoilee vähintään kerran viikossa, ja 60 prosenttia ei rukoile lainkaan.

Aatteellisista jäsenistä lähes puolet katsoo yhteyden Jumalaan voivan muodostua myös jumalanpalveluksessa (44 %) tai ehtoollisella (42 %), kun ei-osallistujista jumalanpalveluksen näkee yhteytenä Jumalaan reilu viidennes (23 %) ja ehtoollisen vielä pienempi osuus (18 %). Raamattuun syventymisen näkee yhteyden mahdollisuutena 28 prosenttia aatteellisista jäsenistä, ei-osallistujista 15 prosenttia. Muiden uskontojen pyhät kirjoitukset ja pyhät paikat yhteyden saamisen tapoina saavat vielä Raamattua vähemmän kannatusta.

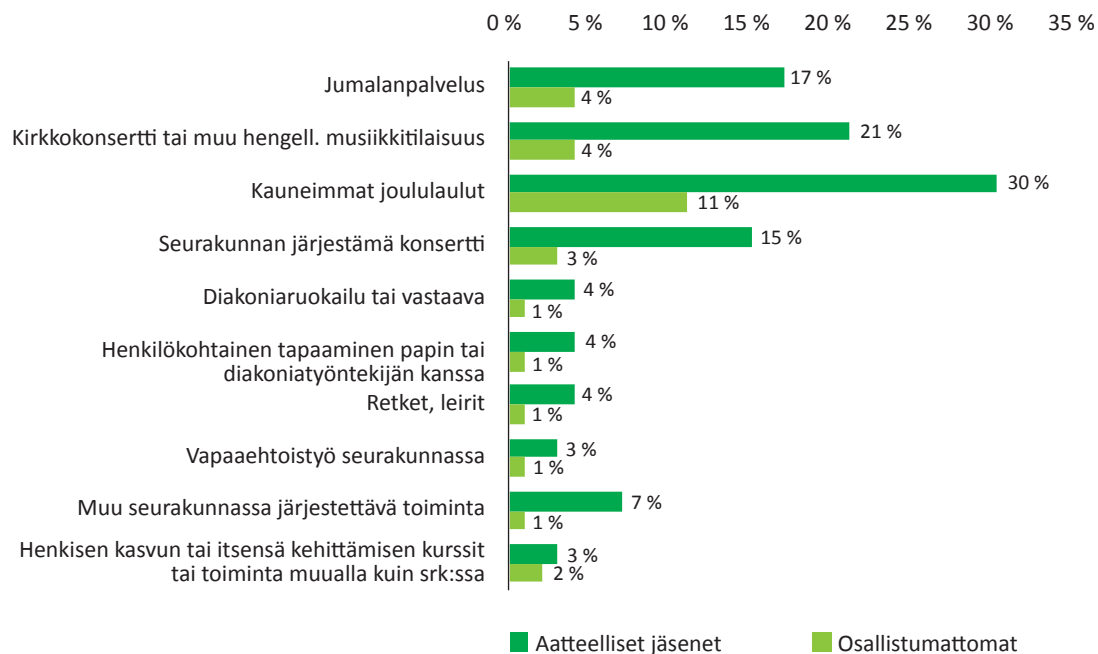
Itse Raamatun lukeminen on jo hyvin harvinaista aatteellisten ja ei-osallistujien ryhmissä, ja tässä he eroavat aktiivisemmista seurakuntaosallistujista huomattavasti. Kymmenesosa aatteellisista jäsenistä sanoo lukevansa Raamattua vähintään kerran vuodessa, kaksi kolmasosaa ei lue lainkaan. Osallistumattomista lähes yhdeksän kymmenestä ei lue Raamattua lainkaan.

4 Aatteellisten ja osallistumattomien jäsenten yhteys kirkkoon

Aatteellisten jäsenten osallistuminen seurakunnan toimintaan rajoittuu käytännössä yhteen kertaan vuodessa. Kuviossa 1 havainnollistuu, mihin toimintoihin nämä käynnit kohdistuvat, kun jumalanpalvelukset ja kirkolliset toimitukset jätetään tarkastelun ulkopuolelle. Kuvioon on luetteloitu ne toiminnot, joihin vastaajat kertoivat joko osallistuvansa vähintään kerran vuodessa tai osallistuneensa kuluneen vuoden aikana.

Kuviosta havaitaan, että seurakunnan toimintana järjestetyt musiikkitilaisuudet ja konsertit nousevat omaan luokkaansa aatteellisten jäsenten osallistumisessa, ja ne saavat mukaan myös toimintaan osallistumattomiksi itsensä määritteleviä. Joka kymmenes ei-osallistujista ja lähes kolmannes aatteellisista jäsenistä osallistuu Kauneimpiin joululauluihin. Muiden määrittelemättömien tilaisuuksien jälkeen (7 % aatteellisista jäsenistä) osuudet ovat enää huomattavan pieniä: neljä prosenttia aatteellisista jäsenistä saattaa osallistua diakoniaruokailuun tai vastaavaan tapahtumaan, lähteä retkille tai leireille tai tulla henkilökohtaiseen tapaamiseen papin tai diakonin kanssa. Vapaaehtoistyöhön osallistuu vuosittain vielä harvempi, joten vapaaehtoistyö ei tämän perusteella ainakaan muodosta toimintakenttää, jolla seurakunnasta vieraantuneet tai harvoin osallistuvat toimitusivat.

Aktiivisuuden kasautuminen todentuu näin ollen myös seurakunnallisessa vapaaehtoistyössä, sillä sitä tekevät ennen kaikkea ne, jotka muutenkin osallistuvat seurakunnan toimintaan. Samat seurakunta-aktiivit todennäköisesti osallistuvat innokkaimmin myös muuhun vapaaehtoistoimintaan seurakunnan ulkopuolella esimerkiksi järjestöissä ja kampanjoissa. Suomalaisten asenteet vapaaehtoistyötä kohtaan sinänsä ovat jokseenkin myönteiset, ja moni on valmis osallistumaan, mutta ei syystä tai toisesta ole ryhtynyt. Usein syyksi osallistumattomuuteen mainitaan se, ettei kukaan ole kysynyt.¹⁴

Kuvio 1. Seurakunnan toiminta, johon osallistunut vähintään kerran vuodessa.

¹⁴ ks. Pessi & Orvasaari 2010

4.1 Kirkon jäsenyyden merkitys

Kysyttäessä eri syiden merkitystä kirkkoon kuulumiselle pitkälti samat syyt hahmottuvat kuin kaikilta suomalaisilta kysyttäessä¹⁵. Aatteellisille jäsenille kirkon auttamistyö, kirkolliset toimitukset sekä kirkon perinteitä ja kulttuurihistoriaa ylläpitävä tehtävä ovat yleisesti tärkeitä kirkkoon kuulumisen syitä. Toimintaan osallistumattomilla jäsenillä kirkon auttamistyö ja kulttuurihistoriallinen tehtävä ovat kärjessä, joskin huomattavasti pienemmälle osalle tärkeinä syinä.

Kirkolliset toimitukset ja kirkon auttamistyö ovat tasavertaisesti tärkeitä aatteellisille jäsenille. Varsinkin vanhusten ja vammaisten sekä vaikeuksissa olevien tukeminen motivoivat heidän jäsenyyttään kirkossa; yli 80 prosenttia pitää näitä tärkeinä syinä. Kolmannen maailman köyhät auttamisen kohteena ovat selvästi harvemman aatteellisen (59 %) tai osallistumattoman (37 %) jäsenyyden motivaatiotekijä. Jäsenyyden syiden kestoosuusikkina olleet kirkolliset toimitukset ovat edelleen tärkeitä aatteellisille jäsenille (yli 70 %), mutta osallistumattomilla varsinkin lapsen kastaminen ja kummisuus (40 %) jäsenyyden perusteina ovat menettäneet merkitystään.

Aatteelliset jäsenet pitävät juhlapyhien kristillisen perinteen sekä kirkkorakennusten ylläpitotehtävää lähes yhtä tärkeinä syinä jäsenyydelleen kuin toimituksia. Osallistumattomistakin lähes puolet katsoo näiden syiden olevan tärkeitä. Sen sijaan harvempi mieltää enää kirkon osaksi suomalaista elämänmuotoa; aatteellisista reilu puolet ja osallistumattomista vain neljännes kytkee kirkon jäsenyyden osaksi suomalaisuutta.

Kysyttäessä kirkon tarjonnasta lapsille ja nuorille enemmistö aatteellisista jäsenistä arvostaa kirkon järjestämää toimintaa (77 %) ja sen lapsille ja nuorille opettamia elämänarvoja (69 %). Toimintaan osallistumattomista reilu kolmasosa pitää näitä tärkeinä syinä. Kristillisen lähimmäisenrakkauden opettaminen sen sijaan tuntunee hieman abstraktimmilta, ja varsinkin kristillisten moraaliarvojen ylläpitäminen (54 % aatteellisista ja 23 % osallistumattomista) motivoi näiden ryhmien jäsenyyttä huomattavasti vähemmän kuin aktiivisten jäsenyyttä.

Aatteellisten ja osallistumattomien jäsenten kirkkoon kuulumista luonnehtii erityisesti hengellisten ja uskoon liittyvien syiden vähäinen merkitys. Kaikkein vähiten samastutaan väitteeseen, että kirkko vahvistaa uskoa Jumalaan. Näin ajattelee viidennes aatteellisista ja vain viisi prosenttia osallistumattomista jäsenistä.

Kaiken kaikkiaan jokainen tekijä on sitä tärkeämpi jäsenyydelle, mitä aktiivisemmin osallistuu seurakunnan toimintaan. Toisin sanoen aktiivijäsenille moraaliset arvot ja uskoon liittyvät syyt ovat keskiarvolla mitattuna tärkeämpiä kuin mitä kirkolliset toimitukset ja auttamistyö ovat aatteellisille ja osallistumattomille jäsenille. Jäsenyyden motivaatiotekijöiden tärkeysjärjestys on kuitenkin lähes sama kaikissa osallistujaryhmissä. Aktiivijäsenet jäsenet nostavat arvokasvatuksen ja lasten ja nuorten toiminnan auttamistyön ja perinteiden edelle, lähes yhtä tärkeäksi kuin kirkolliset toimitukset. Sosiaalisille jäsenille taas perinteet ja historialliset arvot ovat hiukan tärkeämpiä kuin kirkon auttamistyö.

Vaikka aatteelliset jäsenet ovat hyvin löyhästi sitoutuneet kirkon oppiin, muut tekijät pitävät heidän jäsenyyttään yllä. Näin ollen suurin osa aatteellisista jäsenistä on eri tavoin sitoutuneita jäsenyyteen. Reilu kymmenesosa on vahvasti ja kolmasosa melko vahvasti sitoutunut kirkon jäsenyyteen, joskaan ei sulje täysin pois kirkosta eroamista. Aatteelliset jä-

¹⁵ Haastettu kirkko 2012, 77–79.

senet jakautuvat tässä kysymyksessä useampiin ryhmiin. Lähes neljännes on usein ajatellut kirkosta eroamista, mutta ei ole asiasta varma. Vajaa kymmenes tulee todennäköisesti joskus eroamaan. Osallistumattomien joukko sen sijaan kasautuu melko voimakkaasti eroa usein harkinneisiin (32 %) ja potentiaalisiin kirkosta eroajiin (35 %).

4.2 Kontakti seurakuntaan ja sitä koskevat toiveet

Osallistumisen ohella kirkon jäseniltä tiedusteltiin myös kotiseurakuntaan koettua yhteyttä ja sen toimivuutta. Yleisesti aatteellisilla ja osallistumattomilla on positiivinen mielikuva oman seurakuntansa toiminnasta, jos heillä ylipäänsä on mielipide asiasta. Osallistumattomilla negatiivinen mielikuva on hieman yleisempi. Leimallista kuitenkin on, että kolmannes aatteellisista ja yli puolet osallistumattomista ei osaa muodostaa kantaansa, koska kontaktia seurakuntaan ei ole. Jokseenkin samat osuudet aatteellisista (35 %) ja osallistumattomista (43 %) nimittäin ilmoittavat, etteivät tunne yhtään aktiivista kirkossakävijää. Tämä ilmenee myös vastauksissa kysymykseen, onko saanut ystävällisen vastaanoton kotiseurakunnan tilaisuuksissa. Aatteellisista ja osallistumattomista jäsenistä puolet ei osannut vastata tähän kysymykseen.

Edellä mainittu tukee väitettä, että osallistumattomuus liittyy tietämättömyyteen seurakunnan toiminnasta. Toimintaan osallistumattomia jäseniä luonnehtiikin korkea epätietoisuus seurakunnan tarjoamista palveluista, sillä viidennes heistä sanoo olevansa palveluista tietoinen. Kolmannes osallistumattomista ei ole tietoinen, ja viidennes ei osaa muodostaa kantaansa. Aatteellisten jäsenten tietämys seurakunnasta on korkeampi. Puolet heistä sanoo olevansa tietoinen seurakunnan tarjoamista palveluista. Huomattavasti harvempi kuitenkin katsoo seurakunnan tavoittavan heidät heidän omiin tarpeisiinsa sopivalla tavalla (32 %). Ajatus siitä, mitä omat tarpeet seurakunnan suuntaan voivat olla, ovat myös kolmasosalle aatteellisista jäsenistä epäselviä. Sama pätee osallistumattomiin, joista alle kymmenesosa katsoo seurakunnan tavoittavan heidät omiin tarpeisiin vastaten.

Seurakuntalaisten tavoittaminen ja kohtaaminen ovat kirkon strategiatyössä korostuneita haasteita. Seurakuntalaisten osallistumisen ohella seurakuntien odotetaan olevan erilaisin tavoin yhteydessä seurakuntalaisiin. Aatteellisista jäsenistä noin neljännes ja osallistumattomista lähes 40 prosenttia ilmoittaa, ettei seurakunnasta ole koskaan oltu yhteydessä. Vastavasti neljännes aatteellisista ja lähes puolet osallistumattomista jäsenistä ei ole koskaan itse ottanut yhteyttä seurakuntaan. Kysyttäessä, millä tavoin jäsenet haluaisivat saada viestintää kotiseurakunnaltaan, aatteellisten jäsenten keskuudessa ylivoimaisesti suosituin tapa on seurakuntalehti (50 %). Seurakunnasta lähetettäviä tiedotteita toivoo 32 prosenttia aatteellisista jäsenistä, sähköpostia ja sosiaalista mediaa enää viidennes. Aatteellisten jäsenten toivotuimmat yhteydenpitotavat seurakunnasta ovat tässä mielessä jokseenkin perinteisiä.

Toimintaan osallistumattomien kontakti seurakuntaan on ohuempi, eivätkä he kovin vahvasti tavoittelekaan sitä, mutta suosituin yhteydenoton tapa olisi heillekin seurakuntalehti. Erot muihin yhteydenottotapoihin ovat pienemmät kuin aatteellisten ryhmässä, ja sosiaalisen median suosio hieman suurempi kuin sähköpostin. Ikä vaikuttaa odotetusti kummassakin osallistujaryhmässä toivottuihin viestintämuotoihin, jolloin esimerkiksi sosiaalisen median merkitys kohoaa ja seurakuntalehden vähenee sen mukaan, mitä nuoremmista ikäryhmistä on kysymys (ks. tarkemmin Kimmo Ketolan artikkeli tässä julkaisussa).

4.3 Minkäläisen kirkon aatteelliset ja osallistumattomat halusivat?

Gallup Ecclesiastica -kyselyyn sisältyi laaja 26 väittämän kysymyspatteristo koskien sitä, mitä kirkon tulisi tehdä ja minkäläinen sen tulisi olla. Suomalaisien toiveet kirkkoa kohtaan jakautuivat faktorianalyysissä¹⁶ neljään osa-alueeseen: 1) keskittyminen julistukseen, opetukseen ja Raamattuun; 2) heikompien auttaminen ja suvaitsevaisuus; 3) yhteistyö, osallisuus, mediassa keskustelu; 4) vastuun kantaminen pakolaisista ja maahanmuuttajista. Julistukseen ja opetukseen keskittyminen korreloi myös avioliiton, perheiden ja koulujen kasvatustyön tukemisen kanssa. Kyseinen osa-alue summaa siis yhteen selkeästi kirkon hengellisen tehtävän suorasanaisen edistämisen ja konservatiivisen näkemyksen kirkon tehtävästä. Kolmas faktori oli osittain ensimmäisen kanssa samansuuntainen, mutta sille latautui ensisijaisesti yhteistyötä, dialogia ja hengellistä monimuotoisuutta korostavia näkemyksiä, joiden voidaan katsoa heijastelevan myös liberaalimpaa uskonnollisuutta.

Toiseen faktoriin liittyvät väitteet koskivat kirkon auttamistehtävää, yhteiskunnan heikompiensaisten puolustamista ja suvaitsevaisuutta erityisesti seksuaalivähemmistöjä kohtaan. Ainoa tälle faktorille latautunut kirkon oppiin tai sanomaan liittyvä väite koski opin uudistamista nykyajan tiedon valossa. Näitä tekijöitä painottavat vastaajat toivovat siis kirkon toteuttavan auttamistehtävänsä mutta korostamaan siinä oppia mahdollisimman vähän. Neljäs faktori muodostui rinnakkaisena toiselle sillä erotuksella, että pakolaisiin ja maahanmuuttajiin liittyvät väittämät latautuivat siihen voimakkaammin ja yleiset yhteiskunnalliset epäkohdat ja eriarvoisuus eivät juuri lainkaan.

Faktoreista rakennettiin summamuuttujat ottamalla osamuuttujista keskiarvot siten, että muuttuja saa sitä suuremman arvon, mitä enemmän vastaaja on samaa mieltä väittämien kanssa¹⁷. Kirkon tulevaisuutta koskevien toiveiden keskiarvot osallistujaryhmittäin on esitetty kuviossa 2. Vertailusta voidaan ensiksikin havaita, että aktiivijäsenille kaikki osa-alueet ovat lähes yhtä tärkeitä kirkon kehittämisessä, mutta muiden ryhmien näkemykset hajautuvat. Kahden toivekokonaisuuden keskiarvot liikkuvat vastakkaisiin suuntiin osallistumisaktiivisuuden mukaan: harvemmin osallistuvat toivovat aktiiveja enemmän kirkon keskittyvän heikompien auttamiseen ja odottavat taas selkeästi vähemmän julistusta ja opetusta. Osallistumattomilla jäsenillä ja kirkkoon kuulumattomilla näiden kahden odotuksen välinen kuilu on suurin.

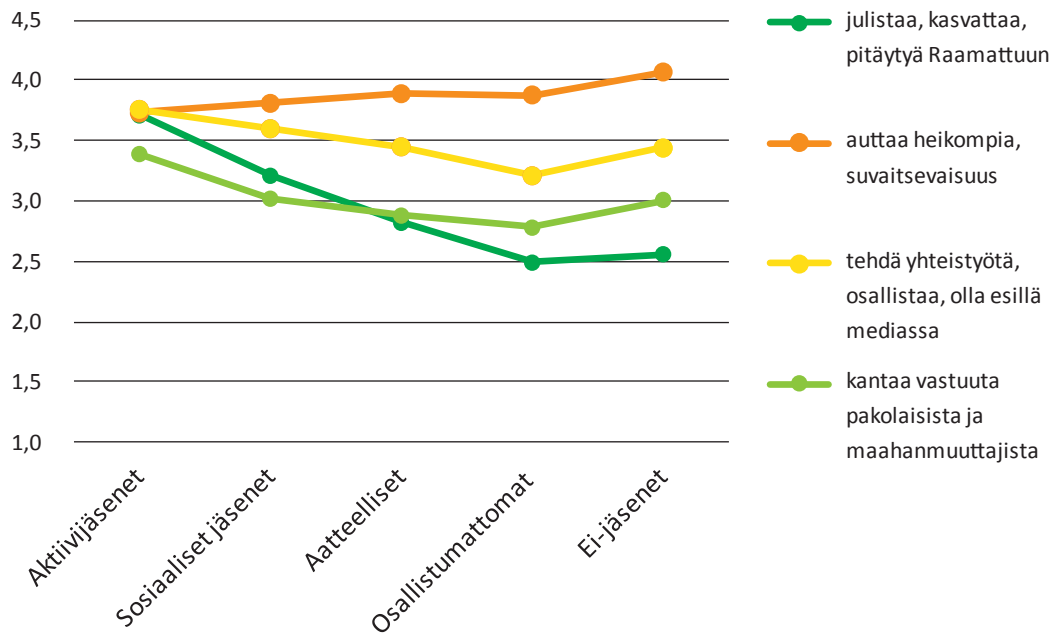
Aatteelliset ja osallistumattomat jäsenet eivät merkitsevästi eroa toisistaan sen suhteen, miten tärkeänä he näkevät kirkon auttamistyön tai pakolaisista ja maahanmuuttajista huolehtimisen. Sen sijaan aatteelliset jäsenet pitävät julistukseen ja hengelliseen tehtävään keskittymistä tärkeämpänä kuin osallistumattomat ($p=.000$), samoin kirkon yhteistyötä, osallistamista ja mediassa esillä olemista ($p=.000$)¹⁸. Jälkimmäisen osa-alueen tärkeys aatteellisille jäsenille on huomionarvoista siinä mielessä, että kirkon sisäinen moninaisuus ja dialogisuus ovat heille tärkeitä ja heillä on tarvetta nähdä kirkko keskustelijana mediassa, vaikka heidän yhteytensä kirkkoon saattaakin olla hyvin heikko. Voidaan tulkita, että aatteelliset jäsenet näkevät kirkon tärkeänä institutionaalisenä ja kantaa ottavana toimijana yhteiskunnassa. Osallistumattomat

16 Pääakselifaktorointi, varimax-rotatio. Faktorilataukset, ks. Liite 1.

17 ”En osaa sanoa” -vaihtoehto jätettiin summamuuttujasta pois, koska se olisi vääristänyt jakaumia. Summamuuttujien sisäiset konsistenssikertoimet (Cronbachin alfa): ”Julistaa, kasvattaa, pitäytyä Raamattuun”=0,906; ”Auttaa heikompia, suvaitsevaisuus”=0,894; ”Tehdä yhteistyötä, osallistaa, olla esillä mediassa”=0,878; ”Kantaa vastuuta pakolaisista ja maahanmuuttajista”=0,889.

18 Yksisuuntainen varianssianalyysi, post hoc -testi: LSD

jäsenet eivät puolestaan odota kirkolta näin aktiivista roolia keskustelussa, vaan pelkistävät kirkon tehtävän mieluummin auttamiseen.

Kuvio 2. Osallistujaryhmien näkemykset kirkon kehityssuunnista, keskiarvovertailu.

5 Aatteelliset ja osallistumattomat jäsenet arvokartalla

Kansainvälisissä tutkimuksissa muun muassa David Voas on tarkastellut ISSP-aineiston pohjalta lähemmin uskonnollisesti neutraalia väliryhmää ja havainnut sen osoittautuvan jokseenkin heterogeeniseksi ryhmäksi. Uskonnollisuus voi väliryhmässä ilmetä konventionaalisenä tarkkailevana tai yksityisenä uskonnollisuutena, epäkonventionaalisenä henkisyutenä, kuulumisena osana identiteettiä tai ei-uskonnollisena agnostisuutena tai ateismina¹⁹. Myös tässä tutkimuksessa aatteellisista ja osallistumattomista jäsenistä saadut tulokset osoittavat, että passiivisesti osallistuvien kirkon jäsenten joukkoa ei yhdistä kovinkaan selkeästi mikään arvo- tai asennekokonaisuus. Sen sijaan he jakautuvat monelta osin vastaaviin alaryhmiin kuin koko kirkon jäsenistö. Esimerkiksi jako arvoiltaan konservatiiveihin ja liberaaleihin näyttää todentuvan myös passiivisten jäsenten keskuudessa, vaikka he koko kirkon jäsenistössä keskimääräisesti painottuvat enemmän liberaaleihin. Arvot erottelevatkin heitä olennaisesti luoden samalla erilaisia profiileja.

Arvoihin perustuvalla profiloinnilla tarjooa soveltuvan kehikon Shalom Schwartzin²⁰ arvo-teoria, joka hahmottaa inhimillisten perusarvojen universaalin, toimintaa selittävän rakenteen. Selitysmallissa arvot ja maailmankuva ovat kulttuurisesti ohjautuneita käyttäytymisen taustatekijöitä, joiden lisäksi väliin tulevia selittäviä tekijöitä ovat esimerkiksi sosioekonominen

¹⁹ Voas 2009, 164.

²⁰ Schwartz 1992.

konteksti, luokka-asema ja persoonallisuuspiirteet. Arvojen merkitys tutkimuksen kohteena perustuu ajattelumalliin, jossa arvot edustavat erilaisia inhimillisiä tarpeita ja määrittävät ihmisten asenteita. Arvot liittyvät toivottuihin päämääriin ja käsityksiin, ja siten niiden voidaan katsoa myös ohjaavan ihmisten konkreettisia valintoja ja arviointeja²¹.

Ihmisillä on yleensä pyrkimys suhteuttaa arvojaan toisiinsa ja asettaa niitä tärkeysjärjestykseen. Näin ollen kun tiettyjä arvoja korostetaan, muodostuu arvo-orientaatioita, joita voidaan tyypitellä²². Schwartzin jäsennyksessä arvotyyppijärjestelmä on kymmenen, ja ne voidaan jakaa neljälle pääulottuvuudelle (ks. Kuvio 3). Muutoksille avoimuuteen suuntautuvista arvoista vaihtelunhalu liittyy perustarpeeseen etsiä elämään vaihtelua, jännitystä ja haasteita. Itseohjautuvuuden arvoalueeseen kuuluu ajattelun vapaus ja itsenäinen toiminta sekä riippumattomuus. Itsensä korostamiseen suuntautuvista arvoista valta liittyy korkeaan yhteiskunnalliseen asemaan ja arvostukseen sekä varakkuuteen ja sen säilyttämiseen. Suoriutumiseen (tai saavutuksiin) taas liittyvät ympäristön normien mukainen menestyminen ja ympäristöstä saatu hyväksyntä omalle kyvykkyydelle ja pätevyydelle. Hedonismi käsittää ihmisen perustarpeisiin kuuluvan nautinnonhalun ja pyrkimyksen elämästä nauttimiseen²³.

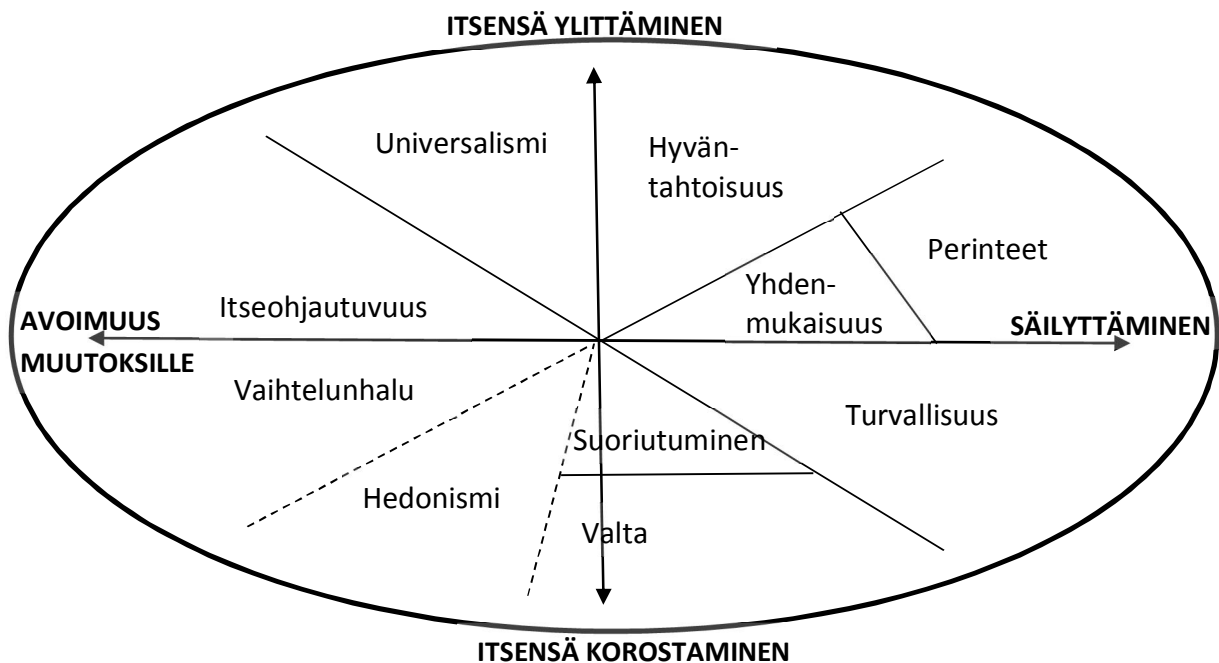
Itsensä ylittämisen ulottuvuudelle luetaan hyväntahtoisuuden ja universalismin arvot, joista ensin mainittuun liittyy läheisistä ihmisistä ja jälkimmäiseen laajemmin luonnosta ja ympäristöstä huolehtiminen. Säilyttämisen ulottuvuudelle kuuluvat perinteiden, turvallisuuden ja yhdenmukaisuuden arvot korostavat jatkuvuutta. Perinteiden arvostaminen tarkoittaa ympäristön tapojen, aatteiden ja uskontojen hyväksymistä ja kunnioittamista, kun taas yhdenmukaisuudessa olennaista on välttää normeista poikkeamista ja sosiaalisten odotusten loukkausta. Turvallisuuteen liittyy lisäksi yhteiskunnallisen järjestyksen ja kansallisen yhtenäisyyden merkitys²⁴.

21 Mikkola 2003, 33–34.

22 Suhonen 2007, 26.

23 Schwartz 1992, 5–9.

24 Schwartz 1992, 9–12.

Kuvio 3. Inhimilliset perusarvot ja arvoulottuvuudet Schwartzin mallin mukaan (Lähde: Puohiniemi 2012).

Schwartzin arvoteoriaan tukeutuen tarkastelin aatteellisten ja osallistumattomien jäsenten muodostaman ryhmän sisäisiä jakoja poimimalla uskonnollisuuteen, arvomaailmaan ja identiteettiin liittyviä erottelevia tekijöitä, joiden perusteella muodostuu erillisiä ryhmiä. Käsittelin aatteellisia ja osallistumattomia jäseniä yhtenä kokonaisuutena. Ryhmittelyni rakentuu erityisesti kirkkosuhteen, perinneuskollisuuden ja arvonäkemyksen perustalta. Muuttujat mittasivat kirkon jäsenyyteen sitoutumista ja sen motivaatiotekijöitä (perinteet ja historialliset arvot sekä moraaliset arvot/lapset/nuoret), luottamusta kirkkoon, kirkon auttamistehtävän merkitystä, rukoilemisaktiivisuutta, hengellistä identiteettiä, suhtautumista homoseksuaalisuuteen sekä näkemystä tapojen ja perinteiden merkityksestä suomalaisuudessa. Jaottelin aineiston ryhmittelyanalyysillä (K-means cluster), jossa useiden kokeilujen kautta luontevimmaksi osoittautui neljän klusterin jaottelu käyttäen 11 ryhmittelevää muuttujaa²⁵. Nämä ryhmät mukailevat melko vahvasti myös Schwartzin neljää arvoulottuvuutta. Vastavuus ei kuitenkaan perustu yhtäläisiin mittareihin, sillä arvokysymyksiä ei käytetty Gallup Ecclesiastica -kyselyssä. Ryhmät on tässä tapauksessa muodostettu arvojen, identiteetin ja uskonnollisuuden eri ulottuvuuksien perustalta ja siten vertailu Schwartzin arvoulottuvuuksiin on osittain teoreettinen mallinnus, joka ei ole empiirisesti analoginen.

Ensimmäinen ryhmä ”Avomieliset henkiset” (N=424) on kirkkoon löyhästi sitoutuneiden ja kirkkoon heikosti luottavien ryhmä, joiden jäsenyydelle perinteillä ja moraalilla on melko vähäinen merkitys. He rukoilevat harvoin tai ei juuri lainkaan, ja alle puolet katsoo olevansa kristittyjä, lähes sama määrä agnostikkoja. Valtaosa heistä hyväksyy homosuhteet varauksetta, ja avomielisten ryhmä myös pitää tärkeimpänä sitä, että kirkko puolustaa heikompia ja edistää suvaitsevaisuutta. Ryhmä kannattaa kaikista vähiten ajatusta, että suomalaisuus vaatii tapojen ja perinteiden omaksumista. Tässä ryhmässä enemmistö on naisia (64

25 Muuttujat ja keskiarvot ks. Liite 2.

%) ja iältään se painottuu erityisesti 25–44-vuotiaisiin. Akateemisesti koulutettuja (23 %) on suhteellisesti enemmän kuin muissa ryhmissä. Ryhmän profiili vastaa eniten muutoksille avoimuuden arvoulottuvuutta, johon liittyvät perusarvoista itseohjautuvuus ja vaihtelunhalu. Ryhmässä näyttää myös korostuvan itsensä ylittämisen arvoulottuvuudelta universalismi.

Toinen ryhmä ”Kirkkomyönteiset” (N = 539) on melko vahvasti sitoutunut kirkon jäsenyyteen ja luottaa myös melko paljon kirkkoon. Sekä perinteillä että moraalilla on jäsenyydelle kohtalainen merkitys. Kirkkomyönteisten ryhmä erottuu muista erityisesti aktiivisimmin rukoilevana (52 % päivittäin, 21 % kerran viikossa) ja selkeimmin kristityksi identifioituvana (89 %). Heistä myös merkittävä osuus (yli 40 %) sanoo tuntevansa seurakunnan aktiivijäseniä vähintään nimeltä. Ryhmässä on muihin verrattuna enemmän niitä, joiden mielestä homoseksuaalinen suhde on aina väärin, joskin lähes puolet myös hyväksyisi sen varauksetta. Noin puolet pitää perinteiden ja tapojen omaksumista tärkeänä suomalaisuudelle. Ryhmän sukupuolijakauma on melko tasainen naisten ollessa kuitenkin lievänä enemmistönä (57 %). Melko odotetusti vanhemmat ikäluokat eli 55–64-vuotiaat ja yli 65-vuotiaat ovat parhaiten edustettuina tässä ryhmässä. Arvoulottuvuuksissa vastaavuus löytyy itsensä ylittämisen ulottuvuudelta, johon liittyvät universalismi ja hyväntahtoisuus; lisäksi myös säilyttävien arvojen ulottuvuudelta korostuvat perinteet.

Kolmas ryhmä ”Kriittiset” (N = 446) on heikoimmin kirkon jäsenyyteen sitoutuneiden ja vähiten kirkkoon luottavien jäsenten ryhmä. Heistä 70 prosenttia ei rukoile juuri lainkaan eikä tunne seurakunnan aktiivisia jäseniä. Hengellisen identiteetin osalta ryhmä profiloituu hyvin samanlaisesti kuin avomielliset. Kriittisten ryhmä suhtautuu kuitenkin jyrkemmin homoseksuaalisuuteen (13 % ”aina väärin”, 15 % ”joskus väärin”) ja korostaa yllättävänkin voimakkaasti perinteiden ja tapojen merkitystä suomalaisuuden ehtona. Yli kaksi kolmasosaa ryhmästä on miehiä (68 %). Ryhmä painottuu voimakkaasti alle 35-vuotiaisiin ja etenkin 15–24-vuotiaisiin. Tämä heijastuu myös siihen, että yleisin suoritettu koulutustaso on peruskoulu. Kriittisten ryhmää lähimmin vastaava arvoulottuvuus on itsensä korostaminen, joihin liittyvät vallan ja etenkin suoriutumisen arvot. Toisaalta myös esimerkiksi vaihtelunhalu korostuu muutosavoimuuden arvoista.

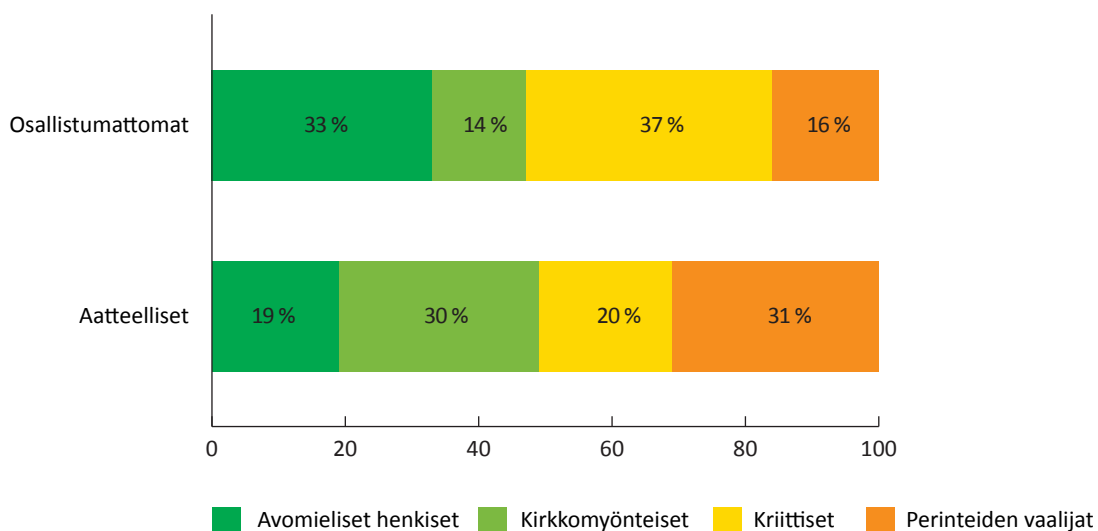
Neljäs ryhmä ”Perinteiden vaalijat” (N = 559) on kirkkouskollinen ryhmä, joka luottaa eniten kirkkoon ja on sitoutunut jäsenyyteen. Noin kolmannes tuntee seurakunnan jäseniä, mutta rukoileminen on ryhmän jäsenillä jokseenkin harvinaista. He profiloituvat mielellään kristityiksi (73 %) mutta eivät agnostikoiksi (29 %). Homoseksuaalisuuteen ryhmä suhtautuu samansuuntaisesti kuin kirkkomyönteisten ryhmä, mutta erityisesti se korostaa perinteiden ja tapojen merkitystä suomalaisuudelle. Ryhmä on miesvaltainen (64 %) ja painottuu ikärakenteeltaan keski-ikäisiin 35–54-vuotiaisiin. Ryhmään kuuluu merkittävän paljon sekä ammattikoulun käyneitä (23 %) että yliopistotutkinnon suorittaneita (17 %). Tässä ryhmässä on analogia säilyttämisen arvoulottuvuuteen: perinteisiin, yhdenmukaisuuteen ja turvallisuuteen.

Kuvio 4 havainnollistaa arvoryhmien suhteelliset osuudet erikseen aatteellisten ja osallistumattomien jäsenten keskuudessa. Kumpaankin jäsenkategoriaan näyttää rakentuvan kaksi samankokoista arvoryhmittymien vastinparia: avomielliset ja kirkkomyönteiset muodostavat toisen puoliskon ja kriittiset sekä perinteiden vaalijat toisen puoliskon. Tämä mukailee jokseenkin hyvin arvoulottuvuuksien yleistä sukupuolijakaumaa koko Suomen väestöä tarkasteltaessa. Avomielliset henkiset ja kirkkomyönteiset ovat naisemmistöisiä, ja heille ominaiset muutosavoimuuden ja itsensä ylittämisen arvoulottuvuudet korostuvat myös yleisesti enemmän

naisilla. Kriittiset ja perinteiden vaalijat ovat miesenemmistöisiä. Vastaavasti itsensä korostamisen ja säilyttämisen ulottuvuuksilla olevat arvot korostuvat yleisesti enemmän miehillä.²⁶

Ryhmien asetelmat eroavat toisistaan siten, että aatteellisten jäsenten keskuudessa myönteisiä on enemmän kuin avomieliisiä ja perinteiden vaalijoita enemmän kuin kriittisiä. Osallistumattomien ryhmässä tilanne on juuri päinvastainen. Tämä tarkoittaa kuvaa kirkon passiivisista osallistujista. Aatteellisista jäsenistä valtaosa (61 %) on vähäisestä osallistumisesta huolimatta jokseenkin sitoutunut jäsenyyteen ja melko luottavaisia kirkkoinstituutiota kohtaan. Kirkon jäsenyydellä on myös heille merkitystä laajemmin kuin vain kirkon auttamistyön kannalta. Aatteellisille jäsenille on leimallista perinneuskollisuus, jolla on enemmän tai vähemmän uskonnollinen motivaatio. Kirkkomyönteisten ja perinteiden vaalijoiden muita korkeampi luottamus kirkkoon ja kiinnittyminen perinteisiin saa tukea Hooghen²⁷ tekemästä havainnosta, jonka mukaan kristityiksi itsensä määrittävät passiiviset osallistujat olivat arvo- maailmaltaan autoritaarisempia kuin uskonnottomat. Uskonnollisuus myös vähensi koettua poliittista voimattomuutta.

Vaikka myös osallistumattomien joukossa osalle perinteet ja kirkon institutionaalinen merkitys ovat tärkeitä, selkeä enemmistö heistä kuitenkin ei ole sitoutunut kirkkoon perinteitä ylläpitävänä instituutiona. Varsinkin kriittisten osuus osallistumattomien joukossa on huomattava. Heikko luottamus kirkkoon tarkoittaa myös kirkon jäsenyyden henkilökohtaisen merkityksen vähäisyyttä.

Kuvio 4. Aatteellisten ja osallistumattomien jakautuminen arvo-/identiteettiryhmiin.

Puohiniemi²⁸ nimeää arvoulottuvuuksien perusteella erilaisia ihmisryhmiä, jotka muodostavat nelikentän. Säilyttämisen arvoulottuvuutta korostavat voivat olla joko hyväntahtoisia tai varovaisia säilyttäjiä. Passiivisten osallistujien arvoryhmistä ”kirkkomyönteiset” muistutavat ensin mainittuja ja ”perinteiden vaalijat” jälkimmäisiä. Kaiken kaikkiaan säilyttäminen on keskeinen arvo-orientaatio useimmille aatteellisille ja osallistumattomille jäsenille, mitä

²⁶ Puohiniemi 2012.

²⁷ Hooghe 2003, 59–60.

²⁸ Puohiniemi 2012.

tulee heidän odotuksiinsa kirkon toimintaa kohtaan. Heille on tärkeää, että kirkko hoitaa sille aiemminkin kuuluneet yhteiskunnalliset tehtävät ja säilyy instituutiona, mutta he eivät niinkään näe kirkkoa aktiivisena muutostoimijana.

Muutosavoimuuden ulottuvuudelle taas sijoittuvat Puohiniemen kategorisoinnissa suvaitsevaiset ja individualistiset uudistajat. Nämä ominaisuudet eivät yhdisty niinkään luontevasti muodostamiini arvoryhmiin. ”Avomielisille henkisille” on toki tärkeää, että kirkko puolustaa yhteiskunnan vähäosaisia ja osoittaa suvaitsevaisuutta. He ovat osin suvaitsevaisia, osin individualistisia, mutta uudistaminen ei heillä varsinaisesti korostu. ”Kriittisille” taas perinteet ovat tärkeitä, mutta ne eivät yhdisty kirkkoon vaan ovat enemmän omaan identiteettiin liittyviä ja turvallisuutta ylläpitäviä tekijöitä. Kriittiset muistuttavat uudistus- ja säilyttämishalun puuttuessa eniten opportunisteja, jotka sijoittuvat arvoulottuvuuksien välimaastoon.

6 Voiko yhteisöön kuulua osallistumatta?

Aatteelliset ja osallistumattomat ovat määrällisesti suuri ryhmä, joka edustaa hieman yli puolta kirkon jäsenkunnasta. Analyysi osoitti, että osallistujaryhmät ovat myös sisäisesti varsin heterogeenisiä. Tämä tarkoittaa samalla sitä, että passiivisen osallistumisen ja ohuen kirkkosuhteen taustasyöt ovat hyvin erilaisia. Näin ollen myös aatteellisten ja osallistumattomien jäsenten kiinnikkeet ja kontaktipinnat kirkkoon eriytyvät paljolti sen mukaan, minkälaisista arvo-orientaatioista käsin asiaa tarkastellaan. Osalle aatteellisista jäsenistä pelkkä kirkkoon kuuluminen ilman osallistumista merkitsee perinteeseen sitoutumista ja sen ylläpitämistä, osalle yleisen humanitaarisen auttamistyön kannattamista. Passiiviseen osallistumiseen voi liittyä myös uskonnollisesti väljä, löyhä sitoutuminen tai kriittinen ja uskontokielteisempi irrallisuus.

Arvoulottuvuuksia hyödyntämällä aatteelliset ja osallistumattomat voitiin jaotella tarkemmin erilaisiin arvo- tai identiteettiryhmiin. Näin hahmottuivat kriittisten, avomielisten henkisten, kirkkomyönteisten ja perinteiden vaalijoiden ryhmät. Jokaisella heistä tietyt arvot näyttäytyivät muita korostuneempina. Tämän analyysin jatkokehittelyssä olisi tarpeellista pohdita esimerkiksi sitä, mitä kullekin ryhmälle ominaista arvoa kohti voitaisiin kirkon toimintaa suunnata. Alustavan arvioni mukaan kriittisillä tämä arvokokonaisuus olisi vaihtelunhalu, joka tarkoittaisi huomion nostamista omasta elinpiiristä laajemmalle ja kohti muutoksen mahdollisuutta. Avomielisten henkisten ryhmässä tärkeä arvo olisi universalismi, joka edesauttaa kirkon yleismaailmallisen tehtävän hahmottamista. Kirkkomyönteisten ryhmän ydinarvo olisi hyväntahtoisuus, perinteiden vaalijoiden puolestaan perinteet ja ennen kaikkea ympäristön perinteiden hyväksyminen ja kunnioittaminen. Aatteellisten ja osallistumattomien jäsenten arvojen tunteminen tarjoaa työkaluja myös heidän kirkkoa koskevien toiveidensa ja tarpeidensa huomioimiseen ja selvittämiseen.

Aatteelliset jäsenet osoittautuivat identiteetiltään ja maailmankatsomukseltaan suurimmalta osin ”keskitien luterilaisiksi”, jotka eivät useimmiten vierastaneet myöskään kristitty-termiä. Olennaista on kuitenkin tämän rinnalla se, miten kirkon tehtävän ja sanoman yhtymäkohdista omaan identiteettiin on löydettävissä. Kirkon olemassaolo on enemmistölle aatteellisista jäsenistä perusteltavissa kirkon auttamistehtävällä ja kulttuurihistoriallisella merkityksellä, mutta tämä ei takaa sitä, että kirkolla olisi henkilökohtaista merkitystä. Jos kirkkoa ei tarvita uskon tueksi, oman henkisen hyvinvoinnin turvaksi, kirkollisten toimitusten takia eikä toiminnallisena yhteisönä, sen rooliksi katsotaan jäävän lähinnä diakoniallinen palvelu- ja

avustustehtävä. Jos kirkon tehtävä ei ole sidoksissa omaan identiteettiin, esimerkiksi lähimmäisen auttamisen tai kulttuurihistorian ylläpitämisen kaltaisten tehtävien hoitamisesta voi vastata myös jokin muu instituutio kuin kirkko.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos²⁹ määrittelee osallisuuden kolmesta elementistä koostuvana: toimeentulo ja hyvinvointi (*having*), valtaisuus ja toimijuus (*acting*) sekä yhteisyys ja jäsenyys (*belonging*). Osallisuus ei tällä määritelmällä toteudu ilman yhteisöön kuulumista, joten tältä osin kirkon strategiassa painotettu jäsenyyden vahvistaminen on perusteltua osallisuuden luomiseksi. Käänteisesti ajatellen yhteisöjä voi kuitenkin olla olemassa ilman osallisuutta ja osallistumista. Kirkkoa voidaan pitää kansallisvaltion tavoin Andersonin³⁰ kuvaamana ”kuviteltuna yhteisönä” (*imagined community*), johon samastutaan ja kuulutaan, vaikka se on liian suuri kasvokkaiseen vuorovaikutukseen. Kuvitellun yhteisön jäsenet kokevat abstraktia luottamusta yhteisöön, vaikka enemmistö jäsenistä ei osallistu sen toimintaan. Kirkon nykyisessä tilanteessa yhteisönmuodostuksen ongelmaksi muodostuu juuri kirkkoa kohtaan koetun luottamuksen ja kirkon henkilökohtaisen merkityksen heikkeneminen.

Wollebaek ja Selle³¹ toteavat, että jos yhdistys on menestyvä, sen jäsenyys tuottaa aktiivisuuden tasosta huolimatta tunteen jaetun tarkoituksen hyväksi tehdystä yhteistyöstä, poliittisesta pystyvyydestä ja kuulumisesta johonkin tärkeään. Kysymys kuuluu, voiko kirkko olla tässä mielessä menestyvä yhteisö. Kirkko mahdollistaa periaatteellisesti sen, että jokainen jäsen kutsutaan mukaan yhteisöön ilman että he osallistuvat tai välttämättä edes tietoisesti kokevat osallisuutta siitä. Yksi tulkintatapa tähän avautuu kristityn kutsumuksen käsityksestä, jos ajatellaan sen toteutuvan siten kuin se on aiemmissa katekismuksen teksteissä tulkittu (ks. Maarit Hytösen artikkeli tässä julkaisussa). Kutsumus muodostuu tällöin olennaiseksi välittäväksi tekijäksi siinä kuilussa, joka aktiivisen jäsenyyden ja osallistumattomuuden väliin jää. Olennaista ei ole tällöin osallistumisen aktiivisuus vaan kirkon jäsenyyden ja sen merkityksen tiedostaminen sen kautta, että jokaisella voi olla oma kutsumus.

7 Kirjallisuus

Anderson, Benedict

1983 *Imagined communities. Reflections on the origins and spread of nationalism.* London: Verso.

Cohen, Jean L. & Arato, Andrew

1992 *Civil Society and Political Theory.* Cambridge: MIT Press.

Haastettu kirkko

2012 Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008–2011. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 115. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

29 http://www.thl.fi/fi/web/fi/organisaatio/rakenne/yksikot/osallisuuden_edistaminen/osallisuus_syrjaytymisen_vastaparina

30 Anderson 1983.

31 Wollebaek & Selle 2003, 85.

Hooghe, Marc

2003 Participation in Voluntary Associations and Value Indicators: The Effect of Current and Previous Participation Experiences. – *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly* 32, 47–69.

Häkkinen, Seppo

2010 Ihanne ja todellisuus. Jäsenyyteen sitoutuminen Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa 1960-luvulta 2000-luvulle. *Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja* 108. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Kankainen, Tomi

2007 Yhdistykset, instituutiot ja luottamus. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 326. Jyväskylän yliopisto.

Mikkola, Teija

2003 Muuttuvat arvot ja uusi keskiluokka. Tutkimus arvojen mittaamisesta ja monitasoisuudesta. *Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia* 241. Helsinki: Yliopistopaino.

Niemelä, Kati

2003 Uskonnollisuus eri väestöryhmissä. – Kimmo Kääriäinen, Kati Niemelä & Kimmo Ketola: *Moderni kirkkokansa. Suomalaisten uskonnollisuus uudella vuosituhanella.* *Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja* 82. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. 187–220.

Pessi, Anne Birgitta & Oravasaari, Tomi

2010 Kansalaisjärjestötoiminnan ytimessä. Tutkimus RAY:n avustamien sosiaali- ja terveysjärjestöjen vapaaehtoistoiminnasta. *Avustustoiminnan raportteja* 23. Helsinki: Raha-automaattiyhdistys.

Puohiniemi, Matti

2012 Sosiaalipsykologisen arvotutkimuksen historia, nykyisyys ja tulevat haasteet. Esitelmä Luonnonfilosofian seurassa Tieteiden talolla 30.10.2012. [URL: http://www.protsv.fi/lfs/luennot/2012_Puohiniemi.pdf] (luettu 15.11.2013)

Putnam, Robert D.

2000 *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community.* New York: Simon & Schuster.

Schwartz, Shalom H.

1992 Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries. – *Advances in Experimental Social Psychology* 25, 1–65.

Suhonen, Pertti

2007 Suomalaisten eriytyvät ja muuttuvat arvot. – Uskonto, arvot ja instituutiot: suomalaiset World Values -tutkimuksissa 1981–2005. Toim. Sami Borg, Kimmo Ketola, Kimmo Kääriäinen, Kati Niemelä & Pertti Suhonen. Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston julkaisuja 4/2007. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. 26–46.

Tocqueville, Alexis de

2006 Demokratia Amerikassa. Helsinki: Gaudeamus.

Voas, David

2009 The Rise and Fall of Fuzzy Fidelity in Europe. – European Sociological Review 25 (2), 155–168.

Wollebaek, Dag & Selle, Per

2003 The Importance of Passive Membership for Social Capital Formation. – Generating Social Capital. Civil Society and Institutions in Comparative Perspective. Ed. by Marc Hooghe & Dietlind Stolle. New York: Palgrave Macmillan. 67–88.

Yeung, Anne Birgitta & Grönlund, Henrietta

2005 Nuorten aikuisten arvot, asenteet ja osallisuus. – Vapaaehtoistoiminta: anti, arvot ja osallisuus. Toim. Marianne Nylund & Anne Birgitta Yeung. Tampere: Vastapaino. 167–191.

Liite 1. Kirkon kehityssuuntia koskevien väittämien faktorianalyysi: rotatoitu matriisi. (KMO-testi 0,948/***)

Kirkon tulee...	Faktori			
	1	2	3	4
<K21A_1> Keskittyä entistä enemmän puhtaasti hengellisiin tehtäviinsä	,595			
<K21A_2> Puhua nykyistä suuremmin yhteiskunnallisista epäkohdista	,308	,601		
<K21A_3> Ennen kaikkea keskittyä heikompiensa auttamiseen		,783		
<K21A_4> Toimia enemmän heikommissa asemassa olevien puolestapuhujana yhteiskunnallisessa keskustelussa		,763		
<K21A_5> Puolustaa nykyistä painokkaammin pakolaisia		,350		,778
<K21A_6> Ottaa nykyistä voimakkaammin kantaa avioliiton ja perheen puolesta	,716			
<K21A_7> Tukea köyhiä ja syrjäytyneitä nykyistä päättäväisemmin		,759		
<K21A_8> Tukea maahanmuuttajia nykyistä määrätietoisemmin		,332		,837
<K21A_9> Lisätä yhteistyötään muiden kirkkojen kanssa		,309	,572	,344
<K21A_10> Lisätä yhteistyötä muiden uskonnollisten yhdyskuntien kanssa			,586	,311
<K21A_11> Pitäytyä entistä selkeämmin Raamatun opetukseen	,834			
<K21A_12> Osallistua ponnekkaammin elämänarvoista käytävään keskusteluun	,510	,444	,379	
<K21A_13> Tukea nykyistä enemmän koulujen kasvatustyötä	,579	,308	,306	
<K21A_14> Auttaa nykyistä enemmän kolmannen maailman köyhiä		,399		,570
<K21A_15> Olla nykyistä suvaitsevaisempi seksuaalivähemmistöjä kohtaan		,513	,349	,310
<K21A_16> Olla nykyistä suvaitsevampi naispappeuden vastustajia kohtaan	,454			
<K21A_17> Uudistaa rohkeammin oppiaan nykyajan tiedon valossa		,551	,437	
<K21A_18> Pitää enemmän kiinni perinteisestä opetuksestaan	,807			
<K21A_19> Olla avoimempi karismaattisille ilmiöille (parantaminen, profetoiminen)	,438		,451	
<K21A_20> Olla voimakkaammin evankelioiva	,653		,391	
<K21A_21> Tarjota enemmän mahdollisuuksia toimia vapaaehtoisena	,443		,508	
<K21A_22> Olla avoimempi hengelliselle etsinnälle	,445		,595	
<K21A_23> Osallistua aktiivisemmin mediassa käytävään keskusteluun	,405	,394	,521	
<K21A_24> Tuoda näkyvämmiin esiin omia palvelujaan Internetissä	,369		,542	
<K21A_25> Puhua rohkeammin Jumalasta	,648		,430	
<K21A_26> Antaa enemmän tilaa kirkon sisällä toimiville mutta sen virallisesta linjasta poikkeaville yhteisöille	,318		,492	
Ominaisarvo	11,610	2,987	1,300	1,065
Selitysosuus varianssista	20,7%	15,6%	13,8%	9,6%

Liite 2. Osallistujaryhmien klusterianalyyssissä käytetyt muuttajat ja ryhmäkeskipisteet.

	Klusteri			
	1	2	3	4
* Oletko ajatellut evankelis-luterilaisesta kirkosta eroamista?	4	2	5	2
* Tunnen useita oman seurakuntani aktiivisista jäsenistä vähintään nimeltä	2	2	2	2
* Kirkon jäsenyys: Perinteet ja historialliset arvot	2,35	3,08	2,16	3,14
* Kirkon jäsenyys: Moraaliset arvot, lapset/nuoret	2,16	2,97	1,99	2,93
* Kuinka usein rukoilet	5	2	5	5
* Katsotko olevasi kristitty	2	1	2	1
* Katsotko olevasi agnostikko (jonka mukaan Jumalan olemassaoloa ei voi kukaan tietää)	2	2	2	2
* Onko kahden samaa sukupuolta olevan aikuisen sukupuolisuhte mielestäsi väärin vai ei?	4	3	4	3
* Luottamus: Kirkko ja uskonnolliset organisaatiot	3	3	4	3
* Kirkon tulisi auttaa heikompia, suvaitsevaisuus	4,13	3,96	3,66	3,83
* On mahdotonta tulla täysin suomalaisiksi, jos ei omak-su suomalaisia tapoja ja perinteitä	5	3	2	2

Jäsenet kirkon verkoissa? Verkon käytön vaikutukset suomalaisten kirkkosuhteeseen

Kimmo Ketola

1 Johdanto

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon internetsivut avattiin ensimmäisen kerran marraskuussa 1995 ja samaan aikaan myös useimmat seurakunnat, hiippakunnat ja kirkolliset järjestöt rakensivat omia sivustojaan. Kokonaan uudistettu kirkon kansalaisportaali Evl.fi avattiin vuonna 2005. Vuonna 2011 jo lähes kaikilla (97 %) seurakunnilla oli omat verkkosivunsa, kahdella viidestä (41 %) oli käytössä vuorovaikutteisia verkkopalveluja ja joka kymmenennessä (10 %) voitiin lähettää jumalanpalveluksia internetissä. Lisäksi 70 prosentilla seurakunnista oli tuolloin jo oma Facebook-sivusto.¹

Vuosina 2009–2012 toteutettu Hengellinen elämä verkossa -hanke oli yksi kirkon strategisista kärkihankkeista, johon panostettiin merkittävästi resursseja. Hankkeessa keskityttiin erityisesti seurakunnissa tehtävän verkkotyön kehittämiseen, kirkon omien verkkopalvelujen luomiseen sekä kirkon työntekijöiden koulutukseen. Esimerkiksi Suomi24-verkkoyhteisössä toimi vuosina 2010–2013 Kirkko kuulolla -niminen keskustelupalsta, jolla oli ollut vuoden 2012 loppuun mennessä yli 2 miljoonaa lukukertaa.² Vuonna 2011 avattiin kirkon omat Facebook-sivut Kirkko Suomessa, jolla oli vuoden 2014 alussa noin 25 000 tykkääjää. Suurella sydämellä on Tampereen seurakuntayhtymän kanssa tehty verkkoauttamispalvelu, joka on laajentunut vuoden 2014 alkuun mennessä jo noin 30 paikkakunnalle.

Erityisesti sosiaalisen median työtapoja kokeiltiin hankkeen aikana aktiivisesti. Esimerkiksi IRC-Galleriassa toimi jonkin aikaa Kirkon nuorisotyö -yhteisö, jossa järjestettiin sunnuntai-iltaisina virtuaalinen nuortenilta Church@.³ Urban Light oli vuonna 2008 Lahden seurakuntayhtymässä kehitetty toimintakonsepti ja nuorten aikuisten yhteisö, jossa yhdistettiin sekä verkossa että kasvokkain tapahtuvaa toimintaa.⁴ Verkkopalvelu City.fi:ssä puolestaan toimi Rakkauden ammattilaiset -keskustelualue, jota kehitettiin usean seurakunnan ja Kirkkopalvelujen yhteistyönä.⁵ Nämä kokeilut ovat päättyneet, mutta esi- ja alakouluikäisille suunnattu virtuaalinen toimintaympäristö Lastenkirkko.fi toimii edelleen, ja sillä on kuukausittain noin 3 000 vierasta.⁶

Kirkon verkkotyön kehittämisen taustalla olevat tavoitteet käyvät ilmi asiaa käsittelevistä Kirkkohallituksen mietinnöistä. Vuorovaikutteisten verkkopalvelujen kehittämistä koskevassa

1 Haastettu kirkko 2012, 273–274.

2 Kirkkohallitus ja hiippakunnat 2012, 16–17.

3 Hintsala et al. 2011.

4 Rosendahl 2011.

5 Kuoppala & Hauta-Aho 2011.

6 Harju 2011; Kirkkohallitus ja hiippakunnat 2012, 16–17.

mietinnössä vuodelta 2007 painotettiin voimakkaasti, että internet ei ole enää vain viestintäväline vaan uusi toimintaympäristö kirkolle. Erityistä huomiota kiinnitettiin verkossa toteutuvaan yhteisöllisyyteen:

”Verkko on nykyisin aito elämän ympäristö. Se ei ole virtuaalinen, keinotodellinen maailma. Verkossa ollaan, eletään, tutustutaan, ihastutaan, rakastutaan ja tavataan ystäviä. Verkko on todellisuus, rinnakkaistodellisuus, jonka erityinen piirre on ajan ja paikan suhteellistaminen. Perinteiset yhteisöt ja verkkoyhteisöt eivät ole toisiaan poissulkevia, vaan täydentäviä; ne palvelevat ihmisiä erilaisissa elämäntilanteissa.

Lähes riippumattomuus ajasta ja paikasta luo kiinnostavan mahdollisuuden yhteisöllisyydelle. Usein välimatkat ja loputon aikapula rajoittavat ihmisten yhteisöön liittymistä. Verkkoyhteisön ei tarvitse olla samassa tilassa samaan aikaan. [...] Toisaalta käytäntö on osoittanut, että verkossa syntynyt yhteisö haluaa usein myös tavata toisensa kasvokkain, keskustella ja juhlia, jakaa arkea ja etsiä.”⁷

Mietinnön muotoiluista käy ilmi, että verkkoon on ladattu paljon odotuksia, toiveita ja mielikuvia uudelta tavasta luoda yhteisöllisyyttä seurakuntalaisten välille. Samaan aikaan siihen liitettiin myös uhkakuvia: ”Jos emme ole läsnä verkossa, emme ole läsnä ihmisten elämässä”.⁸ Yhteisöllisyyden pelättiin siirtyvän verkon myötä kirkon tavoittamattomiin, mikäli kirkko ei ole kehityksessä aktiivisesti mukana.

Kuinka hyvin tällaiset mielikuvat ja odotukset vastaavat todellisuutta? Millainen vaikutus kirkon läsnäololla verkossa on seurakuntalaisten yhteisöllisyyden rakentumisessa? Kuinka suomalaiset ylipäättään suhtautuvat uskonnollisiin sisältöihin ja keskusteluihin verkossa? Haluavatko suomalaiset viestiä seurakuntansa kanssa sosiaalisen median kautta? Vaikka kirkon verkkopalvelujen suoraa vaikutusta esimerkiksi kirkon jäsenyyden ja seurakuntayhteyden vahvistumiseen ja heikkenemiseen on vaikea suoraan mitata millään luotettavalla tavalla, verkon käytön suhdetta uskonnolliseen elämään on kuitenkin mahdollista selvittää yleisemmällä tasolla. Aihepiiriä käsittelevää tutkimusta on toistaiseksi vähän. Meri-Anna Hintsalan työtovereineen toimittamassa julkaisussa *Verkkoa kokemassa* on lukuisia artikkeleita, joissa tarkastellaan kirkon verkkotyötä, hankkeita ja toimintamuotoja pääosin kuvailevalla otteella.⁹ Seurakunnan työntekijöiden valmiuksia ja asenteita suhteessa verkon käyttöön on tarkasteltu raportissa *Kohtaamista vai oikeaa tietoa?*¹⁰

Tämän artikkelin tarkoituksena on analysoida kvantitatiivisin menetelmin niitä tekijöitä, jotka vaikuttavat suomalaisten verkon kautta tapahtuvaan vuorovaikutukseen evankelisluterilaisen kirkon kanssa. Analyysi perustuu pääosin vuonna 2011 toteutettuun Gallup Ecclesiastica -aineistoon, jossa oli perinteisten uskonnollisuutta kartoittavien kysymysten ohella laaja joukko kysymyksiä seurakuntien viestinnästä. Kyselyn toteutti Kirkon tutkimuskeskuksen toimeksiannosta TSN-Gallup Oy. Aineiston tiedonkeruumenetelmänä käytettiin sähköiseen tiedonkulkuun perustuvaa tiedonkeruualustaa eli web-pohjaista tiedonkeruuta, TNS Gallup Forumia. TNS Gallup Forum muodostuu noin 40 000 suomalaisesta jäsenestä, jotka edustavat Suomen aktiiviväestöä ikäryhmässä 15–75-vuotiaat. On syytä huomata, että

7 Hengellinen elämä verkossa, 2007, 3–4.

8 Hengellinen elämä verkossa 2007, 3.

9 Hintsala 2011.

10 Hintsala & Ketola 2012.

koska kyseessä on internetpaneelina toteutettu kyselytutkimus, vastaajajoukossa ei ole niitä, jotka eivät lainkaan käytä internetiä. Kyselykutsu lähetettiin marraskuussa 2011 kaikkiaan 7 663 paneelin jäsenelle ja siihen vastasi 4 930 henkilöä (vastausprosentti 64). Lopullinen aineisto on painotettu iän, sukupuolen ja kirkkoon kuulumisen suhteen niin, että se vastaa Suomessa asuvaa aikuisväestöä ikäryhmissä 15–75-vuotiaat.

Artikkelin ensimmäisessä osassa tehdään katsaus uskontoa internetissä käsittelevään aikaisempaan tutkimukseen. Tarkoituksena on selvittää niitä keskeisiä havaintoja, joita tutkijat ovat tehneet uskonnon ilmentymistä verkossa sekä verkon vaikutuksista uskonnollisiin yhteisöihin. Empiirisen osion alussa luodaan suomalaisten seurakunta-aktiivisuuteen pohjaava jäsenkategorisointi ja kuvataan niiden demografisia erityispiirteitä. Varsinaisessa analyysiosassa siirrytään tarkastelemaan verkon käyttötapoja ja toiveita kirkon suhteen eri jäsenkategorioissa. Päättämiseksi on selvittää, millä tavoin verkon käyttö vaikuttaa uskonnollisuuteen ja päinvastoin: eroavatko erilaiset jäsenet ratkaisevasti myös internetin uskonnollisen käytön suhteen toisistaan. Tätä kautta voidaan saada selkeämpää yleiskuvaa siitä, mitä kirkollisella verkkoviestinnällä voidaan lopulta saavuttaa ja mikä sen merkitys on uskonnollisen yhteisöllisyyden kannalta.

2 Uskonto ja internet tutkimuksen kohteena

Uskonto on ollut vahvasti läsnä internetissä jo sen varhaisvaiheista lähtien. Aihetta sivuavaa tutkimusta alkoi ilmaantua 1990-luvun puolivälissä, jolloin tutkijat alkoivat kartoittaa verkossa tapahtuvaa (”online”) uskonnollista toimintaa sekä spekuloida sen vaikutuksista perinteisempään, verkon ulkopuolella tapahtuvaan (”offline”) uskonnolliseen elämään. Stephen O’Learyn ja Brenda Brasherin artikkeli *The Unknown God of the Internet* oli ensimmäinen merkittävä katsaus uskonnon ilmenemismuotoihin verkossa.¹¹ Samana vuonna ilmestyi myös O’Learyn artikkeli *Cyberspace as Sacred Space*, jossa tarkasteltiin lähemmin verkossa toteutettavia rituaaleja.¹² Nykyisin uskonnon ja internetin tutkimus on yksi uskonnontutkimuksen osa-alue sekä vakiintunut osa laajempaa verkkoviestinnän tutkimusta, ja sillä on esimerkiksi oma aikakausjulkaisunsa *Online: Heidelberg Journal of Religions on the Internet*, joka on ilmestynyt vuodesta 2005. Aiheesta on lisäksi ilmestynyt lukuisia artikkelikokoelmia¹³ sekä tieteellisten aikakausjulkaisujen erikoisnumeroita (esim. *Religion* [2002]; *Studies in World Christianity* [2009]; *Journal of Computer-Mediated Communication* [2009]; *Australian Religious Studies Review* [2010]).

Tutkimusala on kehittynyt nopeasti ja tätä kehitystä on jäsenetty kolmeen aaltoon.¹⁴ Ensimmäisen aallon tutkimukselle oli ominaista itse tekniikkaan liittyvä uutuudenviehätys, ja siinä huomio kiinnitettiin yleensä verkossa syntyneisiin uusiin ja eksoottisiin uskonnollisuuden ilmauksiin. Keskustelulle antoivat sävynsä erilaisten internetiin liitettyjen utopioiden ja dystopioiden ympärillä käyty keskustelu.¹⁵ Erityisenä kiinnostuksen kohteena oli verkossa

11 O’Leary & Brasher 1996.

12 O’Leary 1996.

13 ks. Hadden & Cowan 2000; Dawson & Cowan 2004; Højsgaard & Warburg 2005.

14 Højsgaard & Warburg 2005; Campbell 2011a.

15 esim. Rheingold 1993; Poster 1995.

ilmenevä uudenlainen yhteisönmuodostus, ”virtuaaliyhteisöt”.¹⁶ Internet nähtiin muutoksen ja uudistuksen symbolina, joko uudenlaisen solidaarisuuden ja yhteisöllisyyden luoja tai perinteisten yhteisöjen tuhoajana. Valtaosa alkuvaiheen tutkimuksesta oli luonteeltaan kuvailevaa ja perustui tapaustutkimuksiin.¹⁷

Toisen aallon tutkimus rakentui aikaisempien kuvailevien tutkimusten perustalle, mutta sille oli ominaista systemaattisempi ote jäsentää, vertailla ja luokitella erilaisia verkossa esiintyvän uskonnollisuuden ilmenemismuotoja. Esimerkiksi Hellandin käsite-erottelu uskonnollinen ja online-uskonnon välillä on osoittautunut suosituksi tavaksi jäsentää tutkimuskenttää.¹⁸ Edellinen tarkoittaa perinteisen uskonnon ulottumista verkkoon ja jälkimmäinen verkon ehdoilla syntynyttä uudenlaista uskonnollisuutta. Huomio myös siirtyi vähitellen pois uudesta tekniikasta ihmisiin, ja tutkimuksessa alettiin käyttää ihmistieteiden ajankohtaisia teorioita ja kysymyksenasetteluja ilmiöiden kriittisemmässä analyysissä. Näissä tutkimuksissa on myös nähtävissä aiempaa selkeämpi pyrkimys suhteuttaa verkossa ilmenevän uskonnollisen toiminnan vaikutuksia uskonnollisiin yhteisöihin verkon ulkopuolisessa maailmassa.¹⁹

Uskonto ja internet -tutkimuksen kolmas aalto on vasta iduillaan, mutta tutkijoiden mukaan siinä on odotettavissa käänne vahvempaan teoreettiseen työhön.²⁰ Kolmannen aallon tutkimukselta odotetaan suurempaa tieteidenvälisyyttä ja eri oppiaineista peräisin olevien teoreettisten työkalujen soveltamista uskonnon verkossa esiintyviin muotoihin. Kolmannen aallon tutkimukselta myös odotetaan, että se kytkee vahvemmin verkossa ilmenevän uskonnollisen toiminnan laajempaan käynnissä olevaan yhteiskunnalliseen ja kulttuuriseen muutokseen, eikä tarkastele sitä muusta uskonnollisuuden muutoksesta irrallisena vyöhykkeenä.²¹

3 Uskonto verkostoyhteiskunnassa

Tuoreessa katsausartikkelissaan uskonto ja internet -tutkimukseen yhdysvaltalainen mediatutkija Heidi Campbell on koostanut yhteen tutkimusalan keskeisiä löydöksiä ja pyrkinyt niiden avulla luonnehtimaan uutta, nykyajan verkostoyhteiskunnalle ominaista uskonnon muotoa.²² Taustalla on Manuel Castellsin teoria siitä, kuinka uusi teknologinen paradigma, informationalismi, on korvaamassa industrialismia, teolliseen tuotantoon perustuvaa teknologista paradigmat sosiaalisen järjestyksen perustana.²³ Verkostoyhteiskunta on informationalismille perustuva uusi sosiaalinen rakenne, jossa sosiaaliset suhteet ovat yhä hajautetumpia mutta samalla yhä tiiviimmin vuorovaikutuksessa keskenään. Campbell katsoo, että verkostoyhteiskuntaan liittyy uudenlainen uskonnon muoto, jota hän nimittää ”verkostouskonnoksi” (networked religion) ja jota voidaan luonnehtia viidellä yhdistävällä piirteellä: verkostoyhteisöllisyys (networked community), identiteettikerronta (storied identity), vaihtuvat auk-

16 Rheingold 1993.

17 Campbell 2013, 234.

18 Helland 2000.

19 Campbell 2013, 234.

20 Campbell 2013.

21 Campbell 2013.

22 Campbell 2011.

23 Castells 1996.

toriteetit (shifting authority), uskonnonharjoitusten läheneminen (convergent practice) ja monipaikkainen todellisuus (multisite reality).

Verkostoituneella yhteisöllisyydellä Campbell tarkoittaa sitä, että uskonnonharjoitus tapahtuu erityisessä sosiaalisessa viitekehyksessä, joka rakentuu verkossa tapahtuvan vuorovaikutuksen varaan. Tällaiset verkostoyhteisöt ovat konventionaalisia vastineitaan löyhempiä verkostoja, ja ne rakentuvat hyvin laajalla asteikolla vaihtelevien jäsenyyksien ja sitoutumisen asteiden varaan. Uskonnollisia verkkoyhteisöjä koskeva tutkimus osoittaa, että yksittäisen suhteellisen pysyvän yhteisön sijaan ihmiset verkon myötä elävät sosiaalisissa verkostoissa, jotka ovat alhaaltapäin rakentuvia, muutoksenalaisia, syvyydeltään vaihtelevia, ja pitkälle yksilöllistyneitä.²⁴

Identiteetikerronta viittaa siihen, että verkkovuorovaikutus rohkaisee uskonnollisiin keiteluihin, jotka voivat johtaa monenlaisten vaihtoehtoisten ja yksilöllisten uskonnollisten kehitys- tai kasvukertomusten tuottamiseen. Monien sosiologien mukaan myöhäismodernille ajalle on ominaista identiteetin pirstaleisuus, epävarmuus ja tuotteistuminen.²⁵ Verkon uskonnollinen identiteetikerronta heijastelee tällaista kehitystä. Tutkimus on osoittanut, että internet tarjoaa lukuisia mahdollisuuksia ja välineitä uskonnollisen identiteetin muodostamiseen, mikä paikallisissa olosuhteissa muutoin olisi mahdotonta tai vaikeaa.²⁶

Vaihtuvilla auktoriteeteilla Campbell tarkoittaa sitä, että verkko on synnyttänyt uudenlaisia toimijoita kuten bloggaajat, keskusteluareenoiden moderaattorit, ja webmasterit, jotka saattavat saada huomattavaa valtaa ja näkyvyyttä verkossa ja toisinaan sen ulkopuolellakin ja sitä kautta kyvyn haastaa perinteisiä institutionaalisia auktoriteetteja.²⁷ Kyse ei kuitenkaan ole pelkästään perinteisten auktoriteettien haastamisesta, vaan verkko tarjoaa välineitä ja mahdollisuuksia myös niiden vahvistamiseen ja tukemiseen. Tämän kehityksen myötä internetistä on tullut yhä enemmän uskonnollisten auktoriteettikiistojen, näkemysten vaihdon ja keskustelun areena.

Uskonnonharjoituksen läheneminen (konvergoituminen) perustuu siihen, että internet toimii uskonnollisena varantona, joka tarjoaa mahdollisuuden valita itselle laajasta kirjosta aineksia ja tilanteeseen sopivia uskomuksia ja tapoja. Perinteisiä ja vieraampia aineksia hyödynnetään erittelemättä ja samanaikaisesti, mikä johtaa erilaisten raja-aitojen liudentumiseen vanhan ja uuden, traditionmukaisen ja vierasperäisen aineksen välillä. Aiemmin alakulttuureille ominainen ”pick-n-mix” uskonnollisuus valtavirtaistuu, kun vastaavasti tiukkarajaisemmat käsitykset uskonnonharjoituksen ”puhtaudesta” marginalisoituvat.²⁸

Todellisuuden monipaikkaisuudella (multisite reality) viitataan siihen, että verkossa ja sen ulkopuolella toteutuvalla elämällä on kaikesta huolimatta vahvat siteet toisiinsa ja että yksilöiden kannalta kyseessä ovat rinnakkain ja lähekkäin olevat todellisuuden rakentumisen alueet. Käytännössä tämä merkitsee sitä, että verkossa harjoitettu uskonnollisuus on usein pikemminkin laajentuma verkon ulkopuolisesta uskonnonharjoituksesta kuin täysin itsenäinen elämäalueensa. Toisin sanoen online-uskonto käyttää offline-uskontoa usein mallina ja esikuvanaan. Kristityt järjestävät jumalanpalveluksia Second Life virtuaalimaailmassa ja vastaavasti Hinduilla on mahdollisuus vieraila pyhillä paikoillaan verkon välityksellä.

24 Campbell 2011, 5–8.

25 Giddens 1991.

26 Campbell 2011, 9.

27 Campbell 2011, 11–13.

28 Campbell 2011, 16.

Campbellin mukaan nämä viisi piirrettä eivät kuvaa pelkästään uskonnon verkossa saamia muotoja, vaan ne luonnehtivat verkostoyhteiskunnassa tapahtuvaa sosiaalisen elämän muutosta laajemmin. Silti artikkelissa jää epäselväksi, mikä oikeastaan on itse verkon käytön vaikutus uskonnollisuuteen ja yhteisöllisyyteen ja mikä on seurausta laajemmasta yhteiskunnallisesta muutoksesta.

4 Uskonnollinen yhteisöllisyys ja verkko

Internet parantaa yksilöiden viestintämahdollisuuksia, ja siten sen on usein katsottu edesauttavan yhteisöllisyyttä ja mahdollistavan yksilön paremmat vaikutusmahdollisuudet yhteisiin ja yhteiskuntaan. Kuten edellä olevasta katsauksesta käy ilmi, verkon mahdollistamat ja synnyttämät uudenlaiset yhteisöllisyyden ilmentymät sekä niiden vaikutus perinteisiin offline-yhteisiin ovat alusta lähtien olleet keskeinen osa uskonto ja internet -tutkimusta. Tutkimuksen varhaisvaiheessa internetiin ladattiin paljon odotuksia erityisesti yhteisöllisyyden näkökulmasta. Esimerkiksi Stephen O’Leary väitti internetin muuttavan uskonnollisia uskomuksia ja tapoja vallankumouksellisilla tavoilla.²⁹ Tällaiset spekulatiot virittivät pohdintaa verkon kyvystä muokata uskontoa uudelleen. Tutkimuksen karttumisen myötä esiin on kuitenkin noussut juuri päinvastainen havainto: verkossa ilmenevä uskonnollisuus tosiasiaassa heijastaa pitkälti niitä ilmiöitä, joita tutkijat ovat havainneet nykyajan uskonnollisuudessa yleisemmin.³⁰

Yhä useammin tutkijat ovat korostaneet sitä, kuinka internet on arkipäiväistynyt ja tullut luontevaksi osaksi ihmisten jokapäiväistä elämää.³¹ Internetiä käytetään arjen viestintävälineenä, jonka avulla hallitaan jokapäiväistä sosiaalista elämää niin, että ero online ja offline -todellisuuksien välillä ohenee. Kyseessä eivät ole irralliset ja radikaalisti toisistaan poikkeavat sosiaalisen elämän ulottuvuudet, vaan molemmat ovat kiinteä osa arjen sosiaalista kanssakäymistä. Niinpä verkon käytön ymmärtämiseksi on ymmärrettävä ihmisten sosiaalisia tarpeita ja arjen vuorovaikutusta, ei niinkään tuijotettava tekniikan suomiin mahdollisuuksiin irrottautua arjesta kokonaan toisenlaiseen ulottuvuuteen. Sama pätee näinmuodoin myös uskonnollisuuteen. Verkossa ilmenevä uskonnollisuus heijastelee ”elettyä uskontoa” (lived religion), tavallisten ihmisten (ei-spesialistien) tapoja omaksua ja käyttää uskonnollisia aineksia osana jokapäiväistä elämäänsä ja omista lähtökohdistaan käsin, mikä on aina ollut luonteenomaista kansanhurskaudelle.³²

Myös muu verkon sosiaalisia vaikutuksia koskeva tutkimus antaa tukea näille havainnoille. Yksi harvoja internetin sosiaalisia seuraamuksia analysoivista kvantitatiivisiin kyselyaineistoihin pohjaavista tutkimuksista on James E. Katzin, Philip Aspdenin ja Ronald E. Rican Syntopia-projekti.³³ Hanke oli ensimmäinen yhdysvaltalainen tutkimus, jossa käytettiin kansallisesti edustavaa kyselyaineistoa koskien internetin käyttöä ja sen vaikutuksia sosiaaliseen elämään. Aineisto koostui seitsemästä erillisestä kyselystä vuosina 1995–2000. Projektin keskeisiä havaintoja oli, että internetin käyttäjät eivät olleet yhtään muuta väestöä vähemmän aktiivisia

29 O’Leary 1996.

30 Campbell 2011, 2; Dawson 2004.

31 Wellman & Haythornwaite 2002; ks. Campbell 2013.

32 McGuire 2006.

33 Katz & Rice 2002.

(vaan päinvastoin joskus jopa hivenen aktiivisempia) jäseniä kulttuurisissa, uskonnollisissa tai lähialueyhteisöissä.³⁴ Havainnot tukivat sitä päätelmää, että internetin käytöllä ei ollut mitään suoraa vaikutusta offline-yhteisöihin osallistumiseen. Verkon käyttö ei siten sen enempää uhannut kuin toisaalta erityisen vahvasti ruokkinutkaan konventionaalista yhteisöllisyyttä.

Toinen keskeinen havainto tutkimuksesta oli, että internet ei korvaa vaan täydentää muita viestinnän muotoja.³⁵ Internetin käyttäjillä ei havaittu mitään erityistä vähenemistä muiden viestintävälineiden käytössä. Internetin käyttö ei myöskään uhannut sukulaisuus- tai ystävyysuhteiden hoitamista verkon ulkopuolella: verkon käyttäjät olivat päinvastoin hivenen muuta väestöä aktiivisemmin myös muulla tavoin yhteydessä perheeseen ja ystäviinsä. Väitteet siitä, että internet tekisi ihmistä entistä yksinäisempiä, eivät siten saaneet tutkimuksesta minkäänlaista tukea.

Verkon itsenäinen kyky vaikuttaa ihmisten mieltymyksiin ja käyttäytymiseen on kaiken kaikkiaan osoittautunut vähäiseksi. Monet muut projektin havainnot vahvistivat, että internetin käyttäjien mieltymykset eivät oleellisella tavalla poikkea muusta väestöstä. Vuoden 1996 vaalien alla tehdyssä kyselyssä havaittiin, että ihmiset tukeutuivat verkon välityksellä täsmälleen samoihin uutiskanaviin kuin verkon ulkopuolellakin, sen sijaan että olisivat etsiytyneet verkon mahdollistamille uusille tiedonlähteille, kuten erityisille poliittisille sivustoille tai edes kandidaattien vaalisivuille.³⁶ Havainnot eivät antaneet tukea sille, että verkon käytöllä olisi voimakkaan kumouksellisia vaikutuksia ihmisten poliittiseen käyttäytymiseen tai osallistumiseen.

Myöhemmät uskontoa koskevat tutkimukset ovat tukeneet näitä havaintoja. Vuonna 2004 ilmestyneessä Pew Internet & American Life -projektin raportissa *Faith Online* todettiin, että internetiä uskonnollisiin tarkoituksiin käyttävät ovat muita todennäköisemmin uskonnollisten yhteisöjensä aktiivisia jäseniä.³⁷ Heistä puolet ilmoitti käyvänsä kirkossa vähintään kerran viikossa ja monet määrittävät itsensä evankelikaalisiksi kristityiksi. Nämä ihmiset tavoittelivat pikemminkin keinoja ilmaista ja tuoda esiin olemassa olevaa uskonnollisuuttaan kuin etsivät jotakin uutta ja erilaista. Uskonnolliset ”etsijät” olivat verkossa marginaalinen ilmiö. Mia Lövheimin tutkimus ruotsalaisesta nuorten verkkoyhteisö LunarStormin jäsenistä vahvisti saman havainnon: ne nuoret, jotka olivat uskonnollisesti aktiivisia verkon ulkopuolella ja uskoivat Jumalaan kirkon opettamalla tavalla, muodostivat tutkimuksessa selvän vähemmistön ja kuitenkin juuri tämä ryhmä oli kaikkein aktiivisin uskonnollisilla verkkosivustoilla vierailuissa, keskusteluryhmiin osallistumisessa sekä uskonnollisen musiikin, elokuvien tai verkkolehkien käytössä.³⁸

Kaikesta edellä olevasta voidaan johtaa joukko hypoteeseja uskonnollisen verkkoviestinnän suhteen myös Suomen evankelis-luterilaisen kirkon jäsenten keskuudessa:

1. Ensinnäkin voidaan olettaa, että verkon käyttö on luonnollistunut suomalaisten keskuudessa niin, että uskonnollisuudella ylipäättään ei ole vaikutusta sen käyttöön. Verkkoa käyttävät sekä uskonnollinen että vähemmän uskonnollinen osa väestöä yhtä suuressa määrin.

34 Katz & Rice 2002, 328.

35 Katz & Rice 2002, 329.

36 Katz & Rice 2002, 333–334.

37 Hoover et al. 2004, ii.

38 Lövheim 2008, 214.

2. Toiseksi voidaan olettaa, että verkon käyttö uskonnollisiin tarkoituksiin heijastelee ihmisten uskonnollista aktiivisuutta ylipäättään. Ne ihmiset, jotka ovat uskonnollisesti aktiivisia muussa elämässään, ovat uskonnollisesti aktiivisia myös verkon piirissä.

3. Kolmanneksi, koska internet ei korvaa vaan täydentää muita viestinnän kanavia, voidaan ennakoida, että perinteisen uskonnollisen median seuraaminen on positiivisessa yhteydessä myös uskonnolliseen verkon käyttöön.

4. Neljänneksi, koska verkon käyttö heijastaa ihmisten mieltymyksiä verkon ulkopuolella, voidaan ennakoida, että verkkoa uskonnollisiin tarkoituksiin käyttävät edustavat uskonnollisesti aktiivisia suomalaisia myös katsomusten sisältöjen osalta.

Näitä hypoteeseja voidaan testata Gallup Ecclesiastica 2011 -aineiston avulla. Ennen tätä on kuitenkin syytä tarkastella suomalaisten kirkkosuhdetta. Suomalaiset ja myös kirkon jäsenet ovat monella tavalla kirjavaa joukkoa. Jo ikä ja sukupuoli vaikuttavat merkittävästi suomalaisten seurakunta-aktiivisuuteen. Lisäksi asioita mutkistaa ihmisten erilainen suhde uskonnollisuuteen ylipäättään.

5 Suomalaisen suhde seurakuntaan

Seurakuntasuhteen tiiviyyttä voidaan mitata monella tavalla. Gallup Ecclesiastica 2011 -kyselyssä vastaajilta kysyttiin tätä mittaava, varsin monia vuorovaikutustapoja kattava kysymys: ”Kuinka usein osallistut tai olet muulla tavoin suoraan tekemisissä seurakuntasi kanssa? Eli kysymme tässä kysymyksessä seurakunnan tarjoamien palvelujen käytöstä.” Kysymyksen jatko-osassa täsmennettiin, että seurakunnan palveluja ovat esimerkiksi jumalanpalvelus, kirkolliset toimitukset, konsertit, lasten iltapäiväkerhot, raamattupiirit ja diakoniatyö. Kyselyn tuloksista käy ilmi, että tällä tavoin määriteltynä kaikista suomalaisista 13 prosenttia ilmoitti olevansa tekemisissä seurakuntansa kanssa vähintään kuukausittain, 19 prosenttia pari kertaa vuodessa, 37 prosenttia kerran vuodessa tai harvemmin ja 9 prosenttia ei käyttänyt seurakunnan palveluja lainkaan. Näiden lisäksi 23 prosenttia haastatelluista ei ollut evankelis-luterilaisen seurakunnan jäsen, mikä on syytä lisätä omaksi ryhmäkseen (taulukko 1).

Taulukko 1. Suomalaisen kirkkosuhteen tyypit

Kategoria	Osallistuminen seurakunnan toimintaan	Osuus kirkon jäsenistä (N = 3 747)	Osuus suomalaisista (N = 4 930)	Laaja ryhmitely
Aktiiviset jäsenet	Vähintään kuukausittain	16,4 %	12,5 %	31,5 % (Kirkolliset)
Sosiaaliset jäsenet	Kaksi kertaa vuodessa	24,8 %	19,0 %	
Aatteelliset jäsenet	Kerran vuodessa tai harvemmin	47,8 %	36,6 %	36,6 % (Aatteelliset)
Osallistumattomat jäsenet	Ei käytä srk:n palveluja	11,0 %	8,5 %	31,9 % (Ei-kirkolliset)
Ei-jäsenet	Ei ole ev.lut. srk:n jäsen	--	23,4 %	

Evankelis-luterilaisten seurakuntien jäsenet saadaan tällä tavalla jaettua neljään toisistaan varsin selkeästi erottuvaan jäsenkategoriaan, sekä lisäksi niihin suomalaisiin, jotka eivät kuulu evankelis-luterilaiseen kirkkoon. Jäsenkategoriat eroavat toisistaan ratkaisevasti sen suhteen, kuinka tiivistä yhteydenpitoa niihin kuuluvilla on seurakuntansa muihin jäseniin. Vähintään kuukausittain seurakuntaansa yhteydessä olevista aktiivisista jäsenistä lähes neljä viidestä (79

%) ilmoittaa tuntevansa useita oman seurakuntansa aktiivisia jäseniä vähintään nimeltä. Kaksi kertaa vuodessa seurakuntaansa yhteyttä pitävien sosiaalisten jäsenien joukossa osuus on vielä noin kolme viidestä (59 %). Kerran vuodessa osallistuvien aatteellisten jäsenien keskuudessa osuus putoaa kolmannekseen (34 %). Niiden osallistumattomien jäsenten joukosta, jotka eivät käytä seurakunnan palveluja, vain alle joka kymmenes (9 %) ilmoittaa tuntevansa aktiivisia seurakuntalaisia. Tämä osoittaa, että seurakuntayhteyden tiivyyttä voidaan hyvin käyttää indikaattorina, joka kertoo jäsenten yhteisöön sitoutumisen asteesta.

Nämä jäsenyysprofiilit ovat eri tavoin edustettuna erilaisissa väestöryhmissä. Varsinkin sukupuolijakauma on jokseenkin vino: aktiivisista jäsenistä 61 prosenttia on naisia ja 39 prosenttia miehiä. Myös sosiaalisten ryhmässä sukupuolijakauma on sama. Sen sijaan aatteellisten jäsenten ryhmässä sukupuolijakauma kallistuu jo hivenen toiseen suuntaan: naisia on 47 ja miehiä 53 prosenttia. Osallistumattomien jäsenten joukossa myös hienoinen enemmistö, 56 prosenttia on miehiä, ja ei-jäsenten joukossa osuus on lähes sama (57 %).

Myös ikäjakaumaltaan ryhmät eroavat merkittävästi toisistaan. Aktiivisista jäsenistä vain 14 prosenttia kuului nuorimpaan, 15–29-vuotiaiden ikäryhmään, eivätkä osuudet kohonneet sen suuremmiksi myöskään 30–39-vuotiaiden tai 40–49-vuotiaiden ikäryhmissä. Sen sijaan aktiivisista noin kolmasosa (32 %) kuului 50–64-vuotiaiden ryhmään ja lähes saman verran (28 %) yli 65-vuotiaisiin. Toisin sanoen noin kolme viidestä (60 %) aktiivisista oli yli 50-vuotiaita. Sosiaalisten jäsenten keskuudessa osuudet olivat vielä varsin samansuuruisia. Sen sijaan aatteellisten jäsenten keskuudessa osuudet painottuivat tasaisemmin: heidän keskuudessaan jo yli neljäsosa kuului nuorimpaan ikäryhmään ja vain runsas kolmannes (37 %) oli yli 50-vuotiaita. Osallistumattomien jäsenten keskuudessa sen sijaan painottui vahvasti nuorin ikäryhmä: heistä jopa kaksi viidestä (39 %) kuului nuorimpaan, 15–29-vuotiaiden ikäryhmään.

6 Internetin käytön arkipäiväisyys

Edellä esitetyistä hypoteeseista ensimmäisen mukaan verkko on uskonnollisesti neutraali arjen työkalu, eikä uskonnollisuus vaikuta siihen. Tätä oletusta voidaan testata paitsi eri tavoin uskonnollisesti aktiivisten verkon käyttöä vertaamalla, myös tarkastelemalla internetin käyttöastetta.

Internetin käyttöaste on Suomessa kansainvälisesti vertaillen erittäin korkea. Tilastokeskuksen mukaan vuonna 2012 Suomessa oli 910 internetin käyttäjää tuhatta asukasta kohti, mikä on lähellä muita pohjoismaita.³⁹ Vuonna 2013 yhteensä 85 prosenttia 15–89-vuotiaista suomalaisista oli käyttänyt internetiä viimeisten kolmen kuukauden aikana. Alle 50-vuotiaiden ikäryhmissä osuudet olivat kaikissa 100 prosenttia, mutta ne ovat kohonneet myös vanhemmissa ikäryhmissä. 50–59-vuotiaiden keskuudessa internetiä oli käyttänyt 92 prosenttia (88 prosenttia vuonna 2010). 60–74-vuotiaiden keskuudessa jo 72 prosenttia suomalaisista oli käyttänyt internetiä, kun vastaava osuus vuonna 2010 oli 54 prosenttia. 75–89-vuotiaistakin 27 prosenttia oli käyttänyt internetiä. Vastaavasti tietokone löytyi vuonna 2011 jo 88

³⁹ Suomen tilastollinen vuosikirja 2013, 650.

prosentista ja laajakaistayhteyskin jo 78 prosentista kotitalouksia. Älypuhelimia löytyi myös jo 46 prosentista kotitalouksia.⁴⁰

Vaikka internetin käyttöaste sinällään on varsin korkea, se ei tarkoita, etteivätkö sosiodemografiset tekijät, kuten ikä, sukupuoli ja asuinalueen kaupunkimaisuus vaikuttaisi siihen, kuinka internetiä käytetään. Aiemmassa tutkimuksessa suomalaisten verkkokäytöstä on havaittu, että nuoret käyttävät verkkoa huomattavasti monipuolisemmin kuin iäkkäät ja myös miesten verkon käyttö on monipuolisempaa kuin naisten.⁴¹ Nuorten käyttö on myös huomattavasti viihdepainotteisempaa kuin vanhempien ikäryhmien. Vanhemmissa ikäryhmissä verkkoa käytetään suppeammin ja valtaosin asialähtöisesti.⁴²

Taulukossa 3 on eriteltynä internetin käyttöaktiivisuutta edellä luonnehdituissa jäsenkategorioissa. Siitä käy ilmi, että eri jäsenkategorioiden välillä ei ole suuria eroja internetin käytössä. Aktiivisistakin 73 prosenttia käyttää internetiä vähintään päivittäin. Sosiaalisten joukossa vastaava luku on 76 ja aatteellisten joukossa 82. Osallistumattomien keskuudessa vähintään päivittäin käyttävien osuus on 81 prosenttia ja ei-jäsenten keskuudessa 85. Tulos kertoo selvästi, että uskonnollinen aktiivisuus ei ole juurikaan yhteydessä internetin käyttöön sinällään. Vähäiset havaittavat erot ovat todennäköisesti seurausta taustalla olevasta iän vaikutuksesta (kun muistetaan, että aktiiviset ja sosiaaliset ovat keskimääräistä vanhempia). Valtaosalle suomalaisista verkon käyttö on neutraali viestintäväline siinä missä radio tai televisio, ja se on yhä kiinteämmin osa arkea eri elämänalueilla, uskonto mukaan lukien.

Taulukko 2. Internetin käyttöaktiivisuus eri jäsenkategorioissa (N = 4 893) (%)

	Useita kertoja päivässä	Päivittäin	5–6 päivänä viikossa	3–4 päivänä viikossa	1–2 päivänä viikossa	1–3 päivänä kuukaudessa tai harvemmin	Kaikki
Aktiiviset	39,2	33,7	13,6	8,5	3,9	1,1	100,0
Sosiaaliset	41,4	34,5	13,3	7,5	2,9	0,3	100,0
Aatteelliset	49,2	32,6	9,8	5,4	2,8	0,3	100,0
Osallistumattomat	46,1	34,7	10,2	4,6	3,9	0,5	100,0
Ei-jäsenet	55,1	29,9	8,5	4,3	1,9	0,3	100,0
Yhteensä	47,6	32,6	10,6	5,9	2,8	0,4	100,0

7 Uskonnollisilla verkkosivuilla vierailijat

Toisen hypoteesin mukaan ihmiset, jotka ovat uskonnollisesti aktiivisia muussa elämässään, ovat uskonnollisesti aktiivisia myös verkon piirissä. Tätä oletusta voidaan arvioida tarkastelemalla uskonnollisilla verkkosivuilla vierailua suhteessa seurakuntasuhteen tiivyyteen.

Verkosta etsittyihin sisältöihin uskonnollisuudella voidaan olettaa olevan dramaattinen vaikutus, sillä verkosta haetaan ajankohtaisten uutisten ja yleistiedon lisäksi erityisesti itseä kiinnostavaa sisältöä. Gallup Ecclesiastica 2011 -kyselyssä tiedusteltiin sitä, kuinka usein vastaajat käyvät uskuntoon tai kirkkoon liittyvillä internet-sivuilla (taulukko 4). Aktiivisista jopa yli viidennes (21 %) kävi tällaisilla sivustoilla vähintään kerran viikossa ja saman verran

40 Suomen tilastollinen vuosikirja 2013, 403–404.

41 Nurmela 2006, 63.

42 Nurmela 2006, 65.

kävi muutaman kerran kuukaudessa. Noin kolmannes (37 %) heistä kävi vuosittain tai harvemmin ja vain runsas viidennes (21 %) ei käynyt koskaan hengellisillä internet-sivustoilla.

Sen sijaan jo sosiaalisten keskuudessa hengellisillä sivustoilla vierailu oli paljon harvakuisempaa. Vain noin joka kymmenes (9 %) ilmoitti käyvänsä vähintään muutaman kerran kuukaudessa ja yli kaksi viidesosaa (43 %) kävi vuosittain tai harvemmin. Sen sijaan lähes puolet (47 %) ei käynyt koskaan. Aatteellisista jäsenistä vain vajaa kolmannes (29 %) ilmoitti ylipäättään käyvänsä hengellisillä sivuilla, kun taas 71 prosenttia ilmoitti, ettei käy koskaan. Osallistumattomista jäsenistä yli 95 prosenttia kertoi, ettei käy uskuntoon tai kirkkoon liittyvillä sivuilla koskaan. Kirkkoon kuulumattomista vastaava osuus oli hieman vähäisempi, noin neljä viidesosaa.

Taulukko 3. Uskuntoon tai kirkkoon liittyvillä internetsivuilla vierailutiheys eri jäsenkategorioissa (N = 4 895) (%)

	Vähintään kerran viikossa	Muutaman kerran kuukaudessa	Kerran vuodessa tai harvemmin	Ei koskaan	Kaikki
Aktiiviset	20,6	21,2	37,1	21,1	100,0
Sosiaaliset	1,7	7,4	43,4	47,4	100,0
Aatteelliset	0,6	1,2	27,1	71,2	100,0
Osallistumattomat	1,0	0,7	2,9	95,4	100,0
Ei-jäsenet	3,5	3,0	14,2	79,3	100,0
Yhteensä	4,0	5,3	26,4	64,4	100,0

8 Kirkolliseen viestintään kohdistuvat odotukset

Kolmannen hypoteesin mukaan perinteisen uskonnollisen median seuraaminen on positii-visessa yhteydessä toiveisiin olla verkon kautta vuorovaikutuksessa seurakunnan kanssa. Gallup Ecclesiastica 2011 -kyselyssä oli kysymys, jossa tiedusteltiin, millaista viestintää vastaajat haluaisivat seurakunnaltaan saada, antamalla heidän valita kuudesta eri vaihtoehdosta kaikki ne, joiden kautta he viestintää toivoisivat. Taulukosta 5 käy ilmi, että eri viestimiin kohdistetut toiveet vaihtelivat jyrkästi seurakuntayhteyden mukaan: aktiiviset halusivat viestintää enemmän kuin muut kaikilla tarjotuilla välineillä ja vastaavasti osallistumattomat vähiten. Eri viestimien suosituimmuusjärjestys säilyi eri jäsenkategorioissa kuitenkin lähes samana. Kaikkein suosituimmaksi viestintäkanavaksi kaikissa jäsenryhmissä osoittautui edelleen seurakuntalehti. Mobiiliviestinnän suosio oli sen sijaan pienin kaikista tarjotuista vaihtoehdoista. Aktiivisistakin vain noin neljännes (24 %) ilmaisi haluavansa viestintää tällä tavoin.

Taulukko 4. Viestimet joiden kautta seurakunnan yhteydenpitoa toivotaan eri jäsenkategorioissa (N = 3 745–3 748) (%)

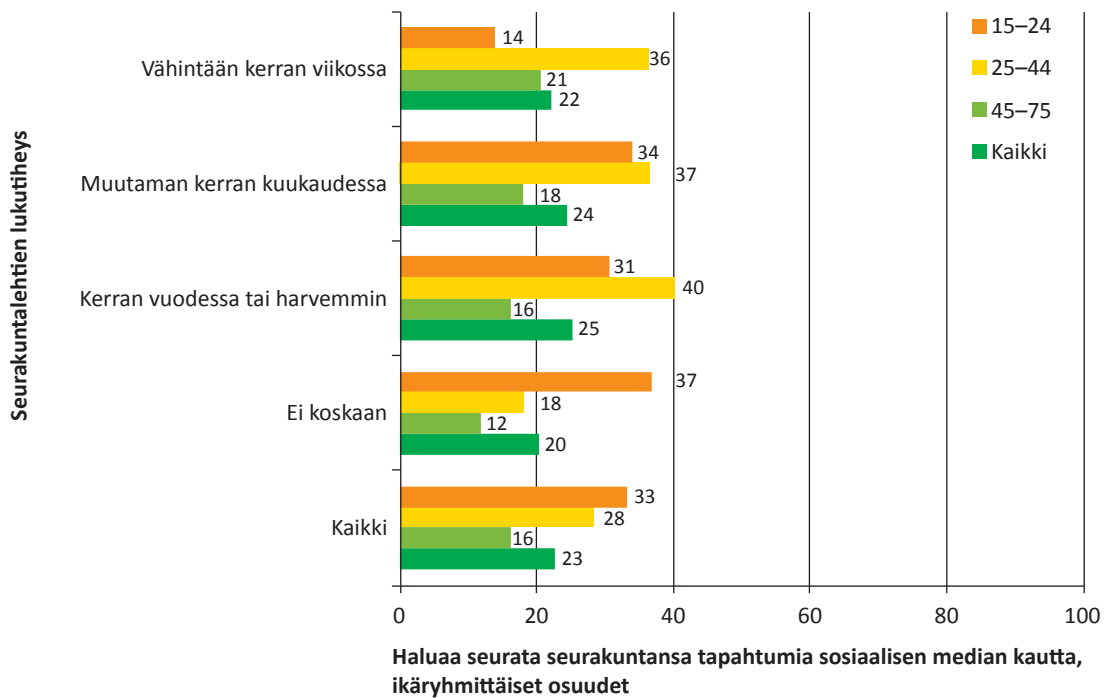
	Seurakunta-lehti	Tiedotteet, kortit, kirjeet	Puhelin	Mobiili-viestintä	Sähköposti	Sosiaalinen media
Aktiiviset	70,3	61,6	25,5	24,1	57,4	30,3
Sosiaaliset	66,6	51,3	8,8	7,7	35,7	24,4
Aatteelliset	50,2	31,8	4,5	5,5	21,0	21,4
Osallistumattomat	21,5	16,7	1,9	0,5	11,6	13,5
Yhteensä	54,4	39,8	8,7	8,5	29,6	22,7

Verkkoviestinnän kannalta on tietenkin tärkeää katsoa erityisesti mobiiliviestinnän, sähköpostin ja sosiaalisen median kautta tapahtuvan yhteydenpidon suosiota. Näistä sähköisistä viestintävälineistä suosituin oli sähköposti. Tämän viestimen kohdalla kysymyksessä tähdennettiin, että kyseessä on tilanne, jossa oma sähköpostiosoite on vapaaehtoisesti annettu seurakuntaan. Aktiivisista yli puolet (57 %) haluaisi viestintää tällä tavoin ja sosiaalisistakin yli kolmannes (37 %). Sen sijaan aatteellisista jäsenistä vain runsas viidesosa (21 %) ja osallistumattomista runsas kymmenesosa (12 %) haluaisi viestintää tällä tavoin.

Hyvin lähelle sähköpostin suosiota tulee kuitenkin sosiaalisen median, esimerkiksi Facebookin kautta tapahtuva seurakunnan toiminnasta tiedottaminen. Tämän välineen kohdalla erot eri jäsenkategorioiden välillä olivat huomattavasti pienemmät. Aktiivisista vajaa kolmannes (30 %) haluaisi yhteydenpitoa sosiaalisen median kautta, sosiaalisista vastaava luku on neljännes (24 %), aatteellisista viidennes (21 %) ja osallistumattomista noin joka seitsemäs (14 %).

Perinteisen painetun median seuraamisen yhteys siihen, kuinka kiinnostuneita ihmiset ylipäätään ovat seuraamaan seurakuntansa verkon kautta tapahtuvaa viestintää, on monimutkaisempaa, koska ikä vaikuttaa niin voimakkaasti sosiaalisen median käyttöön (kuviot 1). Kaikista suomalaisista noin joka neljäs (23 %) haluaisi voida seurata seurakuntansa tapahtumia sosiaalisen median kautta. Kuitenkin alle 25-vuotiaiden ikäryhmässä niin haluaisi tehdä jo joka kolmas (33 %). Sen sijaan yli 45-vuotiaiden ikäryhmässä enää 16 prosenttia haluaisi olla seurakuntaansa yhteydessä sosiaalisen median kautta.

Tästä seuraa, että eri ikäryhmien profiilit sen suhteen, miten seurakuntalehtien tai kristillisten lehtien lukeminen vaikuttaa halukkuuteen saada viestejä sosiaalisen median kautta, ovat toistensa peilikuvia. Vanhimmassa, yli 45-vuotiaiden ikäryhmässä tilanne on hypoteesin mukainen: mitä enemmän luetaan kristillisiä lehtiä, sitä enemmän on halukkuutta myös viestiä sosiaalisen median kautta seurakunnan kanssa. Sen sijaan nuorimmassa ikäryhmässä, 15–24-vuotiaissa, tilanne on päinvastainen: kaikkein eniten seurakuntalehtiä lukevilla on vähiten kiinnostusta sosiaalisen median kautta tapahtuvaan vuorovaikutukseen, joskin muut ryhmät eivät juurikaan eroa toisistaan. Väliin jäävä ikäryhmä on sen sijaan varsin tasaisen vahvasti kiinnostunut sosiaalisen median vuorovaikutuksesta seurakunnan kanssa mikäli ylipäätään lukevat seurakuntalehteä tai kirkollisia lehtiä. Näissä ryhmissä yli kolmasosa haluaa sosiaalisen median viestintää. Sen sijaan, ne jotka eivät lue lainkaan seurakuntalehteä, ovat keskimääräistä vähemmän kiinnostuneita myös sosiaalisen median kautta tapahtuvasta vuorovaikutuksesta.

Kuvio 1. Seurakuntalehtien lukemisen yhteys halukkuuteen saada viestintää seurakunnaltaan sosiaalisessa mediassa eri ikäryhmissä

9 Verkon aktiivikäyttäjien uskonnolliset katsomukset

Neljännän hypoteesin mukaan verkkoa uskonnollisiin tarkoituksiin käyttävät heijastavat uskonnollisesti aktiivisten suomalaisten uskonnollisuutta myös katsomusten sisältöjen suhteen. Tätä olettamusta voidaan arvioida tarkastelemalla uskonnollisiin verkkokeskusteluihin osallistujien katsomuksia.

Sosiaalisen median merkitys kirkollisessa verkkoviestinnässä tulee edellisten havaintojen valossa todennäköisesti tulevaisuudessa kasvamaan. Vuoden 2011 Gallup Ecclesiastica -kyselyn mukaan suomalaisista noin 17 prosenttia osallistui joskus uskontoa koskevaan keskusteluun internetissä. Käytännössä tämä tarkoittaa joka kuudetta suomalaista. Aktiivisten jäsenryhmä oli odotetusti tässä suhteessa aktiivisin. Heistä lähes kolmasosa (29 %) ilmoitti sitä tekevänsä. Joka kymmenes (11 %) heistä ilmoitti osallistuvansa nettikeskusteluihin vähintään kerran vuodessa ja lähes viidesosa (18 %) tätä harvemmin. Sosiaalisten jäsenryhmästä noin viisi prosenttia ilmoitti osallistuvansa tällaiseen keskusteluun vuosittain ja 13 prosenttia harvemmin. Yhteensä lähes viidesosa (18 %) heistäkin siis osallistui uskontoa käsitteleviin nettikeskusteluihin. Aatteellisista jäsenistä noin 15 prosenttia oli osallistunut. Sen sijaan osallistumattomista vain viisi prosenttia oli joskus tällaisiin keskusteluihin osallistunut. Ei-jäsenten kohdalla osallistujien osuus kasvoi kuitenkin taas noin viidennekseen (18 %).

Seuraavassa tarkastellaan sitä, millä tavoin nämä uskonnollisiin tarkoituksiin aktiivisesti verkkoa käyttävät eroavat katsomukselliselta profiililtaan muista suomalaisista. Edellä on jo käynyt ilmi, että he ovat todennäköisesti uskonnollisesti muuta väestöä aktiivisempia, mutta onko heidän uskonnollisuutensa perinteisen opin mukaista vai ei? Houkutteleeko verkko

enemmän niitä, jotka uskovat perinteisistä opeista poikkeavilla tavoilla? Gallup Ecclesiastica -kyselyssä oli esimerkiksi useita kysymyksiä, joilla voitiin mitata uskoa kristillisiin opetuksiin. Väittämiä ”Jeesus on Jumalan poika”, ”Jeesus syntyi neitseestä”, ”Jeesus sovitti kuolemallaan ihmisten synnit”, ”taivas on olemassa”, ”helvetti on olemassa”, sekä uskoa ”viimeiseen tuomioon” kysyttiin neliportaisella asteikolla (1 = ei usko ollenkaan; 2 = pitää epätodennäköisenä; 3 = pitää todennäköisenä; 4 = uskoo vakaasti). Näihin kysymyksiin annetut vastaukset korreloivat keskenään erittäin voimakkaasti (Cronbachin alfa = .97), joten niistä saatettiin muodostaa summamuuttuja, jolla voitiin mitata perinteisiin kristillisiin oppeihin uskomista varsin luotettavasti.

Kun vastaajat jaettiin kahteen ryhmään sillä perusteella, osallistuvatko he internetissä käytävään keskusteluun uskonnosta, oli mahdollista verrata näiden ryhmien suhtautumista kristillisiin oppeihin käyttämällä kovarianssianalyysia (ANCOVA), jossa iän ja sukupuolen vaikutus oli vakioitu. Tuloksista kävi ilmi, että internetissä käytävään uskontokeskusteluun aktiivisesti osallistuvien joukko oli jonkun verran taipuvaisempi uskomaan perinteisellä tavalla kristillisiin opetuksiin kuin ne, jotka eivät osallistuneet (taulukko 6). Heidän keskiarvonsa summamuuttujalla olivat noin kolmen kymmenyksen verran korkeammat kuin muiden vastaajien.

Taulukko 5. Kristillisiin oppeihin uskominen internetin uskontokeskusteluun osallistujilla ja muilla.

	N	Keskiarvo	Keskihajonta	$F_{3, 5088}$	p	η^2
Ei osallistu	4 234	2,22	1,01	202,623	.000	.107
Osallistuu	855	2,53	1,13			

Vastaavalla tavalla kysely mahdollisti internetkeskusteluihin osallistujien ja muiden vertaamisen sen suhteen missä määrin he olivat omaksuneet joitakin keskeisiä uushenkisiksi luokiteltavia uskomuksia. Kyselyssä oli neljä uushenkisyyttä edustavaa väittämää, joiden hyväksymistä mitattiin seitsenportaisella asteikolla (1= täysin eri mieltä; 7 = täysin samaa mieltä): ”vakiintuneet uskonnot ovat liian sidoksissa ajastaan jälkeen jääneisiin miesvaltaisiin uskomuksiin ja käytänteisiin”; ”välitön henkilökohtainen kokemus jumalallisesta on tärkeämpää kuin se, mitä uskonnot ja pyhät kirjat opettavat”; ”valinnat ja päätökset elämässä tulisi tehdä pelkästään omaa sisäistä ääntään kuuntelemalla; ja ”kaikkien uskontojen alkuperä on samassa sisäisessä ja henkisessä kokemuksessa”. Näihin kysymyksiin annetut vastaukset korreloivat kohtuullisesti keskenään (Cronbachin alfa = .69), joten niistäkin voitiin tehdä summamuuttuja.

Tässä tapauksessa kovarianssianalyysin (ANCOVA) tulokset osoittivat, että verkon uskontokeskusteluihin osallistuneet vastaajat olivat jonkin verran muita vähemmän taipuvaisia kannattamaan uushenkisiä väittämiä (taulukko 7). Heidän keskiarvonsa summamuuttujalla oli noin kolme kymmenystä alhaisempi kuin muiden vastaajien.

Taulukko 6. Uushenkisiin oppeihin uskomisen internetin uskontokeskusteluun osallistujilla ja muilla.

	N	Keskiarvo	Keskihajonta	$F_{3, 5463}$	p	η^2
Ei osallistu	4 555	5,11	0,974	59,572	.000	.032
Osallistuu	909	4,81	1,22			

Nämä tulokset kertovat, että uskonnollisiin verkkokeskusteluihin osallistuvat ovat todennäköisemmin katsomuksiltaan lähempänä perinteistä kristillistä opetusta kuin ne, jotka eivät näihin verkkokeskusteluihin osallistu. Tulos on siten juuri odotuksen mukainen, kun ottaa huomioon, että uskontoa koskevaan verkkokeskusteluun osallistujat olivat myös muussa elämässään kiinteämmin yhteydessä evankelis-luterilaisiin seurakuntiin.

10 Verkkoyhteisöllisyyttä vai verkostoyksilöllisyyttä?

Edellä kuvattujen havaintojen perusteella verkon käyttö on mitä ilmeisimmin muodostunut uskonnollisesti neutraaliksi arjen työkaluksi, johon uskonnollisuudella ei ole vaikutusta. Verkkoa käyttävät yhtä paljon ne, jotka ovat uskonnollisesti aktiivisia kuin ne, jotka eivät ole. Tämän havainnon kohdalla on kuitenkin huomioitava se rajoitus, että aineisto ei sisältänyt niitä suomalaisia, jotka eivät käytä internetiä lainkaan. Tässä esitetyt havainnot eivät siis sulje pois sellaisten ryhmien olemassaoloa, jotka uskonnollisista syistä rajoittavat internetin käyttöä. Kuitenkin se tosiasia, että näiden asioiden välistä riippuvuutta ei käytännössä lainkaan esiinny internetin käyttäjillä analysoidussa aineistossa, viittaa siihen, että evankelis-luterilaisen kirkon piirissä verkon käyttöön ei liity erityisiä uskonnollisia ennakkoluuloja.

Analysoitavan aineiston perusteella perinteisen uskonnollisen median seuraaminen on kokonaisuudessaan vain heikosti yhteydessä toiveisiin olla verkon kautta vuorovaikutuksessa seurakunnan kanssa. Ikäryhmien erot tässä suhteessa olivat huomionarvoisia. Vain vanhimmissa ikäryhmissä seurakuntalehtien lukeminen ennusti myös aktiivisempaa toivetta olla sosiaalisen median kautta yhteydessä seurakuntaan. Sen sijaan erityisesti nuorimpien, alle 25-vuotiaiden ikäryhmässä suhde oli käytännössä käänteinen. Halu saada yhteys seurakuntaan sosiaalisen median kautta oli vahvempaa niissä ryhmissä, jotka lukivat seurakuntalehtiä vähemmän aktiivisesti. Tämä heijastelee todennäköisesti sitä, että kyseinen ikäryhmä saattaa lukea yhä vähemmän painettua mediaa ylipäätään. Tämä viittaa siihen, että verkkomedialla tulee tulevaisuudessa olemaan yhä merkittävämpi asema myös seurakuntien viestinnässä.

Uskonnollisiin verkkokeskusteluihin osallistujat olivat aineiston perusteella muuta väestöä perinteisempiä uskonkäsityksiltään. Analyysin rajoituksena oli toisaalta se, että tässä kohde-ryhmänä olivat ne, jotka osallistuvat aktiivisesti juuri ”uskonnosta” käytävään keskusteluun. On mahdollista, että koko uskonnon käsite on niin kristillisesti latautunut, että esimerkiksi uushenkisiä katsomuksia omaavilla on omat, ”henkisiä” aiheita sivuavat verkkosivunsa, joita ei mielletä samaan kategoriaan kuuluviksi. Näin ollen kysymys ei ole välttämättä onnistunut tavoittamaan vaihtoehtoisista uskonnollisista ja henkisistä opeista keskustelevien ryhmää.

Nämä varaukset huomioiden tuloksista voidaan yhtä kaikki päätellä, että verkossa tapahtuva uskonnollinen ja katsomuksellinen viestintä heijastaa pitkälti väestön yleisiä uskontoa koskevia asenteita ja mieltymyksiä. Se, että verkon käyttö vaikuttaisi suoraan ihmisten uskonnollisuuteen, näyttää näiden havaintojen valossa varsin epätodennäköiseltä. Ihmiset päinvastoin tulevat verkkoon omana itsenään ja verkkovuorovaikutus valikoiduissa, enemmän tai vähemmän samanmielisistä koostuvissa verkkoyhteisöissä saattaa jopa vahvistaa ennakkoon

olemassa olevia vakaumuksia ja uskonkäsityksiä. Muutokset uskonnollisuudessa, sikäli kuin sellaisia ylipäätään havaitaan, ovat todennäköisemmin seurausta pitkän aikavälin kulttuuri-sesta ja yhteiskunnallisesta muutoksesta, johon viestinnällisen murroksen ohella vaikuttavat monet muutkin tekijät.

Myös verkon itsenäiseen kykyyn luoda yhteisöllisyyttä voidaan näiden havaintojen perusteella suhtautua varauksella. Aineiston analyysi osoitti selkeästi, että uskonnollisilla verkkosivuilla vierailu heijasteli vahvasti vierailijoiden kirkkosuhteen tiivyyttä. Toisin sanoen ne suomalaiset, jotka muutenkin ovat vahvasti mukana seurakunnan sosiaalisissa verkostoissa, luovat ja ylläpitävät näitä verkostoja myös verkkoviestinnän kautta. Verkon kautta kirkko tavoittaa helpoimmin niitä ihmisiä, jotka jo muutenkin ovat solmineet suhteita seurakuntaan, ja vastaavasti pelkän verkkoviestinnän varaan yhteisöllisyyttä ei todennäköisesti kovin helposti voida rakentaa. Tämä tulos vahvistaa aiempien tutkimusten havaintoja joiden mukaan useimmat ihmiset kokevat, että verkko ei korvaa, vaan täydentää kasvokkaista vuorovaikutusta.

Verkon heikko vaikutus sekä yhteisöllisyyteen että uskonnollisuuteen on tullut useille tutkijoille yllätyksenä. Taustalla saattaa olla verkkoon välineenä liittyviä, keskenään ristiriitaisia piirteitä. Verkko voi vahvistaa yhteisöllisyyttä, koska se vapauttaa käyttäjänsä radikaalisti maantieteellisistä rajoitteista ja mahdollistaa siten kontaktit ihmisten välillä, jotka etäisyyksien takia muuten jäisivät toteutumatta. Verkostoista voi tällä tavoin muodostua massiivisia. Yksistään Facebook ilmoitti sillä olleen maaliskuussa 2013 noin 665 miljoonaa päivittäistä aktiivista käyttäjää, jotka tuottivat noin 4,5 miljardia tykkäystä päivässä.⁴³ Kolikon kääntopuolena on kuitenkin se, että samalla kun verkostoihin kytkeytyminen helpottuu, verkostoitumisesta tulee yhä yksilölähtoisempää, ohuempaa ja vähemmän sitovaa. Sen sijaan, että ihmiset kiinnittyisivät yhteen, kestävään ja kokonaisvaltaiseen yhteisöön, he liittyvät useisiin kapeiden erityisintressien ympärille rakentuneisiin verkostoihin, joista on myös helppo irtautua. Esimerkiksi sosiologi ja verkostotutkija Barry Wellman on käyttänyt ilmiöstä nimitystä ”verkostoyksilöllisyys” (networked individualism).⁴⁴ Siinä jokainen yksilö irrallaan toisistaan käyttää hyväkseen monilukuisia verkostojaan saadakseen kulloinkin tarvitsemiaan asioita kuten tietoja, tilauksia, tukea tai vaikkapa tunteen yhteenkuuluvuudesta. Siinä missä aiemmin yksilöt identifioituivat yhteisöihin, joiden jäsenyys paitsi palkitsi, myös vaati heiltä eriasteisia uhrauksia, nykyisin jokainen verkostoitunut yksilö on monilukuisten henkilökohtaisten verkostojensa suvereeni hallinnoija. Wellmanin mukaan länsimaissa on jo ennen verkon tuloa ollut käynnissä prosessi, jossa ihmiset luopuvat yhteisöistä sanan varsinaisessa merkityksessä ja suosivan niiden sijaan yksilöllisesti luotuja verkostoja.⁴⁵

Tässä mielessä ”verkkoyhteisöistä” puhuminen voi olla kokonaan harhaanjohtavaa. Esimerkiksi Steven G. Jones on käyttänyt ilmausta ”pseudoyhteisö” sellaisista ryhmistä, joihin ei liity aitoutta tai sitoutumista.⁴⁶ Sosiologit ovat jo pitkään tehneet eron aitojen yhteisöjen ja esimerkiksi ”elämäntyylienklaavien” (lifestyle enclave) välillä.⁴⁷ Jälkimmäiset liittyvät erityisesti yksityiselämään, vapaa-aikaan ja kulutustottumuksiin, eivät niinkään työhön tai julkisiin rooleihin. Elämäntyylienklaavit tuovat yhteen ihmisiä, jotka ovat sosiaalisesti, taloudellisesti ja kulttuurisesti samanlaisia. Niiden muodostuminen pohjautuu siihen, että on

43 www.facebook.com (päivitys 17.3.2013).

44 Wellman 2002. Kriittistä keskustelua aiheesta, ks. Kendall 2013, 311–312.

45 Wellman 2002.

46 Jones 1995.

47 Bellah et al. 1985, 71–75. Hankalasti käännettävä englanninkielinen sana enclave tarkoittaa sulkeumaa tai erillisuutta.

helppoa ja miellyttävää olla yhdessä sellaisten ihmisten kanssa, joilla on samat mieltymykset ja samanlainen elämäntyyli. Sen sijaan yhteisön merkitykseen kuuluu paitsi sekä julkinen että yksityinen ulottuvuus, myös sellaisten ihmisten osallisuus, joilla ei välttämättä ole sama sosioekonominen asema tai samat mieltymykset ja kulutustottumukset.

Välineenä verkko todennäköisesti tukee hyvin vahvasti verkostoyksilöllisyyttä ja erilaisten elämäntyylien klaavien muodostusta, ja siten tarjoaa tosiasiallisesti yksilökeskeisen vaihtoehdon yhteisöille sanan vahvemmassa merkityksessä. Näin toimiessaan verkko suorastaan heikentää varsinaisen yhteisöllisyyden edellytyksiä. Tämä tarkoittaa, että verkolla on kaksi toinen toisensa kumoavaa vaikutusta. Verkko mahdollistaa sosiaalisten suhteiden laajenemisen ja ylläpidon ennennäkemättömällä tavalla, mutta samaan aikaan se vahvistaa sellaisia yksilökeskeisiä piirteitä ihmisen käyttäytymisessä, jotka suoraan heikentävät kestävän ja sisäänsä sulkevan yhteisöllisyyden mahdollisuutta toteutua. Se, että verkolla on keskenään ristiriitaisia vaikutuksia, selittäisi joka tapauksessa hyvin sen empiirisen havainnon, että verkon käytöllä on niin vähän suoraa vaikutusta ihmisten sosiaalisiin suhteisiin ja uskonnollisuuteen. Se, mikä yhteydenpidon helpottumisen kautta saavutetaan, se myös yksilöllisyyden korostumisen myötä menetetään.

11 Kirjallisuus

Bellah, Robert; Madsen, Richard; Sullivan, William M.; Swidler, Ann & Tipton, Stephen

1985 *Habits of the Heart: Individualism and Commitment in American Life*. New York, NY: Harper & Row.

Campbell, Heidi A.

2011 *Understanding the Relationship between Religion Online and Offline in a Networked Society*. – *Journal of the American Academy of Religion* 80(1): 64–93.

2013 *Internet and Religion*. – *The Handbook of Internet Studies*, ed. by Mia Consalvo & Charles Ess. Chichester: Wiley-Blackwell. 232–250.

Castells, Manuel

1996 *The Rise of the Network Society. The Information Age: Economy Society and Culture*, vol. I. Oxford, UK: Blackwell.

Dawson, Lorne L.

2004 *Religion and the Internet: Presence, Problems, and Prospects*. – *New Approaches to the Study of Religion*. Vol. 1. Regional, Critical and Historical Approaches, ed. by Peter Antes, Armin Geertz & Randi R. Warne. Berlin: Walter de Gruyter. 387–405.

Dawson, Lorne L. & Cowan, Douglas E. (eds.)

2004 *Religion Online: Finding Faith on the Internet*. New York, NY: Routledge.

Giddens, Anthony

1991 *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford, CA: Stanford University Press.

Haastettu kirkko

2012 Haastettu kirkko: Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008–2011. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 115. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Hadden, Jeffrey K. & Cowan, Douglas E. (eds.)

2000 Religion on the Internet: Research Prospects and Promises. Greenwich, CT: JAI Press.

Harju, Eija

2011 Lasten oma kirkko netissä. – Verkkoa kokemassa: hengellisyys ja vuorovaikutus verkkoyhteisöissä, toim. Meri-Anna Hintsala, Esko Kähkönen ja Teemu Pauha. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja B Raportteja 46. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu. 81–92.

Helland, Christopher

2000 Online-Religion/Religion-Online and Virtual Communities. – Religion on the Internet: Research Prospects and Promises, ed. by Jeffrey K. Hadden & Douglas E. Cowan. Greenwich, CT: JAI Press. 205–223.

Hengellinen elämä verkossa

2007 Hengellinen elämä verkossa: interaktiivisten verkkopalveluiden esiselvitystyöryhmän loppuraportti. Elektroninen dokumentti. Saatavana osoitteesta: [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/ADEA39600EB2551FC2257B5500217E2B/\\$FILE/Esiselvitys.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/ADEA39600EB2551FC2257B5500217E2B/$FILE/Esiselvitys.pdf). (Haettu 29.01.2014.)

Hintsala, Meri-Anna

2011 Chatissa sunnuntaina. – Verkkoa kokemassa: hengellisyys ja vuorovaikutus verkkoyhteisöissä, toim. Meri-Anna Hintsala, Esko Kähkönen ja Teemu Pauha. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja B Raportteja 46. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu. 67–80.

Hintsala, Meri-Anna & Ketola, Kimmo

2012 Kohtaamista vai oikeaa tietoa? Kirkon työntekijöiden kokemuksia työstä sosiaalisessa mediassa. Kirkon tutkimuskeskuksen www-julkaisuja 31. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Hintsala, Meri-Anna; Kähkönen, Esko & Pauha, Teemu (toim.)

2011 Verkkoa kokemassa: hengellisyys ja vuorovaikutus verkkoyhteisöissä. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja B Raportteja 46. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Hoover, Stewart M. & Clark, Lynn S. & Rainie, Lee

2004 Faith Online. Pew Internet & American Life Project. Saatavana osoitteesta: <http://pewinternet.org/Reports/2004/Faith-Online.aspx>. (Haettu: 27.01.2014.)

Højsgaard, Morten T. & Warburg, Margit (eds.)

2005 Religion and Cyberspace. London, UK: Routledge.

Jones, Steven G.

1995 *Understanding Community in the Information Age*. — Cybersociety, ed. by Steven G. Jones. Thousand Oaks, CA: Sage. 10–35.

Katz, James E. & Rice, Ronald E.

2002 *Social Consequences of Internet Use: Access, Involvement, and Interaction*. Cambridge, MA: MIT Press.

Kendall, Lori

2013 *Community and the Internet*. – *The Handbook of Internet Studies*, ed. by Mia Consalvo & Charles Ess. Chichester: Wiley-Blackwell. 309–325.

Kirkkohallitus ja hiippakunnat 2012

2013 *Kirkkohallitus ja hiippakunnat: Kirkkohallituksen ja hiippakuntien vuosikertomus 2012*. Helsinki: Kirkkohallitus.

Kuoppala, Maire & Hauta-aho, Henna

2011 *Tämä elämä -hankkeesta rakkauden ammattilaisiin*. – *Verkkoa kokemassa: hengellisyys ja vuorovaikutus verkkoyhteisöissä*, toim. Meri-Anna Hintsala, Esko Kähkönen ja Teemu Pauha. *Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja B Raportteja* 46. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu. 53–66.

Lövheim, Mia

2008 *Rethinking Cyberreligion? Teens, Religion and the Internet in Sweden*. – *Nordicom Review* 29(2): 205–217.

McGuire, Meredith

2006 *Embodied Practices: Negotiation and Resistance*. – *Everyday Religion: Observing Modern Religious Lives*, ed. by Nancy Ammermann. Oxford: Oxford University Press. 187–200.

Niemelä, Kati

2003 *Uskonnollisuus eri väestöryhmissä*. – Kimmo Kääriäinen, Kati Niemelä & Kimmo Ketola: *Moderni kirkkokansa: suomalaisten uskonnollisuus uudella vuosituuhannella*. *Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja* 82. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. 187–220.

Nurmela, Juha

2006 *Suomalaisten tieto- ja viestintätekniiikan käyttö – sosiologisia näkökulmia verkkoviestintään*. – *Verkkoviestintäkirja*, toim. Pekka Aula, Janne Matikainen & Mikko Villi. Helsinki: Palmenia/Helsinki University Press. 43–69.

O’Leary, Stephen D.

1996 *Cyberspace as Sacred Space: Communicating Religion on Computer Networks*. – *Journal of the American Academy of Religion* 64(4): 781–808.

O’Leary, Stephen D. & Brasher, Brenda

1996 *The Unknown God of the Internet. – Philosophical Perspectives on Computer-Mediated Communication*, ed. Charles Ess. Albany, NY: SUNY Press. 233–269.

Poster, Mark

1995 *The Second Media Age*. Cambridge: Polity Press.

Rheingold, Howard

1993 *Virtual Community: Homesteading at the Electronic Frontier*. Reading, MA: Addison-Wesley.

Rosendahl, Miikka

2011 *Urban Light nuorten aikuisten maailmassa. – Verkkoa kokemassa: hengellisyys ja vuorovaikutus verkkoyhteisöissä*, toim. Meri-Anna Hintsala, Esko Kähkönen ja Teemu Pauha. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja B Raportteja 46. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu. 93–98.

Suomen tilastollinen vuosikirja 2013

2013 *Suomen tilastollinen vuosikirja 2013*. Helsinki: Tilastokeskus.

Wellman, Barry

2002 *Little Boxes, Glocalization, and Networked Individualism. – Digital Cities II: Computational and Sociological Approaches*, ed. by M. Tanabe, P. van den Besselaar, & T. Ishida. Berlin: Springer. 10–25.

Wellman, Barry & Haythornwaite, Caroline (eds.)

2002 *Internet in Everyday Life*. Oxford, UK: Blackwell.

Elämäntehtävästä harrastukseksi? Kutsumusajattelu ja sen rooli Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa

Maarit Hytönen

1 Tutkimustehtävä ja aiempi tutkimus

”Mä käyn nykyisin aika usein kirkossa, kun mulla on siellä niitä hommia.”¹

Näin kuvaa 10-vuotias Elmeri jumalanpalvelusavustajan tehtäviään. Jumalanpalveluselämän kehittämishankkeen aikana vuosina 2011–2013 jokaiseen jumalanpalvelusryhmään Haapajärvellä on kuulunut lapsia. Yksi lapsista soittaa kirkonkelloja messun alkaessa. Lasten erityisenä tehtävänä on toivottaa toiset lapset tervetulleiksi kirkon ovilla ja ojentaa heille ns. lasten agenda, yksinkertainen lasten jumalanpalveluslehtinen. Joku lapsista lukee lyhyen luonnehdinnan päivän tekstien sisällöstä ennen messun raamatuntekstien lukemista. Lapset ovat usein mukana kantamassa kolehtia. Lapset jakavat ehtoollisen aikana kynttilöitä, jotka voi sytyttää lähetyškynttelikköön. Kynttilöiden sammutus messun jälkeen kuuluu myös lasten tehtäviin. Aikuisille puolestaan on omat tehtävänsä.²

Onko Elmerillä ja muilla jumalanpalvelusryhmäläisillä kutsumustehtävä vaiko vain kirkollinen harrastus?

Kutsumusta on perinteisen kirkollisen näkemyksen mukaan voinut toteuttaa paitsi kirkossa myös kotona. Seppo Häkkinen toteaa keskeisen luterilaisen näkemyksen olevan, että arkisessa kutsumuksessa tunnollisesti toimiminen merkitsee syvää sitoutumista kristillisyyteen. Tällöin vanhemmat kasvattavat lapsensa hyvin, kirvesmies, maanviljelijä ja virkamies tekevät työnsä kelvollisesti, kauppias ja johtaja toimivat yrityksensä ja ihmisten parhaaksi. Kutsumukseen perustuva sitoutuminen voi Häkkisen mukaan olla täysin riippumatonta osallistumisesta. Tämä on herättänyt kysymään, onko kristityn paikka lainkaan seurakuntatalolla vai tulisiko hänen sen sijaan toimia kristittynä kodissa, työpaikalla tai harrastusten parissa.³

Jaakko Heinimäen ja Jari Jolkkosen mukaan kutsumusajattelusta seuraa, ettei luterilainen ihannemaallikko ”ole aktiivikristitty, joka päivätöittensä ohessa tekee vielä vapaa-aikanaan firaabelihommia diakoniatyön hyväksi ja avustaa alba päällä ehtoollisella. Aktiiviseurakuntalaisuuden ihannoiminen saattaa syödä perinteistä luterilaista luottamusta maallisen kutsumuksen jumalalliseen luonteeseen. Luterilainen autonasentaja rakastaa lähimmäisiään ja toteuttaa Jumalan tahtoa vaihtamalla haalarit päällä jakopään hihnaa niin hyvin kuin osaa, maksamalla kunniallisesti veronsa ja televisiolutansa, antamalla kotona aikaa puolisolleen ja

1 Tiellä – På väg 2013, 26.

2 Tiellä – På väg 2013, 25.

3 Häkkinen 2010, 237.

lapsilleen sekä kuuntelemalla, mitä naapurin Makella on sydämellään silloin, kun Makesta tuntuu, että nyt pitää avautua.”⁴

Matti Revon mielestä on kuitenkin väärin asettaa vanhurskauttamisoppi ja kutsumuseetiikka kilpailemaan teologisesti keskenään. Liturginen ja arkinen jumalanpalvelus astuvat toistensa varpaille vain väärässä kysymyksenasettelussa. Kristillistä pyhyyttä ja rakkautta ei voi toteuttaa ilman osallisuutta pyhittäviin merkkeihin. Ilman yhteyttä sakramentteihin ja liturgiseen elämään elämä ja teot voivat olla luomisjärjestyksen mukaisia ja oikeita, mutta eivät Kristuksen tekoja. On silti turhaa ryhtyä arvioimaan, minkä verran kristityn tulee olla yhteydessä armonvälineisiin. Kristityn ihanne löytyy jostakin kirkonpenkin suurkuluttajan ja kirkossa käymättömän ammatinharjoittajan väliltä.⁵

Jumalanpalvelusyhteisö voidaan kuitenkin ajatella kaikkien kastettujen – ei vain siihen osallistuvien – yhteisöksi. Arkkipiispa Kari Mäkisen mukaan jumalanpalvelus ei ole niinkään vastaus yhteiseen kaipaukseen kuin yhteisen kaipauksen ilmaus. Yhtä hyvin niiden, jota osallistuvat, ja niiden, jotka eivät osallistu.⁶

Kirkollisen ammatin hyvään hoitoon on yleensä liitetty kutsumus, paitsi silloin kun työntekijän kutsumus on ollut ristiriidassa työnantajan toiveiden kanssa.⁷ Maallisissa ammateissa kutsumus on tätäkin ristiriitaisempi käsite. Ennen ainakin opettajan ja sairaanhoitajan ammatit olivat kutsumusammatteja, nykyisin kutsumuksesta ei haluta enää puhua – ainakaan ammattiliittojen edustajien kuullen.

Kutsumuksella on varjopuolensa. Tapio Seppälän mukaan sanan *kutsumus* käyttöön liittyy ”outoa häveliäisyyttä” ainakin kolmesta syystä:

1. Sitä on voitu käyttää ihmisen alistamiseen vakuuttamalla, että ihmisen on tyydyttävä siihen osaan, jonka Jumala on osoittanut – eli kutsumus on paikan näyttämistä ihmiselle jumalallisella arvovallalla, joten sitä vastaan on turha kapinoida.
2. Kutsumukseen on liittynyt lakihenkistä hiostamisesta: on pakko jaksaa, vaikka henki menisi, koska kutsumus määrää.
3. Kutsumusta pidetään liian juhlallisena sanana arkiseen maailmaan.”⁸

Tämän tutkimuksen tehtävänä on selvittää kutsumusajattelua Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa. Miten kirkko on pitänyt esillä kutsumusajattelua omissa asiakirjoissaan? Edellyttääkö kirkko edelleen jäseniltään kutsumusta, jota nämä toteuttavat elämässään ja arjessaan, vai onko kristillisyydestä tullut harrastus muiden joukossa, johon osallistumista mitataan esimerkiksi kirkon toimintatilastoilla?

4 Heinimäki & Jolkkonen 2008, 91.

5 Repo 1991, 70–73.

6 Mäkinen 2014. Samassa Jumalanpalveluspäivillä helmikuussa pitämässään puheessa Mäkinen sanoo: ”Joskus epäilen, että me kirkossa kuvittelemme ihmisen mielen jäsenyneeemmäksi ja uskonnollisiin ja elämäntarkoituksellisiin pohdintoihin virittyneeemmäksi kuin todellisuudessa on laita. Se tekee helposti vähän pinnistetyt syvällisen ja pinnistetyt uskonnollisen olon. Useimmiten ihmisen mieli ja ajatus ovat aika arkisia, hajanaisia ja kovin vähän yleisiä tai syvällisiä.”

7 ”Varmaan hengellisyys nostaa sekä hyvää että huonoa, että varmaan jos on voimakkaita kutsumustunteita, niin saattavat olla ristiriidassakin keskenään. Että se voi olla haastavaa sitten, kun niidenhän ei pitäisi sinne työpaikalle kuulua. Kun oli ne kaksi nuorisotyönohjaajaa, jotka tätä omaa näkemystään toteutti työnantajan toiveista huolimatta. --- pitää noudattaa työnantajan vaatimuksia, ja se on hyvä näin, mutta realistisena täytyy sanoa, että juuri tällaisesta tunnustuksellisuuden vuoksi se voi olla hankalampaa kuin muualla.” Kirkon työmarkkinalaitoksen edustajan haastattelu. Ks. Grönlund 2010, 100. Omalla tavallaan työntekijän kutsumuksen ja kirkon yhteisten sääntöjen ristiriidasta kertovat tutkimukset naispappeuden torjujien ja puoltajien välisistä konflikteista. Ks. Närhi 2006; Närhi 2012.

8 Seppälä 1997, 25.

Tutkimuksen lähteenä ovat kirkon viralliset asiakirjat: katekismus ja kristinoppi, kirkon strategiat, kirkon lausunnot viranomaisille, piispojen kannanotot sekä piispainkokouksen hyväksymät kirkon hengellisen työn ammattien ydinosaamiskuvaukset.

Kutsumusta on toki tutkittu ennenkin niin Lutherin ajattelussa systemaattisen teologian keinoin⁹ kuin eri ammattiryhmien käsityksiä kutsumuksesta sosiologian menetelmin¹⁰. Se, miten Suomen evankelis-luterilainen kirkko liittyy tähän kutsumusajatteluun, on kuitenkin jäänyt tutkimuksessa vähemmälle.

Seppo A. Teinosen mukaan sana kutsu tai kutsumus (vocatio) esiintyy kolmessa merkityksessä:

1. Jumalan ihmiselle antama kutsu pelastukseen Kristuksessa
2. Jumalan kutsu kirkon virkaan
3. Jumalan kullekin ihmiselle osoittama kutsumus tai kutsumustyö (saks. Beruf).¹¹

Koska tarkoituksena on tutkia jokaisen kristityn arkista kutsumusta, tässä tutkimuksessa pääpaino on Teinosen määritelmässä kuvatun kolmannen vaihtoehdon näkökulmassa. Kutsumus on kristityn Jumalalta saama tehtävä, jota hän toteuttaa elämässään – työssä, perheessä ja harrastuksissa. Tässä liitytään Martti Lutherin kutsumuskäsitykseen, jossa tehtiin ero roomalais-katolisen kirkon pappeutta ja luostarilupausta korostavaan kutsumusajatteluun. Luther katsoi kutsumuksen koskevan kaikkia ihmisiä ammattiin ja säätyyn katsomatta. Sekä maalliset että hengelliset tehtävät ovat Jumalan asettamia ja Jumalalta saatu kutsu on aina arvokas riippumatta tehtävistä, joihin kutsu käy.

2 Kutsumus Raamatussa ja Tunnustuskirjoissa

2.1 Kutsumusajattelun raamatullinen tausta

Kutsumusajattelun tausta löytyy niistä Raamatun kohdista, joissa puhutaan Jumalalta saadusta kutsusta tai kutsumisesta tehtävään.

Vanhassa testamentissa kutsuminen liittyy valintaan. Jumala kutsuu palvelukseen Israelin, jonka on valinnut (Jes. 41:9), samoin kuin profeetat (Tuom. 6), kuninkaat (1. Sam. 10) ja Abrahamin (1. Moos. 12:1–3). Teinosen mukaan kutsumiseen liittyy usein merkki, kuten

9 Esim. Simo Peura: Luterilainen työmoraali ja protestanttisen etiikan haamu 2007; Tuomo Mannermaa: Sielunhoidon tulkinta ja paikka kirkossa 1997; Seppo Kjellberg: Luterilainen työn etiikka reaali-Euroopan ongelmissa 1997; Seppo Kjellberg: Finländs arbetsetik och Luthers kallelser 1994; Tuomo Mannermaa: Sielunhoidon paikka ja tulkinta kirkossa 1992; Jaakko Elenius: Lutherin työ- ja kutsumusetiikka 1983.

10 Esim. Kati Niemelä & Veli-Matti Salminen (toim.): Teologiksi kasvamassa 2013; Netta Pitkänen: Sisäinen kutsu ja Jumalan johdatus 2012; Jyri Linden: Kutsumuksesta palkkatyöhön 2010; Päivi Näykki & Mervi Tuohimaa: Sairaanhoidtaja ja kutsumus 2010; Pekka Launonen: Kasvu kirkon työntekijäksi 2009; Pirkko Lehtiö: Nainen ja kutsumus 2004; Sanna-Anniina Mela & Lasse Nahkuri: Sydämen halu ja Jumalan kutsu 2001; Leena Karhapää: Kutsumus diakoniatyöhön 1999; Jouko Sihvo: Diakonia-kutsumus ja ammatti 1969.

11 Teinonen 1976, 139. Kutsumus (lat. vocatio) on määritelty lukuisin eri tavoin eri tutkimuksissa ja eri aikakausina. On kirjoitettu ainakin maallisesta ja hengellisestä kutsumuskäsityksestä, sisäisestä ja ulkoisesta kutsumuksesta (vocatio interna/externa), vaikuttavasta vokaatiosta (vocatio efficax), välillisestä eli kirkon kautta tapahtuvasta ja välittömästä esim. Jumalan profetoille antamasta vokaatiosta (vocatio mediata/immediata), universaalista eli yleisestä ja erityisestä eli evankeliumin kautta tapahtuvasta kutsusta (vocatio universalis/specialis), ordinaarisesta ja ekstraordinaarisesta vokaatiosta. Sanaa kutsumus on saatettu pitää liian vanhanaikaisena tai liikaa uskontoon viittaavana ja se on korvattu sanoilla taipumus, sisäinen halu, elämäntehtävä, vakaumus, vietti, sitoutuminen, työmotivaatio.

palava pensas (2. Moos. 3:1–20). Kutsuun liittyy kutsutun varustaminen tehtävään (Miika 3:8; Jes. 61:1) sekä se, että kutsua ei voi vastustaa (Aamos 3:8; Jer. 20:7). Jeremiaan kutsumisessa kutsuun liittyy Jumalan lupaus ja rohkaisu:¹²

”Minulle tuli tämä Herran sana: – Jo ennen kuin sinut äidinkohdussa muovasin, minä valitsin sinut. Jo ennen kuin sinä synnyit maailmaan, minä pyhitin sinut omakseni ja määräsin sinut kansojen profeetaksi. Mutta minä vastasin: ”Voi, Herra, Jumalani, en minä osaa puhua, minä olen niin nuori!” Silloin Herra sanoi: – Älä sano, että olet nuori, vaan mene, minne ikinä sinut lähetän, ja puhu, mitä minä käsken sinun puhua. Älä pelkää ketään, sillä minä, Herra, olen sinun kanssasi ja suojelen sinua.” Jer. 1:4–8

Uudessa testamentissa Jumala kutsuu ihmiset Kristuksen yhteyteen (1. Kor. 1:9) pelastukseen (Room. 8:28–30). Kirkko on kutsuttujen joukko, ekklesia (Hepr. 9:15; 1. Piet. 2:9). Kirkossa kaikki on kutsuttu palvelemaan armolahjoillaan erityisissä viroissa ja tehtävissä (Apt. 18:3–5). Kun Vanhassa testamentissa korostuu Jumalan kutsu uuteen tehtävään, UT:ssa muistutetaan, että jokaisen tulee pysyä siinä tehtävässä, jossa hän oli kutsun saadessaan (Ef. 6: 5–9; 1. Tim. 6:1–2; Tiit. 2:9–10; 1. Piet. 2:18–25; 1. Kor. 7:17–24). Nämä molemmat kutsumuslinjat – kutsu erityiseen kirkolliseen tehtävään sekä palvelu luomiseen perustuvassa kutsumustyössä – säilyvät Teinosen mukaan myös kirkkoisien opetuksessa. Vasta keskiajalla korostuu käsitys, että hengellinen täydellisyys saavutetaan vain luostarilupausta seuraamalla.¹³

2.2 Kutsumus Lutherin ajattelussa ja Tunnustuskirjoissa

Lutherin ajatus kutsumuksesta syntyy kritiikkinä vallitsevaa katolista kutsumusajattelua kohtaan, jonka ihanteena oli elämä luostarissa sekä munkkilupaus kristillisen elämän korkeimpana muotona. Lutherin mukaan kirkolliset säädyt eli papin, munkin, nunnan ja piispan kutsumus olivat samanarvoisia maallisten kutsumusten kanssa. Kristillinen elämä toteutuu juuri erilaisissa kutsumuksissa, viroissa tai säädyissä, kuten esivalta, vanhemmat ja ammatit.¹⁴

Simo Peura jaottelee Lutherin kutsumusajattelun seitsemään pääkohtaan:¹⁵

1. Työn tarkoituksena on huolehtia lähimmäisen hyvän toteutumisesta eli hänen ravinnostaan, vaatteistaan, asunnostaan ja turvallisuudestaan. Lähimmäisen tarvitsemat teot ovat siten aivan tavallisia, maallisia, tiettyssä ammatissa tai tehtävässä tehtyjä tekoja. Vähän katekismuksen mukaan kristityn kutsumus on palvella lähimmäistä.
2. Työ liittyy Lutherin ajattelussa ensimmäiseen uskonkappaleeseen eli Jumalaan Luojana. Jumala on olemukseltaan itsensä lahjoittava hyvyys, josta saa alkunsa kaikki hyvä. Jumala on luonut ihmisen ja ylläpitää hänen elämänsä erilaisten lahjojen ja luotuun todellisuuteen asettamiensa järjestysten, kuten esivallan ja vanhempien välityksellä sekä lähimmäisenrakkauden avulla. Yksi näistä välineistä on kristityn maallinen kutsumus,

¹² Teinonen 1976, 139; Mela & Nahkuri 2001, 10.

¹³ Teinonen 1976, 139–140.

¹⁴ Peura 2007, 54–55; Wingren 1993, 657, 661.

¹⁵ Peura 2007, 55–58.

jota toteuttaessaan ihminen on hyvyttä lahjoittavan Jumalan työtoveri. (Iso katekismus, I käsky.)¹⁶

3. Isossa katekismuksessa työtä tarkastellaan kolmannen ja neljännen käskyn selityksessä. Työhön kuuluu myös lepo viikon ponnistelujen jälkeen. Lepo perustuu luomisen teologiaan, mutta se tarjoaa myös mahdollisuuden osallistua Jumalan sanan harjoittamiseen. (Iso katekismus, II käsky.)

4. Ison katekismuksen IV käskyn selityksessä vanhempiin liittyvä kuuliaisuuden vaatimus laajenee tarkoittamaan esimiesasemassa toimivia, maallista esivaltaa sekä kristityn hengellisiä isiä. Jumala Luojana toimii vanhempien, esivallan ja esimiesasemassa toimivien kutsumuksen kautta. Käskyn tavoitteena ei kuitenkaan ole sokea, tahdoton kuuliaisuus ylempänä olevia kohtaan.¹⁷

5. Kaikki työt ovat samanarvoisia eikä erityistehtävillä saavuteta erioikeuksia Jumalan silmissä. Kunnollinen maallinen työ, josta saa elatuksen ja palkan, on arvokasta ja pyhää. ”Kun toimitat jokapäiväisiä talousaskareitasi, teet jotakin, mikä on munkkien pyhyttä ja elämän ankaruutta parempaa.” (Iso katekismus, IV käsky.)

6. Aidon kutsumustyön tunnusmerkki ei ole askeettisuus, vaan se että työllä palvellaan lähimmäistä, sitä tehdään mielellään ja iloiten, ei vastentahtoisesti eikä pakosta. Kutsumustyöhön sisältyy lupaus onnistumisesta ja menestymisestä. (Iso katekismus, IV käsky.)

7. Myös vanhempien ja esivallan tulee hoitaa virkaansa mielellään ja uskollisesti ajatellen lastensa ja alaistensa hyvinvointia. Virkaan kuuluu sekä aineellinen että hengellinen ulottuvuus. Siksi vanhempien on sekä kasvatettava lapsiaan Jumalan tuntemiseen että päästettävä heidät opiskelemaan, jotta heistä kasvaisi hyödyllisiä kansalaisia. (Iso katekismus, IV käsky.)

Myös muualla Tunnustuskirjoissa puolustetaan maallista kutsumusta: perheenisän ja -äidin sekä hallitsijan kutsumusta. Samalla kritisoidaan kristillisyyden ymmärtämistä paastoamiseksi ja munkkiuden pitämistä korkeampana tai jopa täydellisenä hengellisenä elämänä.¹⁸

Mannermaan mukaan kutsumukselle on ominaista, että kutsu tapahtuu nimenomaan Jumalan asettamaan virkaan. Kaikki virat erilaisista vastuualueistaan huolimatta ovat Jumalan luomia ja ne tähtäävät yhteiseen hyvään, sillä niiden tehtävänä on toisten palveleminen.

16 Peuran mukaan Luther ei rakkauden teologiassaan tee käytännön tasolla eroa Jumalan ja lähimmäisen rakastamisen välillä. Jumalan rakastaminen on tosi elämässä lähimmäisen rakastamista. Kun ihminen toteuttaa ihmeellisen vaihdon periaatetta lähimmäissuhteessa, hän saa Kristuksen muodon. Lutherin jumalallistamiskäsitys ja rakkauden teologia liittyvät erottamattomasti toisiinsa. Ks. Peura 1987, 18.

17 ”Samoin on puhuttava myös kuuliaisuudesta, joka kohdistuu maalliseen esivaltaan. Sehän sisältyy kaikinensa, kuten sanottu, isän kutsumukseen ja ulottuu erittäin laajalle. Eihän tässä ole kysymys vain yksittäisestä isästä, vaan hallitsija on isä yhtä monelle kuin hänellä on alamaisia. Sillä Jumala antaa ja säilyttää meille ravinnon, kodin ja konnun, suojan ja turvallisuuden hallitsijoiden välityksellä aivan kuin he olisivat vanhempia. Koska he siis kaikella kunnialla kantavat sellaista arvonimeä korkeimpana heille suotuna tunnustuksena, mekin olemme velvolliset kunnioittamaan ja arvostamaan heitä kalleimpana aarteena ja ihanimpana kalleutena maan päällä.” Tunnustuskirjat, Iso katekismus, IV käsky.

18 ”Toiseksi nämä perinnäissäännöt ovat hämärtäneet Jumalan käskyt, koska ne on nostettu korkealle niiden yläpuolelle. Koko kristillisyyden katsottiin olevan vain tiettyjen pyhäpäivien viettoa, uskonnollisten tapojen noudattamista, paastoja ja tietynlaisen puvun pitämistä. Näiden velvollisuuksien noudattamiselle annettiin mitä ylevimpiä nimityksiä, kuten ’hengellinen elämä’ ja ’täydellinen elämä’. Sitä vastoin ne Jumalan käskyt eivät saaneet osakseen minkäänlaista kunnioitusta, jotka koskevat kutsumustyötä, kuten sitä, että perheenisä kasvatata jälkeläisiään, että äiti synnyttää lapsia ja että ruhtinas hallitsee valtiota. Näitä tehtäviä pidettiin maallisina ja epätäydellisinä tekoina, jotka ovat paljon arvottomampia kuin mainittujen ylevien velvollisuuksien noudattaminen. Tämä väärä käsitys piinasi suuresti hurskaita ihmisiä. He surivat sitä, että olivat epätäydellisen elämänmuodon, nimittäin avioliiton, julkisten virkojen ja muiden yhteiskunnallisten tehtävien vankeudessa. Samalla he ihailivat munkkeja ja muita samankaltaisia ja elivät siinä väärässä uskossa, että näiden harjoittama sääntöjen noudattaminen oli Jumalalle mieluisempaa.” Tunnustuskirjat, Augsburgin tunnustuksen puolustus, XV uskonkohta.

Jokaisella ihmisellä on tällainen virka. Viran ja kutsumuksen käsitteillä kuvataan sitä, miten ihminen voi konkreettisessa elämässä etsiä toisten hyvää.¹⁹

Virat ovat Jumalan jatkuvan luomistyön välineitä. Jumala on kätkeytynyt äidin ja isän virkaan luodakseen uutta elämää ja lahjoittaakseen hyvyttään. Jumala ei ole lepäävä eikä vetäytynyt maailmasta syrjään, vaan hän toimii joka hetki luotujensa välityksellä.²⁰

Merkille pantavaa on, että kutsumusajatteluun liittyy olennaisesti usko. Esimerkiksi perhe-elämään liittyvät teot eivät sinänsä pelasta ketään, ellei niihin liity usko. Oman kutsumuksensa toteuttamalla on kuitenkin mahdollista pelastua, jos ihminen uskoo eli on kuuliainen kutsun antajalle.²¹

Kutsumusta on kuitenkin vaikea täyttää täydellisesti – kuten muitakin lain vaatimuksia. Eräänlainen armon näkökulma tulee ilmi seuraavassa Augsburgin tunnustuksen puolustuksen lainauksessa:

”Koko Raamattu, koko kirkko todistaa kuuluvalla äänellä, ettei lain vaatimuksia voida täyttää. Ei siis mainitseamme alulle pantu lain täyttäminen ole otollinen itsessään, vaan uskon tähden Kristukseen. Muussa tapauksessa laki alati syyttää meitä. Kuka näet kyllin rakastaa Jumalaa tai pelkää häntä? Kuka kyllin kärsivällisesti kestää ne koettelemukset, joiden Jumala antaa meitä kohdata? Kukapa ei usein epäillen kyselisi, johtaako maailman menoa Jumalan kaitseminen vai sattuma? Kuka ei usein epäilisi, kuuleeko Jumala hänen rukouksiaan? Kuka ei useasti kiukuttelisi sen tähden, että jumalattomat menestyvät paremmin kuin hurskaat, ja sen tähden, että jumalattomat sortavat hurskaita? Kuka täyttää tarkoin kutsumuksensa vaatimukset? Kuka rakastaa lähimmäistensä niin kuin itseänsä? Ketä ei hänen himonsa kiihottaisi? (Room. 7:19)”²²

Augsburgin tunnustuksen puolustuksen mukaan kutsumukset ovat henkilökohtaisia ja erilaisia, mutta niitä yhdistää kuuliaisuus kutsujalle. Mistään ulkoisista merkeistä ei voi pää-

19 Mannermaa 1992, 113; Mannermaa 1997, 24.

20 Mannermaa 1992, 113; Elenius 1983, 41. ”Apostoli Paavalin, Athanasioksen, Augustinuksen ja heidän kaltaistensa kirkon opettajien kestänyt vaarat ja vaivannäöt sekä heidän saarnansa ovat pyhiä tekoja. Ne ovat todellisia, Jumalalle otollisia uhreja, Kristuksen taistelua, joilla hän on kukistanut Perkeleen ja torjunut tämän uskovien kimpusta. Ne vaivat, joihin Daavid joutui sotia käydessään ja maita hallitessaan, ovat pyhiä tekoja, todellisia uhreja, Jumalan taistelua hänen puolustaessaan Perkelettä vastaan tuota kansaa, jolla oli Jumalan sana, jottei Jumalan tuntemus peräti häviäisi maan päältä. Sama käsitys meillä on myös yksittäisistä hyvistä teoista, joita tehdään yksityiselämässä ja kaikkien vaatimattomimpienkin kutsumusten puitteissa. Tällaisilla teoilla Kristus saa riemuvoittoa Perkeleestä. Niinpä sekin, että korinttolaiset aikoinaan keräsivät raha-avustuksen, oli pyhä teko ja uhri ja Kristuksen taistelua Perkelettä vastaan, joka ponnistelee, ettei mitään tapahtuisi Jumalan kunniaksi. Tällaisten tekojen, opin tunnustamisen, ahdistusten, rakkaudenpalvelujen ja lihan kuolettamisen moittiminen olisi suorastaan Kristuksen valtakunnan täällä ihmisten keskuudessa toteutuvan hallinnan moittimista.” Tunnustuskirjat, Augsburgin tunnustuksen puolustus, IV uskonkohta.

21 ”Lukijan tulee huomata, että hän [Paavali] mainitsee lisäksi uskon eikä ylistele perhe-elämään liittyviä tekoja ilman uskoa: ’Jos pysyvät uskossa’, niin hän sanoo. Hänhän puhuu äideistä yleensä. Varsinaisesti hän siis vaatii uskoa, jolla nainen vastaanottaa syntien anteeksiantamuksen ja vanhurskautuksen. Sitten hän mainitsee vielä tietyn kutsumukseen liittyvän erityistehtävän, aivan niin kuin kussakin ihmisyksilössä uskoa tulee seurata hyvän teon, joka liittyy tiettyyn kutsumukseen. Tämä teko on Jumalalle mieluinen uskon tähden. Tällä tavoin naisen velvollisuuksien täyttäminen on Jumalalle mieluista uskon tähden ja uskova nainen, joka näitä velvollisuuksiaan uskollisesti suorittaen täyttää kutsumustehtävänsä, pelastuu.” Tunnustuskirjat, Augsburgin tunnustuksen puolustus, XXIII uskonkohta.

22 Tunnustuskirjat, Augsburgin tunnustuksen puolustus, IV uskonkohta.

tellä, miten henkilö on kutsumuksensa toteuttanut. Täydellisyys on sitä, että on kuuliainen omalle kutsumukselleen.²³

Eleniuksen mukaan aina ei ole edes väliä sillä, millaisia moraalisia tai uskonnollisia kvaliteetteja virkaan kutsun saaneella on. Jumala voi pakottaa – ja usein myös pakottaa – virassa olevan pahan yksilön tekemään hyvää toiselle. Kutsumusviroissaan ihmiset vievät perille Jumalan hyviä lahjoja riippumatta omasta asenteestaan eli siitä, tekevätkö he arkisen työnsä palvelumielessä ja rakkaudessa. Virka itsessään on maan päällä toimiva Jumala.²⁴

*”Kukaan yksityinen kristitty ei saa tehdä pahalle vastarintaa, mutta kun pyöveli, sotilas tai tuomari näin menettelee, silloin teon tekijä ei ole yksityinen ihminen, vaan sääty, virka, jonka avulla Jumala pitää pahaa kurissa ja puolustaa oikeutta.”*²⁵

Yhteisöstä, avioliitosta ja arkisesta vaivasta syrjään vetäytyneiden synty oli Eleniuksen Luther-tulkinnan mukaan siinä, että he suuntautuivat Jumalaan ja oman autuutensa varmistamiseen, pois lähimmäisestä. Jumala ei kuitenkaan ole ihmisen tekojen ja suoritusten tarpeessa, hänellä on jo kaikkea, mutta lähimmäisellä ei. Jumalan edessä kelpaa vain täydellinen passiivisuus, tekemättömyys, pelkän vastaanottajan asenne eli usko.²⁶

Luther puhuu työnteosta ristinä, koska sen tekeminen edellyttää omasta luopumista. Jumala on luonut virat toisten ihmisten avuksi ja hyödyksi – ei kutsutuille itselleen. Työtätekevät ovat siinä mielessä riistetty luokka, että toiset käyttävät hyväkseen heidän työnsä tulokset.²⁷

Vaikuttaakin siltä, että reformaatio merkitsi eräänlaista kutsumusajattelun ja -sanan uutta tuleamista. Pentti Taipale kirjoittaa vuoden 1957 synodaalikirjassa:

*”Ei vain kutsumusajatus vaan jossain määrin itse kutsumussana on uskonpuhdistuksen vaikutuksesta uudestiluoitu. Aikaisemmin kutsumus tunnettiin lähinnä vain siinä uskonnollisessa merkityksessä, mikä tähän sanaan sisältyy ’armojärjestyksen’ kannalta. Lutherin mukaan taas kutsumus samalla osoittaa yhteyden, mikä on uskonelämän ja arkielämän välillä. Kutsumuksella ilmaistaan nimenomaan kristillistä elämännäkemyksiä. Ammatti, virka, toimi, sääty on kaikilla, mutta kutsumus tarkoittaa kristityn maallista ja hengellistä työtä. Tässä Lutherin uudestimuovaamassa merkityksessä sana kutsumus tuli protestanttisten raamatunkäännösten kautta germaaniin kieliin.”*²⁸

23 ”Koska siis omaisuudesta luopuminen ei ole muuta kuin ihmisten perinnäistapa, se on hyödytöntä jumalanpalvelusta. Aivan kohtuuttomasti sitä ylistellään Extravagantes-kirjan säädöksessä, jossa sanotaan, että luopuminen Jumalan tähden kaikesta omaisuudesta on ansiota tuottavaa ja pyhää sekä tie täydellisyteen. On uskallettua näin hillittömästi ylistää menettelyä, joka on ristiriidassa yhteiskunnan tapojen kanssa. Mutta Kristushan sanoo mainitussa raamatunkohdassa sitä täydellisydeksi! Ei suinkaan – he tekevät väkivaltaa tekstile lainatessaan sitä tyypistetyssä muodossa. Täydellisyys sisältyy siihen, mitä Kristus lisää: Seuraa minua! Kuuliaisuuden esikuva on esitetty kutsumukseen kytkettynä. Koska kutsumukset ovat erilaisia, ei kyseessä oleva kutsumuskaan kuulu kaikille, vaan nimenomaan sille henkilölle, jonka kanssa Kristus tässä puhuu. Niinhän Daavid oli kutsuttu hallitsemaan ja Aabraham uhraamaan poikansa, eikä meidän pidä heidän kutsumuksiaan jäljitellä. Kutsumukset ovat henkilökohtaisia, samoin kuin tehtävätkin vaihtelevat eri aikoina ja eri henkilöiden mukaan. Kuuliaisuuden esikuva on kuitenkin kaikille yhteinen. Tuo nuorukainen olisi saavuttanut täydellisyyden, jos olisi uskonut ja noudattanut tätä kutsua. Näin merkitsee täydellisyys meille sitä, että olemme itse kukin oikeassa uskossa kuuliaiset omalle kutsumuksellemme.” Tunnustuskirjat, Augsburgin tunnustuksen puolustus, XXVII uskonkohta.

24 Elenius 1983, 41.

25 Elenius 1983, 42.

26 Elenius 1983, 42.

27 Elenius 1983, 44.

28 Taipale 1957, 10.

3 Kutsumus suomalaisessa katekismusopetuksessa

3.1 Kutsumusajattelun tulo suomalaisiin katekismuksiin

Kutsumusajattelun välittäminen kansalle on Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa kytkeytynyt katekismusopetukseen. Toisaalta kutsumuksesta on puhuttu tätä ennenkin niin saarnoissa ja puheissa kuin kirjallisuudessa.

Erkki Kaila kirjoitti vuonna 1916 synodaalikirjoituksessa *Katekismuksen uudistamisesta*, kuinka hän haluaisi mennä kolmannen käskyn selityksessä vielä pidemmälle ja liittää työhön ja lepoon myös kutsumusajatuksen. Kutsumukseen liittyy hänen mukaansa kaikki kristinopissa esitetyt perusteet työn tekoon. Työ on Jumalan säätämä, sen kautta saamme elatuksemme ja sen avulla vältämme monta kiusausta ja synnin tilaisuutta. Työtä ei Kailan mielestä ole lepopäivänä tehtävä vain välttämättömän tarpeen, vaan kutsumuksen vuoksi. Olivathan Jeesuksenkin sapattina suorittamat parannusteot hänen kutsumuksensa vaatimia, eivätkä siis ainoastaan poikkeustapauksina luvallisia.²⁹

Erkki Kailan vuona 1916 ilmestyneessä, ensisijaisesti tyttö- ja keskikouluille tarkoitetussa *Lyhyessä kristinopin oppikirjassa* kutsumus esitetään lepopäivän yhteydessä:

*”Lepopäivä on annettu ihmisille siunaukseksi. Sentähden ei ole lepopäivänä jätettävä tekemättä sitä, mitä kristillinen rakkaus tai kutsumuksemme tunnollinen suorittaminen vaatii.”*³⁰

3.2 Vuoden 1923 katekismus ja kristinoppi

Erkki Kaila toimi puheenjohtajana kirkolliskokouksen asettamassa katekismuskomiteassa, joka julkaisi ehdotuksensa Kristinoppi lyhyesti esitettynä vuonna 1921. Kutsumusta käsitellään kolmannen käskyn yhteydessä ja se vastaa kysymykseen, mitä lepopäivänä saa tehdä. Ehdotuksen kohta 39 on lähes identtinen Kailan oppikirjan kutsumusta käsittelevän kohdan kanssa.

*”Lepopäivä on annettu meille siunaukseksi. Sentähden lepopäivänä ei ole jätettävä tekemättä sitä, mitä kristillinen rakkaus ja kutsumuksemme tunnollinen suorittaminen vaatii.”*³¹

Kutsumusajatusta pohjustetaan myös Jumalaa Isänä käsittelevässä katekismusehdotuksen toisessa luvussa, missä kerrotaan Jumalan antaneen jokaiselle ihmiselle tehtävän. Kohta jää myös vuoden 1923 katekismukseen, mutta ilman kutsumuskohtaa se jää hieman irralliseksi:

*”Jumala on kaikkivaltiaalla sanallaan luonut sekä näkyväisen että näkymättömän maailman. Jumala teki kaikki alussa hyväksi ja määräsi jokaiselle luodulle tarkoituksen ja tehtävän.”*³²

29 Kaila 1916a, 46.

30 Kaila 1916b, 22.

31 Kirkolliskokouksen pöytäkirja 1923, liite IV, kohta 39.

32 Kirkolliskokouksen pöytäkirja 1923, liite IV, kohta 15; Kristinoppi 1923 (1924), kohta 12.

Katekismusvaliokunta joutuu kuitenkin tekemään uuden ehdotuksen, johon jää vain ajatus luomiseen perustuvasta tehtävästä. Kutsumusajatus poistetaan. Pieni viittaus kutsumukseen kuitenkin tulee mukaan, kun työtä koskevan kohdan raamattuviitteiden jälkeen todetaan: ”Martti Luther sanoo: Kutsumuksen suorittaminen on jumalanpalvelusta.”³³

Aika ei ollut vielä kypsä kutsumuksen kaltaiselle käytännölliselle kristinuskon tulkinnalle. Arkkipiispana oli konservatiivisena pidetty Gustaf Johansson (1844–1930), johon raamatullisen suunnan keskeinen vaikuttaja Johann Tobias Beck (1804–1878; Tübingenin yliopiston systemaattisen teologian professori) oli tehnyt jo opiskeluaikana lähtemättömän vaikutuksen. Dogmatiikan ja etiikan professorin virasta Johansson valittiin vuonna 1885 Kuopion ja 1896 Savonlinnan hiippakunnan piispaksi sekä vuonna 1899 arkkipiispaksi, jona hän toimi 31 vuotta. Hän nousi luterilaisen kirkon todelliseksi henkiseksi ja hengelliseksi suunnannäyttäjäksi, joka pyrki soveltamaan beckiläisen raamattuteologian teoreettiset näkemykset käytännön kirkolliseen elämään. Johanssonin tunnuslauseena sanotaan olleen: ”Mitä Raamattu sanoo?”³⁴

3.3 Vuoden 1948 katekismus ja kristinoppi

Vuoden 1923 kristinoppia pidettiin liian abstraktina, teoreettisena ja laajana. Jo kirkolliskokouksen käsittelyn yhteydessä käytettiin puheenvuoroja, joissa kristinopin katsottiin avautuvan vain teologian tohtoreille. Tarve kristinopin uudistamiseen syntyi pian uudelleen.³⁵

Kirkolliskokous asetti uuden katekismuskomitean vuonna 1943 ja sen sihteeriksi tuli pastori Martti Simojoki sekä puheenjohtajaksi piispa Eino Sormunen, joka oli tunnettu Luther-tutkija ja entinen Helsingin yliopiston dogmatiikan professori. Uuden kristinopin pääajatukseksi nostettiin pelastus, jonka ajateltiin soveltuvan luomista paremmin lasten ja nuorten opetukseen. Yleissävy haluttiin sielunhoidolliseksi ja kasvattavaksi opillisuuden sijaan. Kristinopin seitsemäs pääluku alkoi etiikan osuudella ja sen ensimmäinen kappale oli *Pelastettu palvelemaan* (kohta 85), jonka on katsottu luonnehtivan niin koko kristinopin pääajatusta kuin Suomen luterilaisen kirkon teologiaa toisen maailmansodan jälkeen. *Pelastettu* sisältää dogmaattisen puolen: syntien anteeksiantamus synnyttää ihmisen sydämeen rakkauden, kiitollisuuden ja uskon kuuliaisuuden. *Palveleminen* puolestaan sisältää eettisen puolen: pelastusta seuraava uusi elämä on Jumalan ja lähimmäisen palvelua.³⁶

Vuoden 1948 kristinoppi sai kokonaan uuden pääluvun *Kristillinen siveellisyys*, johon kutsumus kuuluu yhtenä alakohtana.³⁷ Kristinopin kohta 88 on otsikoitu sanalla *Kutsumus*:

33 Kirkolliskokouksen pöytäkirja 1923, liite VI; Kristinoppi 1923 (1924), kohta 34.

34 Mustakallio 2000, 146–147; Toiviainen 2000, 58–62; Poutiainen 2000, 198–199. Rosenqvistin teoksessa Suomen kirkon murrosaika on Johanssonista luonnehdinta: ”Hänen mielestään oli vaikeata yhdistää valtiollisia ja sosiaalisia tehtäviä kirkon toimintapiiriin. Vaikka kristillinen usko hänen tietoisuudessaan oli luonteeltaan kauttaaltaan siveellistä ja hänen kehoituksensa seurakunnille usein sisälsivät sosiaalistakin puolta, oli nykyaikainen kirkollinen ja kirkkojen välinen aktiivisuus hänelle vierasta erittäinkin sikäli, kuin se pyrki puuttumaan ajankohtaisiin yhteiskunnallisiin ja valtiollisiin ristiriitoihin. Puhtaasti uskonnollinen keskittyminen kristinuskon sanoman ympärille ja Jumalan toiminnan odottaminen niissä asioissa, joissa kaikki inhimillinen toiminta näytti hänestä hedelmättömältä, luonnehti hänen elämänsä katsomustaan.” Rosenqvist 1952, 40–41.

35 Kirkolliskokouksen pöytäkirja 1923, 604–801; Poutiainen 2000, 202–203.

36 Malkavaara 2000, 214. Poutiaisen mukaan vuoden 1948 kristinoppi oli etäännyntynyt perinteisestä luterilaisesta ajattelusta eniten siinä, ettei se johtanut etiikkaa luonnollisesta moraalilaisesta. Eettiset elämänohjeet annettiin pelastuksen kokeneelle ihmiselle, eikä ensisijaisesti Jumalan luomalle luonnollisella järjellä varustetulle ihmiselle. Arjen kuvaaminen pelastetun ihmisen kristillisenä siveellisyytenä irrallaan kymmenestä käskystä muistutti reformoidulle kirkolle ominaista uuden elämän etiikkaa. Varsinaista sosiaali etiikkaa oli kristinopissa vähän. Ks. Poutiainen 1994, 114–115, 163–164; Malkavaara 2000, 214.

37 Poutiainen 1994, 74–75.

*”Jumala on antanut jokaiselle ihmiselle tehtävän. Tätä Jumalan meille uskomaa tehtävää nimitetään kutsumukseksi. Kutsumuksen uskollisella suorittamisella palvelemme Jumalaa ja lähimmäisiämme.”*³⁸

Kohtaan liittyvä Raamattu-viite on paljon puhuva Luukas 16:10: ”Joka on vähimmässä luotettava, se on luotettava paljossakin, ja joka on vähimmässä vilpillinen, se on vilpillinen myös paljossa.” Se liittää kutsumuksen laajempaan yhteyteen ja auttaa kutsuttua näkemään tehtävänsä osana Jumalan suunnitelmaa. Ihminen arkisine puuhineen on osa laajempaa jumalallista kokonaisuutta. Oman tehtävän tunnollinen hoitaminen on Jumalalle tärkeää.

Kristinopin seuraavassa, työtä käsittelevässä kohdassa jatketaan kutsumusteeman selventämisestä. Raskaankin työn tunnollinen hoitaminen tuottaa iloa. Työhön sisältyy myös Jumalan siunaus.³⁹

Kutsumusteemaa on pohjustettu myös kristinopin edellisissä kohdissa. Kutsumuksen hoitaminen on kristitylle iloinen tehtävä, ei pakko. Kutsumusta ei myöskään toteuteta palkan tähden.⁴⁰

Nähtävästi tähän kohtaan perustuu ajatus tai toisinaan myös pelko, että kutsumustyö on pyyteetöntä eli palkatonta tai huonosti palkattua. Faktisesti kohdassa ei oteta kantaa sen puolesta, ettei kutsumustyöstä saisi maksaa tai odottaa palkkaa. Siinä esitetään vain Lutherin kutsumusajattelun perusta: kutsumusta ei toteuteta palkan vuoksi, vaan lähimmäisen.

*”Kun Jumala armosta antaa meille syntimme anteeksi, se synnyttää sydämessämme rakkautta, kiitollisuutta ja uskon kuuliaisuutta. Nämä saattavat meidät palvelemaan Jumalaa ja lähimmäisiämme. Kristityn koko elämä on palvelemista. Tällaista elämää sanomme kristilliseksi siveellisyydeksi.”*⁴¹

Miksi kutsumus otettiin kristinoppiin nimenomaan vuonna 1948? Sodanjälkeisen kirkon uudistuspyrkimyksenä oli kehittyä kansankirkkoihanteen mukaiseksi ”palvelevaksi kirkoksi”. Kirkon sisäisen uudistuksen johtoon astuneet asevelipapit pyrkivät luomaan kontakteja seurakuntayhteyden ulkopuolella eläviin kirkon jäseniin ja ajan yhteiskunnallisiin virtauksiin. Sodan jälkeinen tilanne vahvisti myös henkilökohtaista uskoa tähdentävää herätyskristillisyyttä ja yksilön pelastuskokemusta. Kirkko joutui etsimään uusia toimintamuotoja, joilla se pyrki palvelemaan laajempaa jäsenkuntaa: diakonia-, nuoriso- ja pyhäkoulu-työtä sekä sairaalasielunhoitoa ja kirkon tiedotustyötä uudistettiin sekä kehitettiin kokonaan uusia työmuotoja kuten perheneuvonta, teollisuuspappityö, lasten päiväkerhot ja leiririppikoulut.⁴²

Varsinainen syy kutsumusajattelun tulemiseen mukaan vuoden 1948 kristinoppiin löytynee Luther-tutkimuksesta. Gustaf Wingrenin teos *Luthers lära om kallelse* oli ilmestynyt vuonna

38 Kristinoppi 1948 (1981), kohta 88. Martti Simojoki kirjoittaa oppaassaan uuden kristinopin käyttäjälle, että Jumala pitää ihmistä työoverinaan antaessaan hänelle kutsumustyön. Jumalan meille antama kutsumus on elämäntehtävämme. Siksi ihmisillä on erilaisia Jumalalta saatuja tehtäviä, kuten eri ammatit. Aina ihmisen ei ole helppo löytää elämäntehtäväänsä, mutta hänellä on lupa rukoilla siihen Jumalan johdatusta. Koska tehtävä on Jumalan antama tai osoittama, olemme työtä tehdessämme tekemisissä Jumalan kanssa. Siksi työnsä saa tehdä Jumalaan uskoen, häneltä apua rukoillen, iloisin ja vapain sydämin. Tehtävän tunnolliseen suorittamiseen kuuluu myös ammattipätevyuden hankkiminen. Ks. Simojoki 1950, 210, 216–217.

39 ”Työ kasvattaa meissä velvollisuuden ja yhteyden tuntoa. Tunnollinen työn tekeminen antaa meille työn iloa. Silloinkin, kun työ on raskas taakka, Jumala kätkee siihen siunauksen.” Kristinoppi 1948 (1981), kohta 89.

40 ”Kristitty ei tottele Jumalan tahtoa pakosta, vastahakoisesti tai palkan toivossa, vaan mielellään, ’iloisin ja vapain sydämin’.” Kristinoppi 1948 (1981), kohta 86.

41 Kristinoppi 1948 (1981), kohta 85.

42 Malkavaara 2000, 200–201; Kataja 1994, 85–92.

1942. Se suomennettiin vuonna 1951 nimellä *Usko ja arki*. Myös muut tutkijat – Gustaf Aulén, Anders Nygren, Eino Sormunen, Regin Prenter – löysivät ikään kuin uuden näkökulman Lutherin teologiaan. Lutherin teologiaa oli tähän saakka pidetty sosiaalieettisesti mielenkiinnottomana. Luther-tutkimus oli keskittynyt lähinnä regimenttioppiin ja sen tulkinnaassa oli asetettu pitkälti kannalle, että Luther halusi erottaa toisistaan maallisen ja hengellisen elämänalueen ja että hän itse asiassa piti hengellistä todellisuutta maallista arvokkaampana.⁴³

”Nyt päästiin taas ymmärtämään, että jos luonnollinen ihminen ’maalliselta’ elämänalueelta siirtyi ’uskonnolliselle’, ei hän tullut arvokkaampaan piiriin, sillä paraskin hänessä oli ’lihaa’ ja hänen uskontonsa kaksin verroin syntiä.”⁴⁴

Kutsumusajatus oli se puuttuva palanen, joka kokosi Lutherin ajattelun – lain ja evankeliumin, uskon ja rakkauden, maan ja taivaan, ahdistuksen ja eskatologian – ymmärrettäväksi kokonaisuudeksi. Sen myötä tavoitteena ei enää ollut tasapaino hengellisen ja maallisen välillä tai oikea arvojärjestys niiden suhteessa. Suhde Jumalaan ja suhde lähimmäiseen eivät olleet kaksi toisistaan kokonaan erillään olevaa todellisuutta, vaan uskonnollinen elämänpääri ja maallinen elämä (teot, rakkaus, lähimmäinen) liittyivät sittenkin toisiinsa. Vaikka teot lakaistaan pois taivaasta, ne kuitenkin kuuluvat maan päälle, missä kaiken keskuksena on lähimmäinen.⁴⁵

Wingrenin mukaan Lutherilla sanat sääty ja virka ovat tavallisempia kuin kutsumus. Yhteiskunnallinen kehitys pois sääty-yhteiskunnasta on kuitenkin johtanut kutsumus-sanan yleistymiseen.⁴⁶ *Vocatio* tai Beruf tarkoittaa kuitenkin Lutherin ajattelussa vain kristityn maallista tai hengellistä työtä, kun taas sääty (*Stand*) ja ammatti tai toimi (*Amt*) on kaikilla ihmisillä.⁴⁷ Kutsumus merkitsee sitä, että lähimmäistä on rakastettava, koska lähimmät ihmiset eli perhe, työtoverit ym. ovat Jumalan antamia. Kutsumus viittaa kohti maailmaa, joka ei ole sama kaikille ihmisille. Kutsumus myös vaatii eri toimintatapoja kunkin tehtävän mukaisesti. Kunkin on tehtävä työnsä eli täytettävä kutsumuksensa muita vilkuilematta ja jäljittelemättä. Kristustakaan ei tule jäljitellä (imitatio), vaan omistaa uskossa. Myös Kristuksella oli erityinen virka ihmisten pelastamiseksi, eikä sitä ole kenelläkään muulla ihmisellä.⁴⁸ Pojan ja tytön kutsumukseen poikana tai tyttärenä puolestaan kuuluu ”siveä ja raitis nuoruus”.⁴⁹

Kutsumus on itsessään, sitä hoidettaessa, toisille palvelukseksi. Elämä kotona, suhde vanhempien ja lasten välillä, on kutsumuselämää, aivan samoin kuin suhde työntekijän ja työntekijän välillä. Kun on kysymys lähimmäisiin kohdistuvista teoista, ei ylipäätään ole olemassa mitään yksityistä elämänpääriä, joka olisi säädyn, ammatin tai kutsumuksen ulkopuolella. Kaikkien säätyjen tarkoituksena on toisten palveleminen (*Omnes status huc tendunt, ut aliis serviant*). Maallisessa valtakunnassa ihminen on aina suhteessa johonkin (*gebunden in diesem Leben an eine andere Person*), mutta uskossa tai taivaassa ihminen on olemassa vain Jumalan

43 Niinivaara 1952 (1982), 13.

44 Niinivaara 1952 (1982), 14; Nygren 1936, 508.

45 Niinivaara 1952 (1982), 23–27; Wingren 1942, 190.

46 Wingren 1951, 240.

47 Wingren 1951, 18.

48 Wingren 1951, 177.

49 Wingren 1951, 19; Lutherin saarna Kirkkopostillassa jakeesta 1. Kor. 7:20.

edessä.⁵⁰ Jumalan luomistyö jatkuu säädyissä, maallisen kutsumuksen välityksellä Jumala käyttää ihmisiä käsinään ja työtovereinaan (*cooperatores*) sekä lahjoittaa ulkonaista hyvää maanpäällistä elämää varten. Kaikki rakkaus on lähtöisin Jumalasta, mutta kutsumuksia uominaan käyttäen se virtaa alas ihmisten luo. Kutsumukseen sisältyvä risti pakottaa ihmisen katsomaan Jumalaan ja tarttumaan hänen lupauksiinsa, sillä rakkauden teoissa ihminen tyhjentyy niin, ettei hän voi kestää ilman Jumalaa. Uskoa ja tekoja ei voi maan päällä erottaa toisistaan, sillä jos lähdetään uskosta, tullaan heti tekoihin.⁵¹

Kutsumuksen luonteeseen kuuluu, että sen toteuttamisessa on laitettava itsensä likoon. Rakkaus on itsensä antamista lähimmäiselle, eikä hyvillä töillä ole nimeä. Rakkaus huomaa, mikä lähimmäistä hyödyttää parhaiten.⁵² Kutsumus liittyykin olennaisella tavalla lain ja evankeliumin yhteyteen. Ylpeillessään teoistaan ja saavutuksistaan ihminen pyyhkii evankeliumin omastatunnostaan, koska ei enää omahyväisyydessään tarvitse syntien anteeksiantoa. Kutsumus pakottaa lain alle ja samalla evankeliumin vaikutuspiiriin, taipumaan nöyrästi velvollisuuteensa, joka on mitättömältä näyttävä ja vähäinen, mutta Jumalalle mieluinen, kun se tapahtuu uskossa ja sydämen ilolla, kuuliaisuudessa ja kiitollisuudessa Jumalaa kohtaan. Usko ja rakkaus ovat kaikkien säätyjen yläpuolella.⁵³

3.4 Vuoden 1999 katekismus ja kristinoppi

Vuosisadan alkupuolen Luther-tutkimuksen löytö ei kuitenkaan kantanut uudelle vuositu-
hannelle. Vuonna 1999 hyväksytty ja vuonna 2000 ilmestynyt katekismus ja kristinoppi ei
tunne sanaa kutsumus. Sen sijaan puhutaan *tehtävästä*. Kymmenennen käskyn selityksessä
kerrotaan:

*”Jokaisen ihmisen elämällä on tarkoitus ja tehtävä. Se toteutuu sillä paikalla ja niissä oloissa, joissa kulloinkin elämme. Meidän tulee suojella ja tukea kaikkea lähimmäisen elämänpiiriin kuuluva. Seuraamalla Jumalan tahtoa, käyttämällä omaa harkintaa ja asettumalla lähimmäisen osaan löydämme jatkuvasti uusia mahdollisuuksia tehdä hyvää. Kekseliäs rakkaus etsii kaikissa tilanteissa tavan palvella.”*⁵⁴

Lainauksesta ei kuitenkaan selviä, mistä tehtävä tulee, vai onko ihmisen keksittävä tehtävänsä itse. Myöskään esimerkkejä tehtävistä ei mainita.

Tehtävän lisäksi puhutaan myös Jumalan kutsusta Isä meidän -rukousta käsittelevän kolmannen pyynnön yhteydessä:

*”Kristittyinä meidät on kutsuttu seuraamaan Herraamme ja luovuttamaan kaikki asiamme Jumalan hallintaan. Hän on kutsunut meidät työhönsä maan päälle. Hän itse vahvistaa ja varjelee meitä tässä tehtävässä.”*⁵⁵

50 Wingren 1951, 20–21.

51 Wingren 1951, 43–49.

52 Wingren 1951, 65.

53 Wingren 1951, 78–81.

54 Katekismus 1999 (2000), kohta 10.

55 Katekismus 1999 (2000), kohta 28.

Kolmannen uskonkohdan yhteydessä kutsujana on Pyhä Henki, joka tuo hyvyyden ja rakkauden ihmisten elämään:

*”Pyhä Henki tuo Jumalan hyvyyden ja Kristuksen rakkauden meidän keskellemme. Ilman eläväksi tekevää Henkeä emme voi uskoa emmekä lähestyä Kristusta. Pakenemme Jumalaa ja käännymme hänestä pois. Pyhä Henki kutsuu meitä ja synnyttää meissä uskon ja uuden elämän. Hän antaa meille Kristuksen kaikkine lahjoineen ja varjelee meidät oikeassa uskossa.”*⁵⁶

Näissä kohdissa kutsumusajattelua tunteva voi havaita siihen viittaavia piirteitä. Jos kutsumusajattelu ei ole entuudestaan tuttu, se ei tule tutuksi vuoden 1999 katekismuksen ja kristinopin avulla.

3.5 Kutsumus rippikouluopetuksessa

Katekismuksen asema rippikouluopetuksessa oli vankka aina 1960-luvulle saakka, jolloin katekismuksen rinnalle tulivat ns. apukirjat. Rippikoulun kokonaissuunnitelmassa vuodelta 1971 puolestaan arvosteltiin apukirjakäytäntöä siitä, että se ehkäisi oppikirjojen ja koko rippikoulun kehittymistä. Katekismuksen ei enää katsottu kykenevän aktivoimaan oppilaita eikä ottamaan huomioon heidän yksilöllisyyttään ja kehitystasoaan. Alettiin pelätä, että kirkollisen oppikirjan (eli kristinopin) jälkeensä jääneisyydestä tulee este evankeliumin kohtaamiselle.⁵⁷

Osmo Alajan ja Kalevi Tammisen 1960-luvulla ilmestyneessä Nuorten rippikouluoppaassa kutsumus liitetään työhön vuoden 1948 kristinoppiin viitaten. Samassa yhteydessä puhutaan kahden maan kansalaisuudesta, jossa ajalliset tehtävät, yhteiskunnalliset velvollisuudet ja vapaa-ajan harrastukset eivät ole erillään Jumalan maailmasta, vaan koko elämä kuuluu uskon piiriin.

*”Työllä hankimme elatuksemme. Se kasvattaa meissä velvollisuuden ja yhteyden tuntoa. Tunnollisesti suoritettuna se antaa myös työn iloa. Jumala on antanut jokaiselle ihmiselle tehtävän. Tätä Jumalan meille antamaa tehtävää nimitetään kutsumukseksi. Kutsumuksen uskollisella suorittamisella palvelemme Jumalaa ja lähimmäisiämme. (KO 88)”*⁵⁸

Piispaikokouksen vuonna 1980 hyväksymästä rippikouluosuunnitelmasta löytyy opetusjakso Kristillinen usko yhteiselämässä (A 2), jonka tavoitteena on, että nuori opettelee tulkitsemaan ympäristössään kohtaamia asioita ja tapahtumia kristillisestä uskosta käsin ja kokee erilaisissa yhteiselämän tilanteissa Jumalan puhuttelua sekä ymmärtää sen koskevan kaikkea yhteiselämää. Tuntikohtaisissa tavoitteissa korostuu Jumalan tahdon toteuttaminen. Esimerkiksi oppitunnin Kristitty yhteiskunnan jäsenenä alatavoitteita ovat:

1. Nuori tajuaa, että Jumala tahtoo hänen toteuttavan tahtoaan myös yhteiselämän eri tilanteissa.

⁵⁶ Katekismus 1999, kohta 19.

⁵⁷ Kirkolliskokouksen pöytäkirja 1973, liite IV A XIV, 54.

⁵⁸ Alaja & Tamminen 1973, 98.

2. Nuori oppii kyselemään ja etsimään, mikä on Jumalan tahto erilaisissa yhteiselämän kysymyksissä.
3. Nuori tajuaa, että Jumala tahtoo hänen tunnustavan uskonsa sanoin ja teoin erilaisissa yhteiselämän tilanteissa ja siten todistavan Herrastaan.
4. Nuori kokee merkittävänä, että Kristus on luvannut olla joka päivä omiensa kanssa kaikkialla, myös yhteiselämässä.⁵⁹

Vaikka sanaa kutsumus ei mainita, työtä käsittelevän oppitunnin alatavoitteena on, että ”nuori näkee työn mahdollisuutena palvella Jumalaa ja lähimmäistä”. Hän myös näkee työn mahdollisuutena toteuttaa itseään sekä alkaa nähdä työelämään liittyviä ongelmia ja kysellä, miten Jumalan tahto voisi toteutua niissä.⁶⁰

Piispainkokous antoi vuonna 1980 Leino Hassiselle tehtäväksi kirjoittaa aikuiskatekismuksen keskeisistä opillisista ja eettisistä kysymyksistä. Koska yksimielisyyttä työryhmän kanssa esitystavasta ja keskeisistä opillisista ja eettisistä kysymyksistä ei löytynyt, teos ei saanut kirkossa virallista asemaa. Siinä mainitaan kuitenkin ”luterilaisuuden kutsumusajatus” ja kalvinilaisuuden korostus kristityn vakaasta vaelluksesta, jotka loivat yhteiskuntaan yrittämisen ilmapiirin ja mahdollistivat näin Länsi-Euroopan taloudellis-teknisen nousun.⁶¹

Piispainkokouksen vuonna 1988 hyväksymässä rippikoulukirjasta *Meitä varten* löytyy otsikko Kutsu palveluun, jossa käsitellään diakoniatyötä. Toisen ihmisen palvelemiseen kutsutaan kuitenkin jokaista ihmistä ja palveluksi lasketaan kaverin auttaminen, rohkaiseminen, varojen antaminen Yhteisvastuukeräykseen ja kolehtiin, yksinäisen luona vieraileminen, seurakunnan lähimmäis-, ystävä- ja kansainvälisen diakonian ryhmät sekä Saapas-toiminta.⁶² Myös lähetystyön kohdalla viitataan kutsumus-temaan sitä kuitenkaan mainitsematta:

*”Jumalalla ei ole muita käsiä kuin meidän kätemme. Jeesus tahtoo toimia meidän kauttamme tänään. Me olemme hänen jalkansa, kätensä, suunsa ja sydämensä. Hän rakastaa jokaista ja juuri siksi hän antaa meille tehtävän.”*⁶³

Vuonna 2002 ilmestyneessä rippikoulukirjassa *Johannes 3:16* käsitellään diakoniatyötä varsin samaan tapaan. Siinäkin muistutetaan, ettei diakonia ole vain viranhaltijan työtä, vaan jokainen seurakuntalainen on kutsuttu palvelemaan. Riviseurakuntalaisen paras tapa on oppikirjan mukaan tehdä se käsin.⁶⁴ Ajatus kristitystä viidentenä evankeliumina, jota luetaan ahkerammin kuin neljää muuta, toistuu myös luvussa Kristityn elämää.⁶⁵

Vuoden 2001 rippikoulusuunnitelmassa puhutaan lähimmäisenrakkaudesta, joka velvoittaa kaikkia ihmisiä, mutta koska kysymys on puitesuunnitelmasta, rippikoululaisten sitouttaminen lähimmäisenrakkauden toteuttamiseen sekä sitouttamisen keinojen määrittely jää seurakuntien tehtäväksi.⁶⁶

59 Rippikoulusuunnitelma 1980, 34.

60 Rippikoulusuunnitelma 1980, 34.

61 Hassinen 1986, 148.

62 Virtanen & Nokelainen 1989, 82–83.

63 Virtanen & Nokelainen 1989, 79.

64 Auvinen & Rahkonen 2002, 104.

65 Auvinen & Rahkonen 2002, 150.

66 Elämä – usko – rukous 2001, 18, 11.

4 Kutsumus kirkon kirjoissa

4.1 Kutsumusajattelu piispojen kannanotoissa

Lutherin mukaan kutsumusta toteutetaan perheessä aviopuolison, isän, äidin ja lapsen rooleissa. Miten tämä tulee ilmi piispojen yhteisissä kannanotoissa avioliitosta ja perheestä? Piispojen kannanottoja löytyy vuosilta 1966, 1984 ja 2008.

Ajankohtainen asia on piispojen puheenvuoro ihmisen seksuaalisuudesta, avioliitosta ja perheestä vuodelta 1966. Se ei tarkastele aihetta kutsumusajattelun pohjalta. Viittaukset suuntautuvat yksinomaan 1. Korinttolaiskirjeen 13. lukuun. Avioliitto on piispojen käsityksen mukaan kirkon näkökulmasta miehen ja vaimon välinen sopimus, joka julkisesti juhlallisesti vahvistetaan. Kodin velvollisuus ja etuoikeus on antaa lapsille kristillinen kasvatus. ”Koti on tarkoitettu ’kouluksi’, jossa kasvatetaan Jumalan valtakunnan kansalaisia.”⁶⁷

Kasvamaan yhdessä on piispojen puheenvuoro perhe- ja seksuaalietiikan kysymyksistä vuodelta 1984. Siinä puhutaan kutsumusajattelusta menneessä aikamuodossa, kun esitellään ”uskonpuhdistuksen eettistä ajattelua” ja ”sen alistussuhteita”:

*”Jumalan tahtoma hyvä elämänjärjestys toteutui silloin, kun kukin toimi kuuliaisena omassa säädyssään ja kutsumuksessaan ja hoiti siihen kuuluvat tehtävät, olipa hän sitten ruhtinas tai talonpoika, tuomari, käsityöläinen tai jonkin muun ammatin edustaja. Myös perheenisänä tai -äitinä toimiminen ymmärrettiin Jumalan antamaksi kutsumukseksi, erityisviraksi, jossa oli omat velvollisuutensa. Omassa säädyssään ja kutsumuksessaan kunkin oli hoidettava Jumalan antamaa tehtävää, ja kun ihminen tällä tavoin palveli yhteistä hyvää, hän toteutti samalla lähimmäisenrakkautta.”*⁶⁸

Tämän jälkeen kuvataan, kuinka kehitys on sittemmin kulkenut mieskeskeisestä, hierarkkisesti rakentuneesta yhteiskunnasta kohti demokratiaa, jossa ihanteena on kaikkien ihmisten tasa-arvo. Liittyessään nykyaikaiseen tasa-arvoajatteluun, jossa mies ja nainen nähdään toisiaan täydentävinä kumppaneina, kirkko itse asiassa liittyy Uuden testamentin käsitykseen miehen ja naisen yhdenvertaisuudesta. UT:n painopiste ei piispojen mukaan kuitenkaan ole yhdenvertaisuudessa, vaan yhteisessä vastuussa, jossa miehellä ja naisella on osin samoja, osin erilaisia tehtäviä.⁶⁹

*”Nyt on vain kyseltävä, miten tätä kumppanuutta voitaisiin elää toiseksi mahdollisimman rikkaalla ja oikeudenmukaisella tavalla nykyajan yhteiskunnassa ja millä tavoin nyt olisi ymmärrettävä ne tehtävät, jotka Jumala on naiselle ja miehelle aviopuolisoina antanut.”*⁷⁰

Rakkauden lahja on piispojen puheenvuoro perheestä, avioliitosta ja seksuaalisuudesta vuodelta 2008. Asiakirja ei tunne sanaa kutsumus, vaan sen asemasta käytetään sanaa virka:

⁶⁷ Ajankohtainen asia 1966, 5.

⁶⁸ Kasvamaan yhdessä 1984, 14.

⁶⁹ Kasvamaan yhdessä 1984, 14–17.

⁷⁰ Kasvamaan yhdessä 1984, 17–18.

”Isän ja äidin virka on maailman tärkein virka; vanhemmuuden tukemisessa ja arvostamisessa on paljon tehtävää.”⁷¹

Isän ja äidin virkaan kuuluu Lutherin katekismusten mukaisia tehtäviä. Vanhempien tehtävänä on auttaa lasta uskomaan ja luottamaan Jumalaan, opettaa hänelle arvoja, jotka ohjaavat toisten kunnioittamiseen sekä tuoda lapsi seurakunnan jumalanpalvelukseen. Kummien ja seurakunnan tehtävä on tukea vanhempia tässä tehtävässä.⁷²

Vaikka puheenvuorosta löytyy vanhemman virka, sen luonnetta Jumalalta saatuna tehtävänä ei erityisesti tuoda esiin. Myöskään muilla elämänalueilla kuin perheessä toteutuvasta kutsumuksesta ei ole viitteitä. Ellei sitten tätä esipuheen virkettä ole tulkittava sellaiseksi: ”Toivomme, että osaisimme tukea ihmisiä ja perheitä arjen ratkaisuisissa, siinä elämänpiirissä, jossa kristillinen usko eletään todeksi.”⁷³

Piispat ovat käsitelleet kutsumusta myös omissa kirjoissaan. Kutsumukseen on viitattu myös piispojen pitämässä puheissa, joista parhaiten muistissa lienevät Jukka Paarman esitelmä *Ajaako Lamborghini Lutherin yli?*⁷⁴ ja Simo Peuran *Luterilainen työmoraali ja protestanttisen etiikan haamu*⁷⁵. Koska tutkimuksen kohteena ovat olleet kirkon viralliset asiakirjat, yksittäisten piispojen tuotantoon ei tässä ole järjestelmällisesti paneuduttu. Siksi vain muutama huomio.

Seppo Häkkinen painottaa väitöskirjansa yhteenvetona, että ”kristityn ihannekuva on Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa korkealla. Sitoutumisen ihanteena on kirkon jäsenyys ja tiettyjen kristillisen uskon peruskäsitteiden (kymmenen käskyä, uskontunnustus ja Isä meidän) tiedollinen hallinta ja niihin liittyvä rukoukseen pohjautuva päivittäinen henkilö- ja perhekohtainen liturginen elämä. Kirkon jäsen hoitaa uskoaan elämällä sanan ja sakramenttien osallisuudessa, kantaa vastuuta seurakunnasta ja hoitaa uskollisesti maallista kutsumustaan.”⁷⁶

Vuonna 2013 ilmestyneessä paimenkirjeessä *Rohkeasti luterilainen* Häkkinen korostaa, ettei kirkkoon ”voi kuulua olematta jäsen kokoontuvassa ihmisyyhteisössä. Maallinen kutsumus ei voi tapahtua kristittyjen yhteyden kustannuksella.”⁷⁷

Jorma Laulaja toteaa kirjassaan *Elämän oikea ja väärä* vuonna 1994, että kutsumusammateista puhutaan enää harvoin ja kutsumusta pidetään usein nykyaikaiseen työelämään soveltumattomana ihanteellisuutena. Työn katsotaan muuttuneen sellaiseksi, ettei työtä suurissa yrityksissä, liikemaailmassa tai virastoissa voida nimittää kutsumukseksi. Työelämän laadullisiin tavoitteisiin sisältyy kuitenkin edelleen kutsumusajattelun keskeisiä piirteitä toisin sanoin ilmaistuina. Hyvä elämä ei perustu tiettyihin tekoihin, vaan uskollisuuteen omalle kutsumukselle. Kutsumus puolestaan ei ole kiinni työstä tai työttömyydestä. Kutsumus eletään todeksi arkielämässä huolehtimalla omasta perheestä, työstä ja muista vastuulle annetuista tehtävistä. Kutsumusajattelun liikkeellepanevana voimana on luonnollinen laki, joka vaatii rakastamaan lähimmäistä niin kuin itseä ja elämään toista varten.⁷⁸

71 Rakkauden lahja 2008, 100.

72 Rakkauden lahja 2008, 108.

73 Rakkauden lahja 2008, 7.

74 Paarma 2000.

75 Peura 2007.

76 Häkkinen 2010, 260. Näin myös Häkkinen 1997, 52, 168.

77 Häkkinen 2013, 80.

78 Laulaja 1994, 126–132.

Osmo Alaja kirjoitti vuonna 1962, että kirkossa tarvittaisiin jonkinlaista uutta huoneen- taulua, jossa määriteltäisiin kirkon jäsenen perusvelvollisuudet eri kutsumuksissa ja säädyissä. Alajan mielestä kirkolla on oikeus nähdä kasteen perusteella opetuslapsia ja kristittyjä kaikissa kastetuissa, mutta samalla kirkolla on velvollisuus opettaa heitä pitämään kaikki Vapahtajan määräyksen mukaisesti.⁷⁹

Voitto Huotarin vuonna 1992 ilmestyneessä seurakuntatyön käsikirjassa todetaan diakonia- työn yhteydessä, että usko ilman tekoja on kuollutta. Kristillinen palvelu kuuluu uskoon ja kaikessa, mitä kristitty tekee, on palvelun elementti. Kirkko palvelee ihmisiä tuomalla heidän lähelleen uskon maailmaa niin jumalanpalveluksessa, kasvatuksessa kuin lähetystyössä. ”Kutsumuksessaan työssä tai kotona kristitty palvelee lähimmäisiään.”⁸⁰ Seurakunnan työntekijöiden, erityisesti papiston, kutsumusta ovat myös muut piispat käsitelleet.⁸¹

4.2 Kutsumus Kirkollisten toimitusten kirjassa

Tällä hetkellä käytössä olevassa *Kirkollisten toimitusten kirjassa* mainitaan kutsumus kirkon yhteyteen ottamisen kaavan esimerkkipuheessa, joka usein kuitenkin korvautuu papin va- paalla puheella.

*”[...] Seurakunta on perhe, jossa erilaiset ihmiset elävät yhdessä taivaalliseen Isäänsä tur- vaten. Jokaisella on siinä oma paikkansa ja tehtävänsä. Opettelemme yhdessä elämään Jumalan tahdon mukaan. Jumala kutsuu meitä uskomaan häneen ja rakastamaan lähim- mäisiämme. Siinä on kristityn kutsumus. [...]”*⁸²

Jumalan tai Kristuksen kutsu sen sijaan mainitaan useissa käsikirjan kohdissa. Kastekaav- van johdantosanvaihtoehdossa Jumala kutsuu kastettavan nimeltä omakseen ja lahjoittaa pelastuksen.⁸³ Tehdessään kastettavan otsaan ja rintaan ristinmerkkiä pappi lausuu:

*”Ota pyhä ristinmerkki otsaasi ja rintaasi todistukseksi siitä, että ristiinnaulittu ja ylös- nousut Jeesus Kristus on sinut lunastanut ja kutsunut opetuslapsekseen.”*⁸⁴

Myös molemmissa kasteen esimerkkipuheissa puhutaan kutsusta ja kristittynä elämisestä maailmassa. Ensimmäisessä Jumala on kutsunut vanhemmat työtovereikseen rakastamaan lasta ja pitämään hänestä huolta.⁸⁵ Toisessa kaste kutsuu päivittäin elämään Jumalan anteek- siantamuksesta ja palvelemaan toisia.⁸⁶ Pappi voi myös laatia puheet itse.

79 Alaja 1962, 46.

80 Huotari 1992, 268.

81 Esim. Ajaja 1957; Kares 1963; Huovinen 2001.

82 Kirkollisten toimitusten kirja 2003, osa I, kaava 3, kohta 8.

83 Kirkollisten toimitusten kirja 2003, osa I, kaava 1 A, kohta 3a. Kastekaavassa on kolme erilaista johdantosanojen vaihtoehtoa ja pappi voi laatia ne myös itse.

84 Kirkollisten toimitusten kirja 2003, osa I, kaava 1 A, kohta 6; kaava 1C, kohta 6; kaava 1D, kohta 6a; kaava 1E.

85 Kirkollisten toimitusten kirja 2003, osa I, kaava 1 A, kohta 9a.

86 Kirkollisten toimitusten kirja 2003, osa I, kaava 1 A, kohta 9b.

Nuoren ja aikuisen kastepuhe-esimerkissä kutsutaan elämään kristittyinä.⁸⁷ Yhteisen esirukouksen ensimmäisessä vaihtoehdossa kiitetään kutsusta kirkon yhteyteen.⁸⁸ Esirukous voidaan myös valmistella yhdessä kastetoimitukseen osallistuvien kanssa.

Kirkon yhteyteen ottamisen kaavan johdantosanoissa, jotka pappi voi laatia myös itse, kutsutaan elämään uskossa Jeesukseen ja rakkaudessa lähimmäisiin.⁸⁹ Vahvimmin kutsu tulee esiin kaavan rukouksissa, joissa sisältönä on kutsu kirkon yhteyteen.⁹⁰ Kuten alussa todettiin, esimerkkipuheessa mainitaan sekä kutsumus että kutsu.⁹¹

Avioliittoon vihkimisen, morsiusmessun sekä avioliiton siunaamisen kaavojen rukousvaihtoehdossa puoliset on kutsuttu elämään Jumalan sanan mukaan.⁹² Hautaan siunaamisen kaavan rukouksissa puolestaan Jumala on kutsunut vainajan pois.⁹³

Virkaan vihkimisen ja tehtävään siunaamisen kaavojen johdantosanoissa muistutetaan kasteessa saadusta kutsusta Jumalan palvelijaksi.⁹⁴ Johdantosanat voidaan laatia myös vapaasti.

Kirkon erityistehtävään siunaamisen kaavassa ja lähetystyöhön siunaamisen kaavoissa todetaan, että siunattavat henkilöt ovat kuulleet lähetyskäsken kutsun ja haluavat palvella Jeesusta sanoin ja teoin tämän päivän maailmassa.⁹⁵ Kirkollisiin tehtäviin liittyvissä kaavoissa mainitaan myös erilaiset lahjat tai armolahjat, joilla seurakuntaa on määrä palvella.⁹⁶

Vuonna 1984 ilmestyneessä *Kirkollisten toimitusten kirjassa* ei käytetä sanaa kutsumus. Kastetoimituksen yhteydessä mainitaan Jumalan kutsu sekä esitetään vanhemmat ja muut läheiset Jumalan työtovereina, jotka pitävät huolta lapsesta – tosin kastetoimituksen esimerkkipuheessa, joka käytännössä korvautui usein vapaalla puheella.⁹⁷ Toisessa kastepuheessa puhutaan Jumalan tahdon noudattamisesta arjen keskellä sekä lähimmäisten rakastamisesta ja palvelemisesta.⁹⁸ Myös loppurukouksen yhdessä vaihtoehdossa puhutaan Jumalan työtoveruudesta, joka on alkanut kasteessa, sekä Jumalan läsnäolosta arjessa.⁹⁹

87 "[...] Kasteessa meidät kutsutaan elämään kristittyinä. Olemme aikuisinakin oppimassa sitä, mitä Jeesuksen seuraaminen tänä päivänä merkitsee. Jumala antaa meille kasteessa Pyhän Hengen, joka auttaa meitä luottamaan Jumalaan ja elämään kristittyinä. [...]" Kirkollisten toimitusten kirja 2003, osa I, kaava 1 D, kohta 8.

88 "[...] Me kiitämme sinua siitä, että olet kutsunut NN:n kirkkosi yhteyteen ja ottanut hänet kasteessa omaksesi. [...] Suo meidän kaikkien kasvaa uskossa ja rakkaudessa, elää seurakuntasi yhteydessä ja periä kerran luonasi iankaikkinen elämä. [...]" Kirkollisten toimitusten kirja 2003, osa I, kaava 1 D, kohta 15a.

89 "[...] Kiitämme Jumalaa siitä, että hän on jo kasteessa ottanut sinut lapsekseen. Hän kutsuu sinua elämään uskossa Jeesukseen ja rakastamaan lähimmäisiä hänen tahtonsa mukaan. [...]" Kirkollisten toimitusten kirja 2003, osa I, kaava 3, kohta 3.

90 Kirkollisten toimitusten kirja 2003, osa I, kaava 3, kohdat 5a ja 5b.

91 Kirkollisten toimitusten kirja 2003, osa I, kaava 3, kohta 8.

92 Kirkollisten toimitusten kirja 2003, osa I, kaava 4A, kohta 5d; kaava 4B, kohta 8c; kaava 4C, kohta 5d.

93 Kirkollisten toimitusten kirja 2003, osa I, kaava 5A, kohdat 11e ja 11n.

94 "[...] Kasteessa meidät kutsuttiin Jumalan palvelijoiksi. Saimme tehtävän viedä evankeliumia kaikille kansoille ja ylistää Jumalan suuria tekoja. [...]" Kirkollisten toimitusten kirja 2003, osa II, kaavat 8–12, kohta 3.

95 Kirkollisten toimitusten kirja 2003, osa II, kaavat 13–14, kohta 3 (siunattavien esittely).

96 Kirkollisten toimitusten kirja 2003, osa II, kaava 9, kohta 8; kaava 11, kohta 8; kaavat 12–14, kohta 3 (johdantosanat). Rukouksen tilalla voidaan käyttää myös kirkkovuoden ajankohdan mukaista rukousta.

97 "[...] Jumala pitää huolta tästä lapsesta teidän, hänen vanhempiansa ja muiden läheisten ihmisten välityksellä. Lahjoittaessaan teille tämän lapsen Jumala osoittaa luottamusta ja kutsuu kantamaan vastuuta. Te, vanhemmat, pyytäkää Jumalalta viisautta ja rakkautta tärkeään kasvatustehtäväänne. Te, kummit, olette tälle lapselle ja hänen vanhemmilleen läheisiä ihmisiä. Teidät on kutsuttu olemaan hänelle kristityn ihmisen esikuvana. Rukoilkaa hänen puolestaan ja tukekaa häntä hänen varttuessaan. Jumala antakoon teille tähän viisautta ja kestävyyttä." Kirkollisten toimitusten kirja 1984, kaava 1 A, kohta 3a.

98 "[...] Meidän tulee ottaa vastaan kasteen lahja siten, että pyrimme joka päivä elämään anteeksiantamuksesta ja arjen keskellä noudattamaan Jumalan tahtoa, rakastamaan ja palvelemaan lähimmäisiämme. [...]" Kirkollisten toimitusten kirja 1984, kaava 1 A, kohta 3b ja kaava 1B, kohta 3.

99 "[...] Suo läsnäolosi hallita koko olemustamme, työtämme ja vapaa-aikaamme, puheitamme ja ratkaisujamme. Kiitos, että olet ottanut meidät pyhässä kasteessa työtovereiksesi ja toteutat suunnitelmaasi myös meidän aikamme. Sinuun me panemme toivomme, sillä sinä olet luvannut olla kanssamme elämämme jokaisena päivänä. Amen." Kirkollisten toimitusten kirja 1984, kaava 1 A, kohta 12d.

Konfirmaatiokaavan esimerkkipuheessa viitataan kasteessa solmittuun liittoon Jumalan kanssa sekä Jumalan kutsuun.¹⁰⁰ Avioliittoon vihkimisen esimerkkipuheessa avioliiton katsotaan kasvavan kodiksi, jossa vanhemmat ja lapset ovat Jumalan perheen jäseniä.¹⁰¹ Loppurukousvaihtoehdossa pyydetään Jumalan johdatusta, että puoliset säilyttäisivät uskonsa, rakkautensa ja palvelusalttiutensa.¹⁰²

Muita kohtia, joissa puhutaan kutsusta, löytyy nuorisotyönohjaajan virkaan siunaamisen kaavasta sekä seurakunnan työntekijän tehtävään siunaamisen kaavasta.¹⁰³ Myös kaavan Papin asettaminen vakinaiseen virkaan kohdassa Lupaukset mainitaan kutsu – tarkemmin erittelemättä, tuleeko kutsu Jumalalta vai seurakunnalta.¹⁰⁴ Virkaan vihkimisiin liittyvässä lähettämisessä mainitaan kutsu ja lähetetään palvelemaan Kristuksen kirkkoa.¹⁰⁵ Tehtävään siunaamisissa lähetetään palvelemaan Jumalan seurakuntaa.¹⁰⁶ Poikkeuksena ovat papin ja piispan virat, joissa lähetetään kaitsemaan ja palvelemaan viranhaltijalle uskottua laumaa.¹⁰⁷

4.3 Kutsumus kirkon hengellisen työn ammattien ydinosaamiskuvauksissa

Piispainkokouksen hyväksymissä Kirkon koulutuskeskuksen valmistelemissa kirkon hengellisen työn ammattien ydinosaamiskuvauksissa kutsumus mainitaan papin ja diakonin virkojen kohdalla. Papin virassa kutsumuksen katsotaan kuuluvan henkilökohtaiseen soveltuvuuteen, jota puolestaan arvioidaan pappisvihkimystä edeltävässä ordinaatiokoulutuksessa. Kutsumuksen lisäksi soveltuvuuteen kuuluu sitoutuminen kirkon uskoon, persoonan integriteetti sekä työelämätaidot.¹⁰⁸ Diakonian viran ydinosaamiskuvauksessa kutsumuksen vahvistuminen ja diakonian virkaan vihkimisen merkityksen tiedostaminen mainitaan hengellisen työn osaamisen kohdalla.¹⁰⁹

Näiden lisäksi kutsumukseen liittyviä seikkoja luetellaan kaikkien hengellisen työn työntekijöiden ydinosaamiselle yhteisessä osiossa sanaa kutsumus mainitsematta. Hengellisen työn osaamiseen kuuluu, että työntekijä elää ja toimii Kolmiyhteisen Jumalan edessä ja yhdessä hänen kanssaan ja että työntekijä on kutsuttu rakastamaan lähimmäistä. ”Hengellisen työn tehtävät ilmentävät omalla tavallaan Jumalan antamia erilaisia armolahjoja (vrt. esim. 1.

100 ”[...] Hän, joka teidät on kutsunut, on uskollinen. Liitto, jonka hän kasteessa on solminut kanssanne, pysyy lujana iankaikkisesti. [...]” Kirkollisten toimitusten kirja 1984, kaava 2, kohta 3a.

101 ”[...] Kodin tulee olla pyhä paikka, jossa kysytään Jumalan tahtoa ja seurataan sitä. Silloin sekä vanhemmat että lapset voivat kasvaa Jumalan perheen jäseninä. [...]” Kirkollisten toimitusten kirja 1984, kaava 6, kohta 3a.

102 Kirkollisten toimitusten kirja 1984, kaava 6, kohta 9a.

103 Kirkollisten toimitusten kirja 1984, kaava 18, kohta 7; kaava 19, kohta 5a.

104 ”Olet ottanut vastaan kutsun N.N:n seurakunnan kirkkoherran/kappalaisen virkaan. Tahdotko hoitaa tätä virkaa oikein ja uskollisesti Jumalan kunniaksi sekä kilvoitella niin, että elämäsi on esikuvana seurakunnalle?” Kirkollisten toimitusten kirja 1984, kaava 12, kohta 7. Vastaava kohta on myös piispan virkaan vihkimisen kaavassa (kaava 13, kohta 8) ja lehtorin virkaan asettamisen kaavassa (kaava 15, kohta 7).

105 ”Lähtekää nyt saamanne kutsun mukaisesti palvelemaan Kristuksen kirkkoa. Jeesus sanoo: ’Jos joku tahtoo olla minun palvelijani, seuratkoon minua. Missä minä olen, siellä on oleva myös palvelijani.’ (Joh. 12:26).” Kirkollisten toimitusten kirja 1984, kaava 14, kohta 10; kaava 16, kohta 11.

106 ”Lähde nyt saamasi kutsun mukaan palvelemaan Jumalan seurakuntaa. Jeesus sanoo: ’Jos joku tahtoo olla minun palvelijani, seuratkoon minua. Missä minä olen, siellä on oleva myös palvelijani.’ (Joh. 12:26).” Kirkollisten toimitusten kirja 1984, kaava 15, kohta 9; kaava 17, kohta 8; kaava 18, kohta 8; kaava 19, kohta 6.

107 ”Lähtekää kaitsemaan ja palvelemaan teille uskottua Jumalan laumaa hänen tahtonsa mukaan. Hän antaa kasvun, siunaa työnne sekä tätä että tulevaa elämää varten.” Kirkollisten toimitusten kirja 1984, kaava 11, kohta 12. ”Lähde kaitsemaan ja palvelemaan sinulle uskottua Jumalan laumaa. Antakoon Pyhä Henki sinulle siihen viisautta ja voimaa.” Kirkollisten toimitusten kirja 1984, kaava 12, kohta 12.

108 Kirkon hengellisen työn ammattien ydinosaaminen 2010, 32.

109 Kirkon hengellisen työn ammattien ydinosaaminen 2010, 9.

Kor. 12). Kullakin viralla ja toimella on oma erityinen tehtävänsä, vaikka kaikki rakentavat samaa yhteistä kirkkoa.”¹¹⁰

5 Kutsumus kirkon strategioissa ja lausunnoissa

5.1 Kutsumusajattelu 2000-luvun strategioissa ja muissa kirkkohallituksen julkaisuissa

Arkkiepiispa Paarma esittelee Lutherin kutsumusajattelun pääpiirteet vuonna 2001 ilmestyneen *Hyvää työhön* -kirjan esipuheessa. Lutherin työn etiikasta nostetaan esille neljä peruspiirrettä: työn kuuluminen luomisjärjestykseen, käsitys kaiken oikean työn pyhydestä, työ Jumalan lähimmäisen palveluna ja kohtuullisuus. Artikkeleissa kutsumusajattelu vuoroin haastetaan, vuoroin asetetaan hyvän työn tunnusmerkiksi. Hyvä työ antaa mahdollisuuden toteuttaa kutsumustaan, mutta kunnioittaa sitä, että ihmisellä on myös muita kutsumuksia. Jos työ on Jumalan antama kutsumus ja kaikki hyvin tehty työ on arvokasta, päteekö se myös tupakanteollisuudessa tai ympäristövaikutuksiltaan tuhoisassa työpaikassa? Miten pitkälle Lutherin ajatusten soveltamisessa nykyaikaan pitää mennä? Toteutuuko kohtuullisuus ja jakautuuko tulotaso oikeudenmukaisesti 2000-luvulla?¹¹¹

Robert Lemberg kuvaa yhteiskunnallisestikin merkittävää luterilaista kutsumusajatusta vapaaehtoistyötä käsittelevässä kirjassa *Enemmän kuin työmuoto*. Jumala antaa meille joka-päiväisen leipämme toisten ihmisten välityksellä, jolloin jokainen on kutsumuksensa ja virkansa kautta osa Jumalan jatkuvaa luomistyötä. Ihmisellä voi olla samanaikaisesti useita eri kutsumuksia ja kutsumukset voivat muuttua elämän varrella. Tästä annetaan runsaasti esimerkkejä. Kaikkiin elämänvaiheisiin liittyy kuitenkin lähimmäisen rakastaminen. Myös vapaaehtoistyö on kutsumus.¹¹²

Myös *Kirkon maaseutustrategian* mukaan työn tekeminen ja ponnistelu kuuluvat ihmisen kutsumukseen:

*”Kirkon sanoman painopiste on asetettava sekä levolle armon osallisuudessa että ponnisteluille elämäntehtävässä eli kutsumuksessa.”*¹¹³

Myöhemmin maaseutustrategiassa viitataan seurakunnan toimintamuotoihin, joista erityisesti lähetystyö mainitaan kanavaksi toteuttaa kristityn kutsumusta kansainvälisesti.¹¹⁴

Aikuistyön kehittämisasiakirjassa kutsumus esiintyy evankelioimisen yhteydessä. Evankelioiminen on ilosanoman kertomista Jeesuksesta sekä kutsumista Jumalan yhteyteen ja löytämään omaan tapansa toteuttaa hengellistä elämäänsä ja kutsumustaan. Keskustelukysy-

110 Kirkon hengellisen työn ammattien ydinosaaminen 2010, 5.

111 *Hyvää työhön* 2001.

112 *Enemmän kuin työmuoto* 2006, 10–11.

113 Kirkon läsnäolo maaseudulla 2008, 12.

114 Kirkon läsnäolo maaseudulla 2008, 15.

myksenä kysytään, miten seurakunta tukee jäseniään kristityn kutsumuksen löytämisessä ja toteuttamisessa.¹¹⁵

Varsin yllättäen *nuorisotyötä käsittelevässä kehittämissasiakirjassa* kehoitetaan ottamaan huomioon Lutherin ”maallisen kutsumuksen ihmiset”, joille myös pitäisi olla tilaa seurakuntien isostoiminnassa. Tämä on selvä viittaus luterilaiseen kutsumusajatteluun, mutta se ei tule mitenkään muuten esiin kehittämissasiakirjassa. Kutsumusajattelua ei esimerkiksi aiota välittää tai juurruttaa kirkon nuorisotyössä.¹¹⁶

Joissakin strategioissa, kuten lähetysstrategian teologisessa perustassa, puhutaan kirkon kutsumuksesta:

*”Kirkon kutsumus on myös puolustaa jokaisen ihmisen luomiseen ja lunastukseen perustuvaa ihmisarvoa. Kristus on esikuvamme. Hän nosti köyhät, sairaat, sorretut ja syrjäytetyt esille. Hän asettui heidän rinnalleen, toimi heidän hyväkseen ja opetti meille uudenlaisen suhtautumistavan. Kirkko on kutsuttu seuraamaan tätä Kristuksen esimerkkiä.”*¹¹⁷

Kristityt toki muodostavat kirkon, mutta on eri asia puhua kirkon kuin kristityn kutsumuksesta. Kirkon kutsumus on kollektiivinen kirkolle asetettu tehtävä, joka kohdistuu yhteisöön. Kristityn kutsumus puolestaan koskee yksilön tehtävää yhteisössä. Puhuessaan kirkon kutsumuksesta kirkko korostaa niitä kriteereitä, joita Kristuksen kirkolle on Raamatussa asetettu.¹¹⁸

Kirkon kutsumuksen lisäksi strategioissa puhutaan kutsumustietoisesta työstä. Esimerkiksi perheneuvonnan strategiassa kirkon perhetyö nähdään seurakuntien mahdollisuutena ”toimia kutsumustietoisissa, perheitä tukevassa työssä sekä lasten ja perheiden puolestapuhujana yhteiskunnassa”.¹¹⁹

Kirkon tulevaisuusselonteosta kutsumusajattelu löytyy – yhdessä vaihtoehdossa kirkon tulevaisuudenkuvaksi. Olemiseen perustuvassa seurakuntakuvassa seurakunnan jäsenyys toteutuu arkisessa elämässä. Tällaisessa seurakunnassa jäseniltä ei selonteon mukaan vaadita uskon ilmaisun vahvuutta, vaan huomiota kiinnitetään kristityn identiteetin vahvistamiseen.¹²⁰

*”Kristityn ja sitä kautta myös kirkon oleminen toteutuu eri puolilla yhteiskuntaa, työpaikoilla ja harrastusten parissa. Verkostoituminen, mukana oleminen, saa keskeisen sijan. Olemisen merkityksen painottaminen liittyy läheisesti yhteen luterilaisen kutsumusajattelun kanssa. Kirkko elää, on ja toimii jäsenissään kaikkialla siellä, missä he ovat.”*¹²¹

115 Aikuiset seurakuntalaisina 2012, 7.

116 Nuoret seurakuntalaisina 2012, 24.

117 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon lähetystyön ja kansainvälisen diakonian peruslinja vuoteen 2015 2010, 4.

118 Tämä tulee ilmi myös lähetystyön teologisessa perustassa, kun se jatkuu: ”Kirkon missioon kuuluvat sekä tien avaaminen iankaikkiseen elämään, pelastukseen, (Matt. 24:14) että lähimmäisten palveleminen kaikkialla Jumalan maailmassa (Matt. 25:35–40).” Suomen evankelis-luterilaisen kirkon lähetystyön ja kansainvälisen diakonian peruslinja vuoteen 2015 2010, 4.

119 Meidän kirkko mukana perheiden arjessa 2010, 43.

120 Kirkko 2020 2010, 64–66. Olemisen malli yhtenä esimerkkinä seurakuntalaisten kirkosta esiintyy myös vuonna 1997 julkaistussa Seurakuntalaisten kirkko – virikkeitä ja suuntaviivoja vihkosessa. Olemisen malliin kuuluu, että seurakunta on paikka, jossa voi kokea yhteyttä muiden kristittyjen kanssa, levätä ja saada voimavaroja. Varsinainen seurakuntalaisena toimiminen tapahtuu kuitenkin arkielämän keskellä, kodeissa, työpaikoilla ja yhteiskunnan luottamustehtävissä. Ks. Seurakuntalaisten kirkko 1997, 32.

121 Kirkko 2020 2010, 65–66.

Muihin kirkon tulevaisuudenkuviin kutsumus ei kuulu. Tosin asiakkuusajatteluun perustuvassa tulevaisuudenkuvassa seurakuntaan mahtuu monenlaisia jäseniä toiveineen. Ehkäpä mukaan mahtuu joku kutsumustietoinenkin, jonka asiakaspalautteen vuoksi joku seurakunta aloittaa luentosarjan kristityn kutsumuksesta.¹²²

Olemiseen perustuvan tulevaisuudenkuvan tulevaisuuteen ei lopulta näytä uskovan edes strategian kirjoittaja itse:

”Kuva olemisen seurakunnasta edellyttää myös luottamusta siihen, että kristillinen syvärakenteen kulttuurissa ja elämässä on olemassa ja kantaa. Kuinka pitkään tuon syvärakenteen varaan voidaan rakentaa?”¹²³

Vaikuttaa siltä, että kutsumusajattelu on tulevaisuusstrategiassa eräänlainen menneen maailman jäännös, jota ei enää uusille jäsenille voi tai tarvitse opettaa. Kutsumusajattelu on yksi kilpaileva vaihtoehto muiden joukossa, mutta oikeastaan aika on jo ajanut sen ohitse.

Meidän kirkko -strategiassa kirkon jäsenet määritellään työmuotoihin osallistumisen tai osallistumattomuuden kautta. Kirkko kuitenkin rohkaisee heitä välittämään lähimmäisistä ja luomakunnasta.¹²⁴ Kirkon visiona on, että jäsenet toimivat vuonna 2015 omassa elämässään ja kutsumuksessaan kirkon arvomaailman mukaisesti: puolustavat rohkeasti oikeudenmukaisuutta, tukevat heikkoja ja pidättyvät oman edun tavoittelemisesta toisten kustannuksella.¹²⁵

Varsinainen strategiapaperi asettaa velvoitteita kirkolle, mutta edellyttää jäseniltään vain osallistumista. Kirkon jäsenyyden merkityksen vahvistaminen tarkoittaa asiakirjan mukaan sitä, että kirkko tavoittaa jäsenensä laadukkaasti vähintään viisi kertaa vuodessa, nuorten ja nuorten aikuisten jäsenyyteen sekä seurakuntaan muuttavien jäsenten vastaanottamiseen kiinnitetään erityistä huomiota, kirkon elämään osallistuvien määrä käännetään kasvuun kaikissa ikäluokissa, kirkossa luovutaan työntekijäkeskeisestä ajattelutavasta ja luodaan seurakuntalaisille mielekkäitä toimintamahdollisuuksia. Kirkon missio on kutsua ihmisiä armollisen Jumalan yhteyteen, tuoda elämään kestävä perusta ja rohkaista välittämään lähimmäisistä ja luomakunnasta.¹²⁶

Meidän kirkko määritellään kuitenkin osallisuuden yhteisöksi – ainakin ideaalitulassaan. Vaikuttaa siltä, että kirkon jäsenen toivotaan tulevan osalliseksi kirkosta ja sen toiminnasta. Miten tämä osallisuus vaikuttaa jäsenten itseymmärrykseen, jää tarkastelussa vähemmälle. Mahdollisesti he välittävät enemmän lähimmäisistä ja luomakunnasta. Ainakin kirkon visiona on, että sieltä ”lähdetään palvelemaan Jumalan maailmaa”.

Meidän kirkko -strategiaan liittyi kirkon yhteinen painopiste *Pyhä* vuosina 2010–2012. Pyhä-painopisteen yhtenä tavoitteena oli ”vahvistaa kristillistä uskoa ja elämäntapaa” (tavoite 2).¹²⁷ Kutsumusta ei kuitenkaan asiakirjoista löydy, vaikka se sisällöllisesti liittyisi hyvin tähän tavoitteeseen. Väliraportin mukaan tavoitteet eivät kuitenkaan olleet merkittävästi vaikuttaneet seurakuntien työskentelyyn.¹²⁸

122 Kirkko 2020 2010, 66–68.

123 Kirkko 2020 2010, 71.

124 Meidän kirkko -strategian mietintö 2007, 4, 18–23, 32–33.

125 Meidän kirkko -strategian mietintö 2007, 37.

126 Meidän kirkko -strategia.

127 Pyhä painopisteenä (internetsivu); Strategiaopas seurakunnille 2009, 37

128 Pyhä-painopiste: väliraportti 2010, 11.

Vaikuttaa siltä, että monissa kirkon strategioissa lähimmäisyys on korvannut kutsumuksen. *Vanhustyön strategian* mukaan lähimmäisyys on koko seurakunnan asia. ”Yksilöllä on vastuu omasta toiminnastaan, mutta kristittyinä hänen tulee pitää ja tuntea huolta lähimmäisistään.”¹²⁹

Mielenkiintoisella tavalla *lähimmäisyys* on ottanut etäisyyttä kirkollisessa kielenkäytössä aiemmin käyttökelpoiseen sanaan *lähimmäisenrakkaus*. Lähimmäistä ei enää tarvitse rakastaa, mutta hänestä pitää ”pitää ja tuntea huolta”. Rakkauden tilalle on siten tullut huoli eli vastuu. Myöhemmin strategiassa käytetäänkin sanaa *lähimmäisvastuu*¹³⁰. Yksilöllä on siten vanhustyön strategian mukaan vastuu sekä omasta toiminnastaan että lähimmäisestä. Kristityn ja ei-kristityn erottaa ehkä siitä, että ei-kristitty on vastuussa vain omasta toiminnastaan, mutta kristitty myös lähimmäisestään?

Toteuttaakseen kristityn kutsumusta on siis tarpeen osallistua seurakunnan toimintaan, sillä siellä toteutuu lähimmäisyys ja yhteisöllisyys. Vanhustyön strategian mukaan ”yhteisöllisyys on keskinäisessä yhteydessä elämistä, lepoa ja hiljentymistä”¹³¹. Vaikuttaakin siltä, että lähimmäisyyttä ja yhteisöllisyyttä ei voi kokea muualla kuin seurakunnassa, sillä kristittyinä olemisen ei läpäise koko ihmisen olemusta ja toimintaa: ”Yhteiskunta turvaa kyllä perustoimeentulon ja hoivapalvelut, mutta lähimmäisyydelle on runsaasti tarvetta.” Pitkäaikaista sitoutumista vaativiin tehtäviin on kirkossa kuitenkin yhä vaikeampi saada lähimmäisiä.¹³²

Toinen kirkon strategioissa 2000-luvulla suosituksi tullut sana on *osallisuus*. *Diakonia- ja yhteiskuntatyön linjauksessa* vuosille 2003–2010 todetaan, että seurakunnan keskeinen sanoma, evankeliumi, on sanoma osallisuudesta, vieraantuneen ja syrjäytyneen ihmisen mahdollisuudesta päästä osalliseksi Jumalan valtakunnasta ja sen avaamasta uudesta ihmisyydestä. Kirkko puolestaan kutsuu ihmisiä Jumalan armon osallisuuteen ja siihen perustuvaan keskinäiseen elämänyhteyteen ja jakamiseen.¹³³

Linjauksen alkulehdillä arvioidaan uskonpuhdistuksen merkitystä diakonialle ja yhteiskuntavastuulle. Uskonpuhdistuksen löytönä esitellään pelastuminen yksin armosta, ilman tekoja. Rakkaudesta elävän yhteisön eli seurakunnan ja sen jäsenten on välitettävä rakkautta eteenpäin ja kysyttävä lähimmäisen hyvää, mitä hän omassa tilanteessaan tarvitsee. Linjauksen mukaan Luther piti kultaista sääntöä jumala- ja lähimmäissuhteen perustana, sillä se vaatii rakastamaan toista ihmistä ja ottamaan huomioon hänen tarpeensa samalla tavalla kuin jokainen ottaa huomioon omat tarpeensa.¹³⁴

5.2 Kutsumusajattelu 1900-luvun strategioissa ja muissa kirkkohallituksen julkaisuissa

Kutsumusajattelusta luopuminen lienee kirkossa sekä tiedostamatonta että tietoista. *Kirkko muuttuvassa yhteiskunnassa*, kirkolliskokouksen asettaman komitean mietintö vuodelta 1962, antaa ymmärtää, että teollistuminen ja maaltamuutto asettivat kutsumusajattelun uuteen valoon. Maaltamuutto ja elinkeinoelämän muuttumisen aikaansaama ammatinvaihto eivät

129 Usko, toivo ja rakkaus – voimavaraksi vanhuudessa 2005, 5.

130 ”Kirkon tehtävänä on herättää lähimmäisvastuu kaikissa ikäryhmissä.” Usko, toivo ja rakkaus – voimavaraksi vanhuudessa 2005, 6.

131 Usko, toivo ja rakkaus – voimavaraksi vanhuudessa 2005, 5.

132 Usko, toivo ja rakkaus – voimavaraksi vanhuudessa 2005, 6.

133 Vastuun ja osallisuuden yhteisö 2003, 15. Myös strategisena tavoitteena on, että ”diakonia- ja yhteiskuntatyössä kirkko toteuttaa perustehtävänsä edistämällä kristilliseen uskoon perustuvaa oikeudenmukaisuutta, osallisuutta ja lähimmäisrakkautta yksilöiden elämässä, yhteiskunnassa ja koko maailmassa”. Vastuun ja osallisuuden yhteisö 2003, 40.

134 Vastuun ja osallisuuden yhteisö 2003, 8.

saaneet seurakunnissa ymmärrystä osakseen, koska sääty-yhteiskunnassa ei ollut tapana vaihtaa tehtävästä toiseen. Lakkokin tulkittiin 1960-luvun kirkossa kapinoinniksi.¹³⁵

”Tämä asennoituminen ei ollut sattumanvaraista vaan pikemminkin johdonmukaista. Se rakentui näkemykselle, että vanha sääty-yhteiskunta oli jumalallisen järjestyksen mukainen. Siinä vallitsi toisaalta ohjeena, että hallitsijat, johtajat ja isät olivat Jumalan edessä vastuussa tehtävästään ja alaisistaan, mutta toisaalta, että alaisten oli oltava kaikessa uskollisia, kuuliaisista ja alamaisista. Uudessa tilanteessa tämä eettinen perusohje oli kuitenkin riittämätön olemaan oikeudenmukaisuuden vartijana ja lähimmäisenrakkauden edistäjänä. Se antoi pikemminkin tilaisuuden epäoikeudenmukaiseen kohteluun. Kun kirkko lisäksi oli läheisessä yhteydessä vanhoilliseen valtioon, syntyi ilman muuta vastakohta-asetelma. Kirkon katsottiin olevan konservatiivisten luokkien, ’porvarien’ väline ja estävän välttämättömiä yhteiskunnallisia uudistuksia.”¹³⁶

Kastekodin kirjassa *Tervetuloa elämään!* vuodelta 1963 vanhemman kutsumus otetaan kuitenkin lähes itsestään selvänä. Kirjan mukaan kutsumus on hoidettava, vaikka lasta ei olisi toivottu. Kutsumusta ei voi ulkoistaa.

”Kaikesta tästä huolimatta on heidän kodissaan nyt pieni lapsi, joka tänään on kasteessa saanut Taivaallisen Isän siunauksen onnellista elämää varten. Ehkä äiti ja isä eivät tänään enää voikaan kylmästi ajatella: miksi sinä tulit?, vaan jokin heidän sielussaan herkiytyy tilittämään aivan toista kysymystä: miksi me olemme tällaisia?, miksi me emme voi iloita tästä lapsesta ja täyttää onnellisina Jumalan meille antamaa arvokasta kutsumusta ja lahjaa?, miten voisimme saada apua? Nämä kysymykset ovat elämän kaikkein tärkeimpiä ja niiden ratkaisusta riippuu äidin, isän, lapsen ja hänen jälkeensä ehkä hyvin monien ihmisten onnellisuus. Kysymystä ei paikata sillä, että hankitaan hyvä lastenhoitaja – lapsi tulee kerran kysymään sitä, mikä on hänelle tärkeintä: äidin ja isän rakkautta.”¹³⁷

Kirkon kasvatusasiain keskuksen vuoden 1985 toimintakertomuksessa pohditaan, mitä uutta kirkko voisi tarjota kutsumusajattelun tilalle. Siinäkin perusajatus on, ettei kutsumus enää 80-luvulla ollut ajankohtainen:

”Aikanaan luterilainen kutsumusajatus ja työn arvokkaaksi kokeminen olivat kirkon anti vallinneelle työkäsitykselle ja sitä kautta ihmisten identiteetille ja sosiaalistumiselle. Mitä kirkko voi antaa tässä uudessa tilanteessa koululle ja kasvatukselle? Mitkä ovat siinä olennai-

135 Kirkko muuttuvassa yhteiskunnassa 1962, 24. Myös kutsumusta käsittelevä suomenkielinen tutkimus asetti kutsumuksen arveluttavaan valoon, mikä varmasti vaikutti kirkon varovaisuuteen. Lutherin etiikka luokiteltiin milloin mielialaetiikaksi, milloin yksilöetiikaksi. Esim. Yrjö J.E. Alanen kirjoittaa Kristillisessä siveysopissaan, että Luther loi kutsumusetiikkansa oman aikansa taloudellisten, yhteiskunnallisten ja valtiollisten olojen puitteissa ja siksi hänen sanoissaan on ”arkaistista ja patriarkallista sävyä, joka voi tuntua vieraalta meidän päivinämme. On myös huomautettu, että Lutherin kutsumusetiikan soveltaminen meidän aikamme oloihin ei ole aivan mutkatonta.” Ks. Alanen 1952, 51. Alanen viittaa tässä Eino Sormusen teokseen Lutherin siveysoppi ja nykyaika, jossa hän sanoo Lutherin sosiaalietiikan ongelmana olevan, että on vaikea sanoa, mikä siinä on periaatteellista ja yleispätevää, ja mikä ajan olosuhteiden määräämää. Ks. Sormunen 1936. Alanen myös toteaa, että jo Luther näki kutsumusetiikkaansa liittyvät ongelmat. Alasen mukaan tärkeintä ja pysyvintä Lutherin teologiassa, erityisesti etiikassa, ovat suuret linjat ja yleiset perusteet. Ks. Alanen 1952, 51–52, 173–174, 180–182.

136 Kirkko muuttuvassa yhteiskunnassa 1962, 24.

137 Kilpeläinen 1963, 8–9.

sia kysymyksiä? Tämän pohtiminen ja siihen vastauksen etsiminen tulee olemaan keskuksen lähivuosien koulutuspoliittisen toiminnan keskeinen tehtävä.”¹³⁸

Vuonna 1977 kirkolliskokouksessa hyväksytyissä *Kirkon kasvatustoiminnan kokonaisuohjelman* yleistavoitteissa todetaan, että kirkon tunnustuksen tuntemista, pelastuksen omistamista, kristillistä elämäntulkintaa ja vastuullisuutta Jumalan tahdon toteuttamisesta voidaan pitää kirkon kasvatustoimintaa ja sen tavoitteita ohjaavina keskeisinä periaatteina. Sanaa kutsumus ei yleistavoitteissa kuitenkaan mainita.¹³⁹

Sen sijaan aikuisia koskevassa ohjelmarungossa sana kutsumus esiintyy kerran. Kolmivuotisen kasvatussuunnitelman viimeisenä vuotena painottuu kristittynä eläminen yhteiskunnassa ja seurakunnassa. Tällöin henkilökohtaisen elämän kasvatustavoitteena on elämäntehtävän ja kutsumuksen löytäminen.¹⁴⁰

Palvelun, lähimmäisyyden ja Jumalan työtoveruuden teemat sen sijaan esiintyvät useassa kohdassa. Esimerkiksi kohdassa *Eläminen ryhmän jäsenenä* tavoitteena on ”auttaa ihmistä näkemään erilaiset pienryhmät Jumalan antamiksi mahdollisuuksiksi palvella lähimmäistä sekä kokea niissä turvallisuutta ja yhteyttä toisiin ihmisiin”.¹⁴¹ Kohdassa *Kristillinen näkemys yhteiskunnasta* puolestaan todetaan, että ”työ kuuluu siihen toimintaan, jolla Jumala pitää yllä luomakuntaansa ja johon kaikilla ihmisillä on oikeus. Aikuinen ymmärtää, että ihminen on Jumalan työtoverina vastuussa paitsi omasta elämästään, myös lähimmäisistä, yhteiskunnasta ja koko ihmiskunnasta.”¹⁴²

Kohdassa *Kristityn toiminta yhteiskunnassa ja kulttuurin eri alueilla* korostetaan, että ”aikuinen näkee osallistumisen yhteiskunnalliseen toimintaan mahdollisuutena palvella lähimmäistä ja toimia Jumalan työtoverina”. Tämän lisäksi kasvatustoiminnan tavoitteena on ”auttaa ihmistä osallistumaan Jumalan maailmanhallintaan hänen työtoverinaan ja Kristuksen todistajana siten, että hän arvioi yhteiskunnan arvoja, laitoksia ja toimintoja siitä käsin, miten ne edistävät inhimillisyyttä, oikeudenmukaisuutta ja rakkautta, sekä työskentelee näiden toteuttamiseksi kantaen vastuuta yhteiskunnan kehittämisestä ja osallistuu sellaisten elämäntapojen ja -muotojen etsimiseen, jotka edistävät yhteisvastuuta ja keskinäistä huolenpitoa”.¹⁴³

Merkille pantavaa on, ettei lapsia, varhaisnuoria ja nuoria koskevissa ohjelmarungoissa ole minkäänlaista viittausta kutsumusajatteluun. Toinen kysymys on, missä määrin K-ohjelmaa toteutettiin seurakunnissa. Vuonna 1989 ilmestyneen tutkimuksen mukaan 10 prosenttia tutkimukseen osallistuneista seurakunnista ei ollut hankittu mitään K-ohjelman perusasiakirjoista. Niistäkin seurakunnista, joihin asiakirjat oli hankittu, 25–30 prosenttia ei ollut käyttänyt niitä lainkaan. Vain 20 prosenttia oli laatinut K-ohjelmaan perustuvan kasvatussuunnitelman. Suunnitteluprosessi oli vireillä alle 60 prosentissa seurakuntia.¹⁴⁴

Kirkko 2000 -hankkeen pitkän aikavälin kehittämissuunnitelmassa lausutaan, että hoitessaan ihmisiä evankeliumilla sekä harjoittaessaan sielunhoitoa ja diakoniaa kirkko samalla rohkaisee jäseniään palvelemaan. Kirkon tehtävänä on kutsua kaikkia antamaan elämänsä

138 Kirkon keskus 1985 1986, 43.

139 Kirkon kasvatustoiminnan kokonaisuohjelma 1978, 22–23.

140 Kirkon kasvatustoiminnan kokonaisuohjelman aikuisia koskeva ohjelmarunko 1979, 78.

141 Kirkon kasvatustoiminnan kokonaisuohjelman aikuisia koskeva ohjelmarunko 1979, 56.

142 Kirkon kasvatustoiminnan kokonaisuohjelman aikuisia koskeva ohjelmarunko 1979, 57.

143 Kirkon kasvatustoiminnan kokonaisuohjelman aikuisia koskeva ohjelmarunko 1979, 58.

144 Rissanen 1989, 84–85. Aineisto kerättiin kyselylomakkeella 100 otosseurakunnasta. Kyselyn palautti 88 seurakuntaa.

lähimmäistensä käyttöön Herran esimerkin mukaisesti. Kirkon vuosituhantisen kokemuksen mukaan elämän rikkaus ja sisältö avautuvat uhrin ja pyyteettömän rakkauden palvelun tietä.¹⁴⁵

Kirkko 2000 -prosessissa käsitellään myöhemmin yhteistä pappeutta ja lähimmäisvastuuta, mutta kutsumukseen perustuvaa kristityn mallia ei esitetä. Alhaalta kasvava kirkko -mietinnössä kutsumus mainitaan työntekijöiden identiteetin vahvistamisen yhteydessä:

*”Lähtökohtana on, että rohkaistaan jokaista kirkon työntekijää näkemään oma kutsumuksensa pohjimmiltaan hengellisenä. Virkamiesajattelua, jota tulee helposti muusta työelämästä sekä työskentelytyyliin että ajankäyttöön, on tietoisesti torjuttava. Työskentelyä iltaisin ja viikonvaihteisin on pidettävä luontevana ja asiaankuuluvana. Mutta kutsumukseen vedoten seurakuntien työntekijöiltä ei pidä vaatia kohtuuttomia.”*¹⁴⁶

5.3 Kutsumusajattelu kirkon lausunnoissa viranomaisille

Muutamissa kirkkohallituksen lausunnoissa esiintyy kutsumusteema. Kutsumuksen lisäksi esitellään myös luterilaisen regimenttiopin sisältöä Puolustusministeriölle annetussa lausunnossa *Jehovan todistajien vapauttamisesta asevelvollisuuden suorittamisesta*. Siinä todetaan, että luterilainen käsitys asepalveluksesta perustuu regimenttioppiin, jonka tarkoituksena on tulkita Jumalan toimintaa kirkossa ja maailmassa. Jumala toimii hengellisen regimentin eli hallintavallan alueella evankeliumin kautta ja maallisessa regimentissä pitämällä voimassa ajallista rauhaa. Maallisen regimentin alueella hallitsee laki, jonka tehtävänä on saada aikaan yhteiskunnallisesti oikeudenmukaisia oloja, ja tällä alueella kristityn kutsumuksena on lähimmäisenrakkauden toteuttaminen. Kristitty on maallisessa regimentissä velvollinen osallistumaan Jumalan toimintaan maailmassa, kun se pitää yllä järjestystä ja rauhaa – tarvittaessa jopa pakkokeinoin. Hengelliseen regimenttiin tällaiset keinot eivät kuulu.¹⁴⁷

Regimenttiopin pohjalta kirkkohallitus pitää asevelvollisuuden suorittamista normaalina kansalaisvelvollisuutena, mutta tunnustaa uskonnollisista ja eettisistä syistä asepalveluksesta kieltäytyvien oikeuden valita ilman painostusta aseeton tai siviilipalvelus. Lähimmäisenrakkauden periaatteen ja yhteisöllisen vastuun pohjalta myös heidän tulisi osallistua toimintaan, joka tähtää kansalaisten suojelemiseen ja turvallisuuden edistämiseen.¹⁴⁸

Lausunnossa hedelmöityshoitolain valmistelusta muistutetaan ihmisen työtoveruudesta Jumalan kanssa. Jumalan työtoverina ihmisellä on oikeus lääketieteen avulla parantaa sairauksia ja häiriöitä. Hoitojenkin avulla aikaan saatu lapsi on kristillisen käsityksen mukaan Jumalan teko ja lahja. Joillekin puolestaan adoptio on hyvä vaihtoehto, toisille elämä antaa muita tehtäviä. Myös lapsettoman elämä on arvokasta ja hyvää.¹⁴⁹

Lausunnossa raittiuskasvatuksen tavoitteista ja työmenetelmistä todetaan, että tärkeä, kristinuskon keskeisestä sisällöstä nouseva raittiuskasvatustavoite on kasvatus elämään päihdeongelmaisen lähimmäisenä. Kristillisen pelastusopin mukaan jokainen kristitty on kutsuttu

145 Kirkko 2000 1986, 24. Mietinnön alkupuolella viitataan Saksan luterilaisen kirkon tutkimuksiin *Wie Stabil ist die Kirche?* vuodelta 1974 sekä *Was wird aus der Kirche?* vuodelta 1984 ja niistä tehtyihin johtopäätöksiin, joista yksi oli soveltaminen: kirkon jäsenyys on voitava elää todeksi erilaisissa yhteyksissä ja elämämpiireissä. Ks. Kirkko 2000 1986, 16.

146 Kirkon suunta 2000 1992, 40; Seurakunta 2000 1987.

147 Kirkkohallituksen lausunto 2008, 1–2.

148 Kirkkohallituksen lausunto 2008, 2.

149 Kirkkohallituksen lausunto 2005, 2.

asettumaan toisen rinnalle ja välittämään sanomaa Jumalan huolenpidosta ja uuden elämän mahdollisuudesta.¹⁵⁰

Piispainkokouksen lausunnossa ehdotuksesta laeiksi ihmisen keinotekoisista lisääntymismenetelmistä sekä isyyslain muuttamisesta todetaan, että Jumalan työtoverina ihminen on kutsuttu lievittämään kärsimystä. Kirkon kannalta ylimmäksi normiksi asetetaan Gal. 6:2: ”Kantakaa toistenne kuormia, ja niin te täytätte Kristuksen lain.” Lääketieteellisten hoitokeinojen kehittäminen vastaa siten kristillisiä peruskatsomuksia. Halu auttaa esimerkiksi lapsettomuudesta kärsiviä on syvästi inhimillinen ja kristillinen. Täysin kärsimyksetön elämä on kuitenkin tavoitteena mahdoton, epärealistinen utopia.¹⁵¹

Samoin kuin kirkkohallituksen strategioissa kutsumusta enemmän lausunnoissa puhutaan lähimmäisenrakkaudesta. Kirkkohallituksen lausunnossa Sosiaali- ja terveysministeriölle *ehkäisevän sosiaalipolitiikan valtakunnallisen toimenpideohjelman luonnoksesta* todetaan, että länsimainen ihmiskäsitys rakentuu kristillis-humanistiselle perinteelle, jonka perustana on lähimmäisenrakkauden ajatus. Tämä merkitsee peruslähtökohtaa ja syvää motivaatiota yhteiskunnalliselle oikeudenmukaisuudelle, solidaarisuudelle, ihmisarvon ehdottomalle kunnioittamiselle ja tasa-arvolle, joihin myös sosiaali- ja terveyspolitiikka perustuu. Luterilaisen uskontulkinnan mukaan perhe, suku, lähiyhteisö ja viimekädessä paikallinen yhteisö (kaupunki/kunta/seurakunta) on velvollinen kantamaan huolta erityisesti köyhistä, jotka eivät itse kykene turvaamaan toimeentuloaan. Koska sen vapaaehtoiseen toteutumiseen ei kuitenkaan voi luottaa, se on turvattava lailla. Kirkon antama moraalinen kasvatus ja opetus oikeasta ja väärästä tähtäävät järjestyneen yhteiskunnan perusarvojen tiedostamiseen, ja niitä kirkko katsoo pitävänsä esillä pelkällä olemassaolollaan.¹⁵²

6 Johtopäätöksiä

Tämän tutkimuksen johtopäätös on, että kutsumus on Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa liittynyt vahvimmin katekismusopetukseen. Kirkolliskokouksen vuonna 1948 hyväksymässä kristinopissa Lutherin kutsumusajattelu on selkeästi tunnistettavissa. Se on jokaista kristittyä koskeva elämänura, jonka toteutettuaan on tehnyt riittävästi sekä ihmisten että Jumalan edessä.

Vuoden 1999 katekismuksessa ja kristinopissa kutsumusajattelu ei ole yhtä selkeästi nähtävissä. Lutherin ajattelua tunteva voi kyllä nähdä siitä viitteitä, mutta sanaa kutsumus ei enää käytetä eikä Jumalalta saatua elämäntehtävää työssä, kotona ja harrastuksissa aseteta kristityn malliksi.

Kutsumusajattelu näyttääkin liittyvän kirkon sodanjälkeiseen julistukseen ja sisäiseen uudistukseen, jossa pyrittiin palvelemaan laajempaa jäsenkuntaa. Kansankirkkoihanteen mukainen kirkko halusi kehittyä palvelevaksi kirkoksi, joka asevelihengessä loi yhteyksiä seurakuntayhteyden ulkopuolella eläviin kirkon jäseniin. Vuoden 1948 kristinopin yleissävy haluttiin siksi sielunhoidolliseksi ja kasvattavaksi opillisuuden sijaan. Siihen liitettiin kokonaan uusi etiikkaluku, jossa kristinusko konkreettisesti tavalla yhdistettiin ihmisen arjen todellisuuteen. Lutherin kutsumusajattelun systemaattis-teologinen tutkimus, jossa maallinen ja hengellinen

¹⁵⁰ Kirkkohallituksen lausunto 1979, 3–4.

¹⁵¹ Piispainkokouksen lausunto 1988, 27.

¹⁵² Kirkkohallituksen lausunto 1995, 4.

regimentti eivät enää näyttäytyneet toisistaan irrallisina todellisuuksina, loi tälle kehityskululle teologisen perustan.

Vuoden 1948 jälkeen kutsumusajattelu on esiintynyt kirkon strategioissa satunnaisesti. Uusimmista strategioista se esiintyy ainakin maaseutustrategiassa, aikuistyön ja nuorisotyön kehittämissasiakirjoissa sekä tulevaisuusselonteossa. Kutsumus liitetään edelleen usein kirkon työntekijöihin kuten kirkon hengellisen työn ammattien ydinosaamiskuvauksissa ja *Alhaalta kasvava kirkko* -mietinnössä. Joissakin asiakirjoissa puhutaan kirkon kutsumuksesta.

Kutsumusajattelua on 2000-luvulla käsitelty laajasti *Hyvää työhön* -kirjasessa vuonna 2001. Kutsumusajattelu vapaaehtoistyön perustana tulee esille myös vuonna 2006 ilmestyneessä vapaaehtoistyöryhmän mietinnössä *Enemmän kuin työmuoto*.

Tämän tutkimuksen perusteella vaikuttaa siltä, että kutsumusajattelua pidetään kirkossa vanhanaikaisena. Kutsumusajattelun on katsottu liittyvän siinä määrin sääty-yhteiskuntaan ja sen työnjakoon, ettei sitä ole pidetty relevanttina teollistuneessa yhteiskunnassa. Kutsumukseen on luettu paikoin mukaan sellaista, mitä siihen ei itsessään kuulu, kuten Lutherin ajan yhteiskunnalliset olot ja epäkohdat. Tämä näkyy esimerkiksi piispojen kannanotossa *Kasvamaan yhdessä*.

Kutsumuksella on katekismusopetuksen leima, eikä kirkko luota mahdollisuuksiinsa pystyä samaan kuin vuoden 1948 kristinoppi. Se ei usko voivansa opettaa kutsumusajattelua uusille sukupolville. Tämä tulee esiin esimerkiksi *Kirkko 2020* -asiakirjassa.

Myös sanana kutsumus koetaan helposti vanhanaikaiseksi, edellisten sukupolvien uskonsanoittamisen tapaa epämiellyttävästi muistuttavaksi. Sanaa kutsumus onkin kirkon asiakirjoissa yritetty vaihtelevalla menestyksellä korvata muilla sanoilla: tehtävä, lähimmäisenrakkaus, lähimmäisyys, virka.

Tässä kutsumuskäsitteen modernisoimisessa on kuitenkin useimmiten jääty puolitiehen. Tehtävä on vain mikä tahansa tehtävä, ellei muisteta kertoa, että se on Jumalalta saatu, sen tarkoituksena on lähimmäisen palvelu ja sen hyvä hoitaminen on kristittynä elämistä arjen keskellä. Kun kutsumusta ei voi toteuttaa arkisessa elämässä, kristityn identiteetin todeksielämisen paikaksi on tullut osallistuminen seurakunnan järjestämään toimintaan ja seurakuntien vapaaehtoistyö. Ja siksi seurakuntien toimintatilastojen painoarvo on niin dramaattinen: laskevat käyrät ovat osoitus koko kristillisyyden romahduksesta.

Reijo Kataja toteaa, että vaikka maallikkojen periaatteellinen oikeus seurakuntatyöhön ja kokonaiskirkon tehtäviin vahvistui sodan jälkeen, siinä ei ole koettu merkittävää edistymistä. Maallikkouden toteutuminen on nähty seurakunta-aktiivisuutena ja unohdettu arkisen kutsumuksen näköala, tai vaihtoehtoisesti on korostettu maallikoita seurakunnan reservityövoimana ja pappien apulaisina, mikä puolestaan on aiheuttanut turhaa jännitettä pappien ja seurakuntalaisten välille.¹⁵³

Kirkko ei varsinaisesti varustanut maallikoita kutsumuksen suorittamiseen, vaan tarjosi heille lähinnä omia seurakunnallisia tehtäviään. Maallikon tehtävä oli seurakunnan toimintaan mukaan kutsujan ja siihen osallistujan tehtävä.¹⁵⁴

Myös eri herätysliikkeiden suhteessa kutsumusajatteluun on mitä ilmeisimmin melkoista vaihtelua. Erilaisten uskonnollisten liikkeiden painotukset ja kutsumusteeman tulkinnat

153 Häkkinen 1997, 114; Kataja 1994, 261–264.

154 Kataja 1994, 150–151.

voisivatkin olla yksi jatkotutkimuksen aihe. Vieläkö kirkon jäsenet kokevat kutsumusta, olisi puolestaan kiinnostava kyselytutkimuksen teema.

Viimeinen niitti kutsumusajattelun arkkuun on ollut luterilaisesta työn etiikasta käyty kädenvääntö viime vuosituhannen lopussa. Suurelle yleisölle saattoi edelleen jäädä epäselväksi, miten suomalainen työmoraali liittyy luterilaisuuteen tai Weberin ajatteluun. Weberin teeseihin perehtymättömän on ollut vaikea osallistua työtä ja kutsumusta sivuavaan keskusteluun tekemättä itseään naurunalaiseksi. Simo Peuran mukaan luterilaisen työetiikan yllä lepää protestanttisen etiikan haamu. Peuran ohjeena on joko perehtyminen huolellisesti Weberin teeseihin tai luopuminen käyttämästä protestanttisen työetiikan ideaa aikamme ilmiöiden selityksenä.¹⁵⁵

Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että meidän pitäisi heittää koko Lutherin kutsumusajattelu romukoppaan. Päinvastoin: kutsumus voisi edelleen kuvata hyvin luterilaista käsitystä työstä ja ihmisestä. Sehän kertoo, mikä on ihmisen tehtävä Jumalan luomassa maailmassa, miten kristittyinä eletään arjen keskellä, ja mikä on työn merkitys Jumalan suunnitelmassa.

Toiminta ajallisen elämän ylläpitämiseksi on Seppo Kjellbergin mukaan joka alalla yhtä arvokasta. Tasa-arvoa edistävä uskonpuhdistuksen löytö on, että jokaisella on kutsumus.¹⁵⁶

Tapio Seppälä toteaa, että myönteisesti ajateltuna kutsumusajattelu tarjoaisi kirkolle suuren mahdollisuuden antaa ihmisille arkeen soveltuva tapa nähdä oma työ arvokkaana. Kutsumus on sitä paitsi lyhyempi ja rikkaampi sana kuin työmotivaatio tai elämäntehtävä. Se ei ole vailla tunnetta eikä maistu virastokieleltä. Se kertoo, että jokaista ihmistä tarvitaan. Kutsumus voisi olla kirkon vastaus työelämän ja vastuullisen vapaa-ajan viettoon tylsistymistä vastaan.¹⁵⁷

Kutsumukseen sisältyy sekä moderni yksilöllisyyttä korostava näkökulma, jonka mukaan yksilö voi käyttää työssään omia lahjojaan ja vahvuuksiaan sekä kokea työnsä merkitykselliseksi, että yhteisöllinen näkökulma, jossa jokainen rakentaa omalla panoksellaan yhteiskuntaa, paikallisyhteisöä ja kirkkoa. Kutsumusajattelussa työ ymmärretään laajasti, se ei erottele työllisiä eikä työttömiä. Kutsumuksen näkökulmasta kaikki toiminta lähimmäisen hyväksi kotona, työpaikalla ja harrastuksissa on työtä, jonka arvoa ei kukaan voi kiistää.

Kun kristityllä on muutakin virkaa kuin seurakunnan järjestämään toimintaan osallistuminen, hän voi helpommin kokea myös jumalanpalveluksen paikaksi, josta haetaan eväitä kutsumuksen toteuttamiseen arjessa.

Maallistuva kirkkokansa kaipaa selitystä sille, mikä on sen rooli kirkossa ja Jumalan suunnitelmassa. Puhe siitä, että kirkon jäsenet ovat kirkolle tarpeellisia vapaaehtoisen roolissa, ei sytytä kaikkia. Moni haluaisi olla edes Jumalan silmissä tarpeellinen myös silloin, kun vapaaehtoistehtäviin ei syystä tai toisesta ole mahdollisuutta. Lutherin kutsumusajattelussa jokainen kirkon jäsen saa paikan, joka on sekä Jumalan arvostama että kirkolle arvokas. Arjen keskellä kutsumustaan toteuttava kristitty lienee parasta, mitä kirkko voi jäseniltään toivoa.

155 Peura 2007, 7. Kjellbergin mukaan 1980-luvun käsitykset Suomessa vallitsevasta luterilaisesta työetiikasta edustivat usein yksinkertaistettua Weberin tulkintaa, ns. vulgaariweberiläisyyttä, jonka mukaan luterilainen pyrkii työllään taivaaseen ja edistää samalla kapitalismia. Ks. Kjellberg 1997, 146.

156 Kjellberg 1987, 10.

157 Seppälä 1997, 25.

7 Lähteet ja kirjallisuus

Aikuiset seurakuntalaisina

2012 Aikuiset seurakuntalaisina. Kehittämisasiakirja. Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2012:7. Helsinki: Kirkkohallitus.

Ajankohtainen asia

1966 Ajankohtainen asia. Vammala.

Alaja, Osmo

1957 Keskustelua kirkossa ja kirkon vaiheilla. Helsinki: WSOY.

1962 Kutsutut ja valitut. Helsinki: WSOY.

Alaja, Osmo & Tamminen, Kalevi

1973 Nuorten rippikouluopas. Tarkistaneet Eero Lehtinen ja Topi Vapalahti. 5. painos. Helsinki: WSOY.

Alanen, Yrjö J. E.

1952 Kristillinen siveysoppi. Helsinki: WSOY.

Auvinen, Ville & Rahkonen, Pekka

2002 Johannes 3:16. Rippikoulukirja. Helsinki: Sley-kirjat.

Elenius, Jaakko

1983 Lutherin työ- ja kutsumusetiikka. – Luther ja yhteiskunta. Luther-symposiumissa 18.10.1983 pidetyt esitelmät ja kommenttipuheenvuorot. T. Toim. Eeva Martikainen. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 136. Helsinki: STKS. 35–46.

Elämä – usko – rukous

2001 Elämä – usko – rukous. Rippikoulusuunnitelma 2001. Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2010:10. Helsinki: Kirkkohallitus.

Enemmän kuin työmuoto

2006 Enemmän kuin työmuoto. Vapaaehtoistoiminta kirkossa. Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2006:3. Helsinki: Kirkkohallitus.

Grönlund, Henrietta

2010 Yhdenvertaisuus Suomen evankelis-luterilaisen kirkon työyhteisöissä. Suomen ev. lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2010:4. Helsinki: Kirkkohallitus.

Hassinen, Leino

1986 Aikuiskatekismus. 3. painos. Helsinki: Kirjapaja.

Heinimäki, Jaakko & Jolkkonen, Jari

2008 Luterilaisuuden ABC. Synkkä ja harmaa sanakirja. Helsinki: Edita.

Huotari, Voitto

1992 Elävä seurakunta. Seurakuntatyön käsikirja. Helsinki: SKSK.

Huovinen, Eero

2001 Pappi? Helsinki: WSOY.

Häkkinen, Seppo

1997 Kirkon kynnykset. Sitoutuminen ja kirkon jäsenyys. Mikkelin hiippakunnan synodaalikirja 1998. Helsinki: Kirjapaja.

2010 Ihanne ja todellisuus. Jäsenyyteen sitoutuminen Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa 1960-luvulta 2000-luvulle. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 108. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

2013 Rohkeasti luterilainen. Paimenkirje 2013. Helsinki: Kirjapaja.

Hyvää työhön

2001 Hyvää työhön. Kirkon kirja työstä. Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2001:11. Helsinki: Kirkkohallitus.

Kaila, Erkki

1916a Katekismuksen uudistamisesta. Synodaalikirjoitus. Helsinki: Otava.

1916b Lyhyt kristinopin oppikirja. Helsinki: Otava.

Kares, Olavi

1963 Kirkkolaivan kölivesillä. Helsinki: WSOY.

Karhapää, Leena

1999 Kutsumus diakoniatyöhön. Diakoniaopiskelijoiden ja -työntekijöiden näkemyksiä kutsumuksesta. Opinnäytetyö. –[http://kirjastot.diak.fi/files/diak_lib/Helsinki1999/KarhapLeena.pdf] 13.2.2013

Kasvamaan yhdessä

1984 Kasvamaan yhdessä. Piispojen puheenvuoro perhe- ja seksuaalietiikan kysymyksistä. Helsinki: Kirjaneliö.

Kataja, Reijo

1994 Maallikoiden asema kirkossa. Tutkimus Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa käydystä maallikkouskeskustelusta ja siihen liittyneestä päätöksenteosta vuosina 1943–1973. Käytännöllisen teologian lisensiaattitutkimus. Helsinki: Helsingin yliopiston kirjasto.

Katekismus

- 1924 Suomen Ewankelis-Luterilaisen Kirjon Katekismus. Hyväksytty Suomen yhdeksännessä yleisessä Kirkolliskokouksessa vuonna 1923. Ohjepainos. Suomen Kirjon Sisälähetysseura: Sortawala.
- 1981 Suomen evankelis-luterilaisen kirjon katekismus. Hyväksytty kirkolliskokouksessa vuonna 1948. Suomen kirjon sisälähetysseura: Pieksämäki.
- 2000 Katekismus. Suomen evankelis-luterilaisen kirjon kristinoppi. Hyväksytty kirkolliskokouksessa vuonna 1999. Helsinki: Edita.

Kilpeläinen, Irja

- 1963 Tervetuloa elämään! Kristillisen kasvatuksen keskuksen toimittamia kirjasia. Suomen kirjon seurakuntatyön keskusliitto ry.

Kirkko 2000

- 1986 Kirkko 2000. Kirjon toiminnan pitkän aikavälin kehittämissuunnitelma. Suomen evankelisluterilaisen kirjon piispainkokouksen 13.2.1985 Helsingissä asettaman työryhmän laatima. Suomen ev.lut. kirjon keskushallinto. Sarja B 1986: 1. Helsinki: Kirkkohallitus.

Kirkko 2020

- 2010 Kirkko 2020. Suomen evankelis-luterilaisen kirjon tulevaisuusselonteko. Suomen ev.lut. kirjon kirkkohallituksen julkaisuja 2010:7. Helsinki: Kirkkohallitus.

Kirkko muuttuvassa yhteiskunnassa

- 1962 Kirkko muuttuvassa yhteiskunnassa. XVIII varsinaisen yleisen kirkolliskokouksen asettaman komitean mietintö vuoden 1963 kirkolliskokoukselle. – Suomen evankelisluterilaisen kirjon yhdeksännentoista varsinaisen kirkolliskokouksen pöytäkirjan liitteet 1963, IV.H.

Kirkkohallituksen lausunnot

- 1979 Lausunto valtioneuvoston asettamalle raittiuskasvatuskomitealle raittiuskasvatuksen tavoitteista ja työmenetelmistä. Kirkkohallituksen täysistunnon pöytäkirja 21.9.1979, 121§.
- 1995 Lausunto ehkäisevän sosiaalipolitiikan valtakunnallisen toimenpideohjelman luonnoksesta sosiaali- ja terveysministeriön ehkäisevän sosiaalipolitiikan johtoryhmälle. Allekirjoittaja Juhani Veikkola. Diaarinro 6/92/95.
- 2005 Lausunto oikeus- sekä sosiaali- ja terveysministeriölle hedelmöityshoitolaian valmistelusta. Allekirjoittajat Jukka Paarma ja Seppo Häkkinen. Asianro 2005-00426.
- 2008 Lausunto Jehovan todistajien vapauttaminen asevelvollisuuden suorittamisesta – Arvio nykytilanteesta ja sääntelyvaihtoehdoista mietinnöstä. Puolustusministeriön lausuntopyyntö. Allekirjoittajat Jukka Paarma ja Seppo Häkkinen. Asianro 2008-00037. – [<http://kappeli.evl.fi/KKHAsha.nsf/wwwlausunnotaikajarjestys?OpenView>] Luettu 22.1.1014

Kirkolliskokouksen pöytäkirjat

- 1923 Suomen Evankelis-Luterilaisen kirkon yhdeksännen Yleisen Kirkolliskokouksen Pöytäkirja ja Liitteet.
- 1973 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kahdennenkymmenennenensimmäisen varsinaisen kirkolliskokouksen pöytäkirja ja liitteet.

Kirkollisten toimitusten kirja

- 1984 Kirkollisten toimitusten kirja. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkokäsikirja III. Hyväksytty kirkolliskokouksessa vuonna 1984. Kirkolliskokouksen 1992 tekemän päätöksen mukaisesti Raamatun tekstit on otettu vuoden 1992 raamatunsuomennoksesta. Pieksämäki 1995: Suomen Kirkon Sisälähetysseura. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkokäsikirja III. Hyväksytty kirkolliskokouksessa vuonna 2003. Pieksämäki 2004: Kirkkopalvelut.
- 2003 Kirkollisten toimitusten kirja. Ensimmäinen osa: Kasuaalitoimitukset. Toinen osa: Vihkimiset, virkaan asettamiset ja tehtävään siunaamiset. Helsinki: Kirkkopalvelut 2004.

Kirkon hengellisen työn ammattien ydinosaaminen

- 2010 Kirkon hengellisen työn ammattien ydinosaaminen. Diakonian viranhaltijan, kanttorin, kirkon nuorisotyöntekijän, lastenohjaajan ja papin ydinosaamiskuvaukset. Asianro 2007-00803 . – Piispainkokouksen pöytäkirja 14.–15.9.2010 § 12. Helsinki: Suomen ev.-lut. kirkon keskushallinto.
- 2011 Kirkon varhaiskasvatuksen ohjaajan kelpoisuusvaatimukset ja ydinosaamiskuvaus. – Piispainkokouksen pöytäkirja 5.12.2011 § 8. Helsinki: Suomen ev.-lut. kirkon keskushallinto.
- 2011 Lähetysstihteerin ydinosaaminen. – Piispainkokouksen pöytäkirja 13.–14.9.2011 § 13. Helsinki: Suomen ev.-lut. kirkon keskushallinto.
- 2013 Oppilaitostyöntekijän ydinosaaminen. – Piispainkokouksen pöytäkirja 12.–13.2.2013 § 8. Helsinki: Suomen ev.-lut. kirkon keskushallinto.

Kirkon K-ohjelma

- 1978 Kirkon kasvatustoiminnan kokonaisuohjelma. Perusteet, tavoitteet, yleisrakenne. Helsinki: Suomen kirkon seurakuntatoiminnan keskusliitto, Kirkon kasvatusasiain keskus.
- 1978 Lapsia koskeva ohjelmarunko. Helsinki: Suomen kirkon seurakuntatoiminnan keskusliitto, Kirkon kasvatusasiain keskus.
- 1979 Kirkon kasvatustoiminnan kokonaisuohjelman aikuisia koskeva ohjelmarunko. Helsinki: Kirkon kasvatusasiain keskus, Suomen kirkon seurakuntatoiminnan keskusliitto.

Kirkon keskukset

- 1985 Kirkon keskusten toimintakertomukset vuodelta 1985. Helsinki: Kirkkohallitus 1986.

Kirkon läsnäolo maaseudulla

2008 Kirkon läsnäolo maaseudulla. Kirkon maaseutustrategia 2008. Kirkkohallituksen 18.8.2004 asettaman Kirkon maaseututoimikunnan mietintö. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinto. Sarja C 2008:6. Helsinki: Kirkkohallitus.

Kirkon suunta 2000

1992 Kirkon suunta 2000. Alhaalta kasvava kirkko. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon piispainkokouksen 14.9.1988 asettama Kirkko 2000 -prosessin seurantaryhmä. Suomen ev.-lut. kirkon keskushallinto. Sarja B 1992:2. Helsinki: Kirkkohallitus.

Kjellberg, Seppo

1987 Työn tulevaisuus. Sosiaalieettisiä näkökohtia. Kirkon yhteiskunnallisen työn keskus. Helsinki: SKSK-kustannus.

1994 Finlands arbetsetik och Luthers kallelärlära. En jämförande analys av finländska arbetsetiska teorier från 1980-talet och Martin Luthers kallelärlära. Diss. Åbo: Åbo Akademi.

1997 Luterilainen työn etiikka reaali-Euroopan ongelmissa. – Kirkot ja Euroopan murros. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran vuosikirja 1996. Toim.. Toim. Matti Kotiranta. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 204. Helsinki: STKS. 143–158.

Kristinoppi

1924 Kristinoppi lyhyesti esitettynä. Hyväksytty Suomen yhdeksännessä yleisessä kirkolliskokouksessa vuonna 1923 vaihtoehtoiseen käytäntöön w. 1893 hyväksytyyn Kristinopin rinnalla. Kysymyksillä. – Suomen Ewankelis-Luterilaisen Kirkon Katekismus. Ohjepainos. Suomen Kirkon Sisälähetysseura: Sortawala.

1981 Kristinoppi. – Suomen evankelis-luterilaisen kirkon katekismus. Hyväksytty kirkolliskokouksessa vuonna 1948. Suomen kirkon sisälähetysseura: Pieksämäki.

2000 Katekismus. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kristinoppi. Hyväksytty kirkolliskokouksessa vuonna 1999. Helsinki: Edita.

Laulaja, Jorma

1994 Elämän oikea ja väärä. Eettiset valinnat tänään. Helsinki: Kirjapaja.

Launonen, Pekka

2009 Kasvu kirkon työntekijäksi. Diakoni-, diakonissa- ja nuorisotyönohjaajaopiskelijoiden ammatillinen motivaatio, osaaminen ja identiteetti vuosina 2004–2008. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja A, tutkimuksia 22. Helsinki: DIAK.

Lehtiö, Pirkko

2004 Nainen ja kutsumus. Naisteologien tie kirkon virkaan 1800-luvun lopulta vuoteen 1963. Helsinki: Kirjapaja.

Linden, Jyri

2010 Kutsumuksesta palkkatyöhön? Perusasteen opettajan työn muuttunut luonne ja logiikka. Diss. Tampere: Tampereen yliopisto.

Malkavaara, Mikko

2000 Kirkko muuttuvassa yhteiskunnassa. Kirkko toisen maailmansodan jälkeen 1944–2000. – Kristinuskon historia 2000. Kristinuskon Suomessa. Helsinki: Weilin+Göös. 200–263.

Mannermaa, Tuomo

1992 Sielunhoidon paikka ja tulkinta kirkossa. – Paralleleja. Lutherin teologia ja sen soveltaminen. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 182. Helsinki: STKS. 107–115.

1997 Sielunhoidon tulkinta ja paikka kirkossa. – Sielunhoidon käsikirja. T. Toim. Kirsti Aalto, Martti Esko, Matti-Pekka Virtaniemi. Helsinki: Kirjapaja. 14–28.

Meidän kirkko

Meidän kirkko. Osallisuuden yhteisö. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon strategia vuoteen 2015. – [evl.fi/meidankirkko]

Meidän kirkko

2007 Meidän kirkko. Osallisuuden yhteisö. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon strategiaa vuoteen 2015 laatineen työryhmän mietintö. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinto. Sarja C 2007:10. Helsinki: Kirkkohallitus.

Meidän kirkko mukana perheiden arjessa

2010 Meidän kirkko mukana perheiden arjessa. Kirkon perheneuvonnan strategia vuoteen 2016. Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2010:1. Helsinki: Kirkkohallitus.

Mela, Sanna-Anniina & Nahkuri, Lasse

2001 Sydämen halu ja Jumalan kutsu. Tutkimus diakonia-ammattikorkeakoulun opiskelijoiden kutsumuksesta. Opinnäytetyö. – [http://kirjastot.diak.fi/files/diak_lib/Helsinki2001/NahkuriLasse.pdf] 13.2.2013

Mustakallio, Hannu

2000 Kirkko kansaa ja kansakuntaa palvelemassa. Itsenäistyvän kansakunnan kirkko 1885–1944. – Kristinuskon historia 2000. Kristinuskon Suomessa. Helsinki: Weilin+Göös. 142–199.

Mäkinen, Kari

2014 Yhteyden kaipuu, jonkin nälkä? Puhe Jumalanpalveluspäivillä Seinäjoella 4.2.2014. – [http://www.arkkihiippakunta.fi/arkkipiispa/puheet-ja-kirjoitukset/puheenvuorot-ja-tervehdykset/2014/yhteyden-kaipuu-jonkin-nalka-jum/] 19.2.2014

Niemelä, Kati & Salminen, Veli-Matti (toim.)

2013 Teologiksi kasvamassa. Koulutusalan valinta, opiskeluprosessi ja ammattiin suuntautuminen. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 118. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Niinivaara, Erkki

1952/1982 Maallinen ja hengellinen. Kolmas, muuttamaton painos 1982. Helsinki: Gaudeamus.

Närhi, Paula

2006 Kun alttari erottaa. Erilaisten pappisvirkaa koskevien näkemysten aiheuttamat ristiriidat Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa. Lisensiaattityö. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 94. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

2012 Nainen, pappuus ja ristiriita? Haastattelututkimus papin sukupuoleen liittyvien näkemyserojen aiheuttamista ristiriidoista Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa. Diss. Helsinki: Käytännöllisen teologian laitos / Helsingin yliopisto.

Näykki, Päivi & Tuohimaa, Mervi

2010 Sairaanhoidaja ja kutsumus. Sairaanhoidajien kokemuksia kutsumuksen ilmenemisestä ja kehittymisestä. Opinnäytetyö. – [<http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2010121718571>] 13.2.2013

Nuoret seurakuntalaisina

2012 Nuoret seurakuntalaisina. Kehittämissasiakirja. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2012:6. Helsinki: Kirkkohallitus.

Paarma, Jukka

2000 Ajaako Lamborghini Lutherin yli? Työelämän uusi maailma. Esitelmä Työhyvinvoinnin suunta 2001 -seminaarissa Helsingissä 31.8.2000. – [<http://www.ev.fi/arkkipiispa/lutherjalamborghini.htm>] 26.2.2002

Peura, Simo

1987 Jumalallistamis-ajatus Lutherin teologiassa 1518–1519. – Tutkimuksia Lutherin ajattelumuodosta. T. Toim. Anja Ghiselli ja Simo Peura. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 154. Helsinki: STKS. 9–24.

2007 Luterilainen työmoraali ja protestanttisen etiikan haamu. – Kirkko tämän päivän Suomessa. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran symposiumissa marraskuussa 2006 pidetyt esitelmät. Toim. Aku Visala. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 253. Helsinki: STKS. 47–60.

Piispainkokouksen lausunto

1988 Lausunto kirkkohallitukselle: Ehdotus laeiksi ihmisen keinotekoisista lisääntymismenetelmistä sekä isyylain muuttamisesta. – Piispainkokouksen pöytäkirja 13.–14.9.1988, 15§ liitteineen.

Pitkänen, Netta

2012 Sisäinen kutsumus ja jumalan johdatus. Lastenohjaajien näkemyksiä kutsumuksesta ja sen arvioituista vaikutuksista koulutuksen- ja ammatinvalintaan sekä työelämään. Uskonnonpedagogiikan pro gradu tutkielma. – [http://epublications.uef.fi/pub/urn_nbn_fi_uef-20120901/urn_nbn_fi_uef-20120901.pdf] 13.2.2013

Poutiainen, Matti

1994 Uudistuva kristinoppi. Suomalaisen katekismusreformin teologianhistoriallinen tausta. Kirkon tutkimuskeskus. Sarja B Nro 75. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

1998 Katekismuksen sisältö. Sarja A Nro 72. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

2000 Suomalainen kristinoppi eilen ja tänään. – Oppi – kahle vai kalleus? STKS:n symposiumissa marraskuussa 1999 pidetyt esitelmät. Tt. Toim. Toivo J. Holopainen. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 224. Helsinki: STKS. 196–213.

Pyhä-painopiste: väliraportti

2010 Pyhä-painopiste: väliraportti. Nora Yliruka, Marjukka Laiho, Stefan Myrskog. Kirkkohallitus. – [[http://kappeli.evl.fi/KKHASHA.nsf/ea11a7ec06ed56a5c22572980062dd07/2321eba4f4bab626c22574cf00219369/\\$FILE/Pyh%C3%A4-painopiste%20v%C3%A4liraportti.pdf](http://kappeli.evl.fi/KKHASHA.nsf/ea11a7ec06ed56a5c22572980062dd07/2321eba4f4bab626c22574cf00219369/$FILE/Pyh%C3%A4-painopiste%20v%C3%A4liraportti.pdf)] 6.2.2013

Pyhä painopisteenä

[<http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp2?open&cid=Content53B95F>] 6.2.2013

Rakkauden lahja

2008 Rakkauden lahja. Piispojen puheenvuoro perheestä, avioliitosta ja seksuaalisuudesta. Helsinki: Kirjapaja.

Repo, Matti

1991 Pyhittävä yhteisö. Kirkkokäsitys vanhurskauttamisopin heijastajana reformaatiosta pietismiin. Helsinki: Kirjapaja.

Rippikoulusuunnitelma

1989 Piispainkokouksen 13.2.1980 hyväksymä Rippikoulusuunnitelma 1980. Helsinki: Kirkon kasvatusasiain keskus / Suomen seurakuntatoiminnan keskusliitto.

Rissanen, Antero

1989 Kirkon kasvatustoiminnan kokonaisuohjelman käyttö seurakuntien kasvatustoiminnassa. K-ohjelman seurantatutkimus. Kirkon kasvatusasiain keskuksen johtokunnalle laadittu selvitys. – Kirkon tutkimuskeskus. Sarja B Nro 58. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Rosenqvist, G. O.

1952 Suomen kirkon murrosaikoja. Suomentanut Niilo Syväne. (Alkuteos: Finlands kyrka i det senaste halvseklets brytningstider.) Helsinki: WSOY

Seppälä, Tapio

1997 Kestääkö kutsumus? Teologin työnäky arjen puristuksessa. Turun arkkihiippakunnan synodaalikirja 1998. Helsinki: Kirjapaja.

Seurakunta 2000

1987 Seurakunta 2000. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon piispainkokouksen 11.2.1987 Helsingissä asettaman Kirkko 2000 -jatkojärjestön mietintö. Suomen ev.-lut. kirkon keskushallinto. Sarja B 1987:5. Helsinki: Kirkkohallitus.

Seurakuntalaisten kirkko

1997 Seurakuntalaisten kirkko – virikkeitä ja suuntaviivoja. Suomen ev.-lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 1997:1. Helsinki: Kirkkohallitus.

Simojoki, Martti

1950 Kristinopin opetus. Opas uuden Kristinopin käyttäjille. Helsinki: Kirjapaja.

Sormunen, Eino

1936 Lutherin siveysoppi ja nykyaika. Helsinki: WSOY.

Strategiaopas seurakunnille

2009 Strategiaopas seurakunnille. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2009:5. Helsinki: Kirkkohallitus.

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon lähetystyön ja kansainvälisen diakonian peruslinja vuoteen 2015

2010 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon lähetystyön ja kansainvälisen diakonian peruslinja vuoteen 2015. Lähetysstrategian teologinen perusta. Hyväksytty jatkovalmistelun pohjaksi kirkkohallituksen täysistunnossa 23.11.2010. – [[http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/BA1001E1C82EEF94C22577BB0043B0BC/\\$FILE/Kirkon_lahetystyon_ja_kv-diakonian_peruslinja.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/BA1001E1C82EEF94C22577BB0043B0BC/$FILE/Kirkon_lahetystyon_ja_kv-diakonian_peruslinja.pdf)] 6.2.2013

Taipale, Pentti

1957 Piirteitä herätysliikkeistämme kutsumusajatukselta. Synodaalikirjoitus Lapuan hiippakunnan pappeinkokoukseen v. 1957. Vaasa.

Teinonen, Riitta & Seppo A.

1976 Ajasta ylösnousemukseen. Sata sanaa teologiaa. Helsinki: Kirjaneliö.

Tiellä – På väg

2013 Loppuraportti. Tiellä – På väg. Jumalanpalveluselämän kehittämishanke 2011–2013. – [[http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/0165D2F8A4B08C6BC225784500464AE4/\\$FILE/Tiella%20Loppuraportti.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/0165D2F8A4B08C6BC225784500464AE4/$FILE/Tiella%20Loppuraportti.pdf)] 13.12.2013

Toiviainen, Kalevi

2000 Kirkon kaapin päällä. Sata vuotta – 50 vaikuttajaa. Helsinki: Kirjapaja.

Tunnustuskirjat

1990 Evankelis-luterilaisen kirkon tunnustuskirjat. Helsinki: Sley-kirjat.

Usko, toivo ja rakkaus – voimavaraksi vanhuudessa

2005 Usko, toivo ja rakkaus – voimavaraksi vanhuudessa. Kirkon vanhustyön strategia 2015. –[[http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/8D4AC9026A3EE4F7C225770A0023EC64/\\$FILE/kirkonvanhustyonstrategia.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/8D4AC9026A3EE4F7C225770A0023EC64/$FILE/kirkonvanhustyonstrategia.pdf)]

Vastuun ja osallisuuden yhteisö

2003 Vastuun ja osallisuuden yhteisö. Diakonia- ja yhteiskuntatyön linja 2010. Hyväksytty kirkkohallituksen täysistunnossa 16.9.2003. Suomen ev.lut. kirkon keskushallinto. Sarja C 2003:9. Helsinki: Kirkkohallitus.

Virtanen, Kalevi & Nokelainen, Marja-Liisa

1989 Meitä varten. Rippikoulukirja. Julkaisija: Nuorten Keskus. Helsinki: Lasten Keskus.

Wingren, Gustaf

1942 Luthers lära om kallelsen. Lund: Gleerup.

1951 Usko ja arki. Lutherin näkemys ajallisesta kutsumuksesta. (Edellisen suomennos) Suom. Erkki Niinivaara ja Aarne Siirala. Porvoo/Helsinki: WSOY.

1993 Beruf. II Historische und ethische Aspekte. – TRE, Bd. 5. 635–639.

Kirkon muuttuva yhteisöllisyys -tutkimushankkeessa selvitetään vuosina 2012–2015, miten kirkkoon sitoutuminen ja yhteisöllisyys ovat muuttuneet ja millaisia uusia yhteisöllisyyden muotoja on rakentunut. Tässä ensimmäisessä osaraportissa käsitellään alueellisia eroja kirkkoon sitoutumisessa, satunnaisesti kirkon toimintaan osallistuvien sitoutumista, kirkon verkkotyön tavoitavuutta sekä luterilaisen kutsumusajattelun roolia kirkossa.

Ensimmäinen artikkeli vastaa kysymykseen, miten suomalaisten suhde kirkkoon on muuttunut eri puolilla Suomea. Lisäksi tarkastellaan kasvatustyöhön sekä kirkollisiin toimituksiin osallistumisessa tapahtuneita muutoksia.

Vaikka harvoin osallistuvat jäsenet eivät juuri näy kirkon toimintatilastoissa, kirkon tulevaisuuden kannalta on keskeistä, miten he suhtautuvat kirkon jäsenyyteen ja toimintaan. Jäsenten kontaktipinnat kirkkoon eriytyvät paljolti sen mukaan, minkälaiset arvot ja identiteetit heillä korostuvat.

Viime vuosina kirkossa on panostettu verkkotyöhön, mutta millaisia ovat hengellisten verkkosivustojen aktiiviset vierailijat? Hengellisten netinkäyttäjien profiilin selvittäminen auttaa kehittämään kirkon verkkotyötä toimintaympäristön luonteen edellyttämällä tavalla.

Arjen kristillisyyttä on suomalaisessa kirkollisessa elämässä kuvattu usein sanalla kutsumus. Viimeisessä artikkelissa selvitetään kutsumusajattelun roolissa tapahtuneita muutoksia erilaisten kirkollisten dokumenttien valossa.

KIRKON TUTKIMUSKESKUS⁺

**SUOMEN⁺
EV. LUT.
KIRKKO**